HUMANIST

MAANDBLAD OVER HUMANISME, MENS EN WERELD

NUMMER 12 / 1
DEC 1994 / JAN 1995
PRIJS: F 5,95

Altijd kind van je ouders

HUMANIST

IS EEN UITGAVE VAN HET
HUMANISTISCH VERBOND

49-STE JAARGANG
NUMMER 12 DEC. '94/JAN. '95

Redactie-adres:
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Tel.: 030 - 318145.
Redactie-secretariaat:
Alice Dessens
Kantooradres:
Nieuwegracht 69A,
3512 LG Utrecht.
Fax: 030 - 367104

Redactie:
Hes van Huizen (hfdred.)
Mirre Bots

Vormgeving:
Hes van Huizen
Rik Tazelaar (Studio ID)

Medewerkers:
Trudy Kunz, Simone Jacobus, Chris Pennarts, Yoeke Nagel, Rian van Lierop, Jansen Schöttelndreier, Japke Schonewille, Peter van der Meer, Tom Janssen, Marjan Slob, Tanny Dobbelaar, Karin Anema, Alice Broeksma, Sylvia Weve, Evert Wassenaar, Len Munnik

Prepress/Lithografie/Druk:
Brouwer Offset Utrecht BV

Redactiecommissie:
Peter Heisterkamp
Hans Martens
Bram Roozendaal
Peter van Agteren

Tekening omslag:
Sylvia Weve

Teletekst:
De Humanist staat regelmatig aangekondigd op teletekst 325

Advertentie-exploitatie:
All-Round Media Services
Postbus 1524 - 2003 BN Haarlem
Tel. 023-245336 - Fax 023-248043.

De tarieven van september 1993 zijn van kracht. Informatiefolder is op aanvraag verkrijgbaar.

De Humanist wordt gedrukt op licht-houthoudend mc papier, chloorvrij.

Een leven lang leren - eindelijk studeren

HOVO

Hoger Onderwijs Voor Ouderen

januari - april 1995

Keuze uit korte cursussen (10 weken) op het gebied van geschiedenis, kunstgeschiedenis, filosofie, theologie, letteren, psychologie, sociologie, en archeologie.

50+ en zin om te studeren?
60+ en jezelf blijven ontwikkelen?
70+ en bewijzen dat je nog studeren kunt?

Vraag de folder aan: (vóór 4 januari)
Onderwijsvoorlichting VU
HOVO-Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam
020 - 444 5000 (tussen 9.00 - 16.00 uur)

vrije Universiteit *amsterdam*

Counselingsopleiding Psycho-Sociaal Werkende

U wilt:

★ uw persoonlijke kwaliteiten beter benutten
★ uw carrièremogelijkheden vergroten
★ mensen en veranderingsprocessen professioneel begeleiden
★ mensen motiveren, stress en arbeidsverzuim terugdringen

Wij bieden u een opleiding:

★ die zich al jarenlang heeft bewezen
★ geschikt voor profit en nonprofit sector
★ van hoge kwaliteit, met toonaangevende en praktijkgerichte docenten uit diverse vakgebieden
★ met uitstekende faciliteiten op toplokaties in heel Nederland
★ aktueel en vernieuwend, ook als vervolg op andere beroepsopleidingen (met vrijstellingsmogelijkheden)
★ op HBO-niveau, naast een volledige dagtaak te volgen
★ met gedegen theorievorming en veel praktijktraining

In **januari 1995** begint weer een nieuw studiejaar, waarvoor wij nu de inschrijving openstellen.

Vraag nu onze **gratis prospectus** aan:

EUROPEES INSTITUUT VOOR PSYCHO-SOCIALE EDUCATIE

Herengracht 562,
1017 CH Amsterdam.
tel: 020 - 6 250 2 51

Je leven lang

Je leven lang blijf je kind van je ouders - ook wanneer je al lang volwassen en zelfstandig bent. En zelfs als je ouders dood zijn. De band is vaak onzichtbaar en onbewust, maar ook onverbrekelijk.
Je hebt positieve en negatieve dingen meegekregen die je mede hebben gevormd tot wat je bent geworden. Hoe ga je daarmee om in je leven?
Er is vaak die worsteling: je bent geworden die je moest zijn, maar je wilt worden die je bent. Waarvan kun je je bevrijden wat je door je ouders is meegegeven? Wat geef je zelf weer door aan je kinderen? En hoe ga je om met je ouders als ze oud zijn, als de rollen omdraaien?
In dit nummer alles over de speciale relatie tussen volwassen kinderen en hun ouders. De ruzies, de eisen, de ergenis. Maar ook de vreugde, inspiratie en verbondenheid.

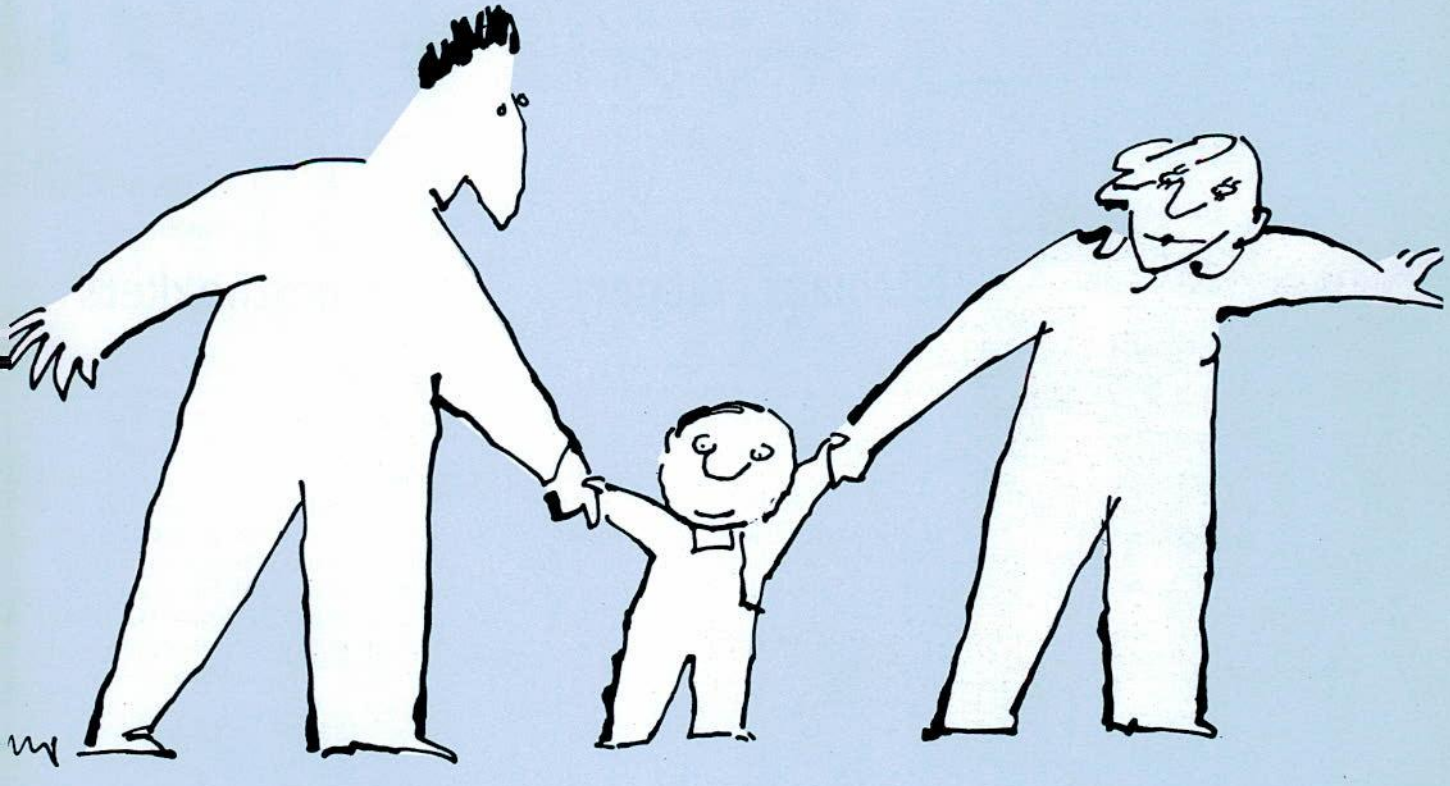

I N H

Else-Marie van den Eerenbeemt

"Mensen die met hun ouders hebben gebroken, zijn er vaak juist dag en nacht mee bezig", zegt familie-therapeute Else-Marie van den Eerenbeemt. In dit uitgebreide interview maakt zij duidelijk hoe onverbrekelijk de band met ouders is en hoe belangrijk het is om zowel te ontvangen als te geven.

14/15/16/17/18/19

Kind van humanistische ouders

De wereld is niet zo 'weldenkend' als de humanistische ouder z'n kinderen graag leert. Zijn deze kinderen later wel bestand tegen alle onredelijkheid in de wereld, vroegen wij aan Diewertje Bakker. Zij promoveerde op een studie over humanistisch opvoeden. Een gesprek over openheid en grenzen aangeven.

22/23/24

Altijd kind van je ouders?

Oriënterend verhaal over de rol die ouders spelen in hoe wij later als volwassene worden. Vraag is al eeuwen wat nou belangrijker is in de ontwikkeling van een mens: de aanleg (nature) of omstandigheden (nurture). Hoeveel kind van je ouders ben je eigenlijk? Over de psychologische kant, de erfelijkheidsfactor en de mogelijkheden het heft (weer) in eigen hand te nemen.

8/9/10/11

Zoons willen vaders

Vaders komen de laatste generaties maar heel beperkt voor in het leven van hun zoons. Hun werk is elders, de verzorging en opvoeding is vooral in handen van de moeder. Dat geldt ook voor de naoorlogse generatie zoons, mannen die nu 30 tot 50 jaar oud zijn. Zij hadden graag een vader gehad die hen de weg wees.

28/29/30/31/32

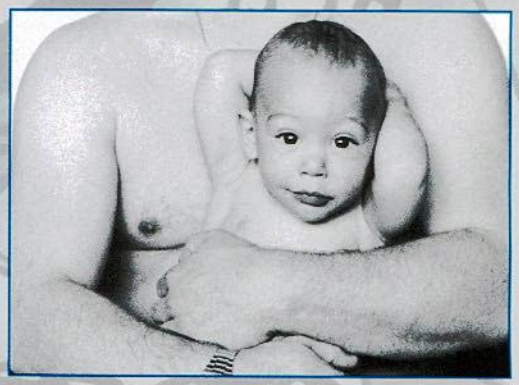

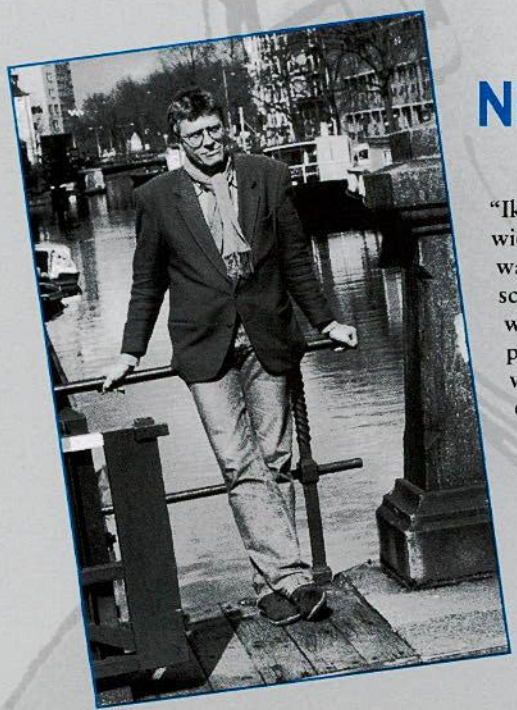

Nicolaas Matsier

"Ik had het geluk ouders te hebben met wie een verzoening heel goed mogelijk was," zegt Nicolaas Matsier. Hij is schrijver van 'Gesloten huis', een boek waarin hij met humor en zelfspot de puzzel van zijn jeugd legt. Een interview met de schrijver over ouderschap en kindzijn.

36/3738/39/40/41

De nesthokkers

Ze zouden allang op zichzelf kunnen wonen, maar hoeven die vrijheid niet. Voor hen is de gezelligheid van het ouderlijk nest veel belangrijker. Flexibiliteit doortrekt hun hele levensstijl: leuk als je elkaar in huis tegenkomt. En een generatieconflict met hun ouders kennen ze niet. "Het ouderlijk huis is voor deze jongeren eigenlijk een soort hotel," zegt Manuela du Bois-Reymond, hoogleraar Jeugdstudies.

48/49/50/51/52/53

OUD

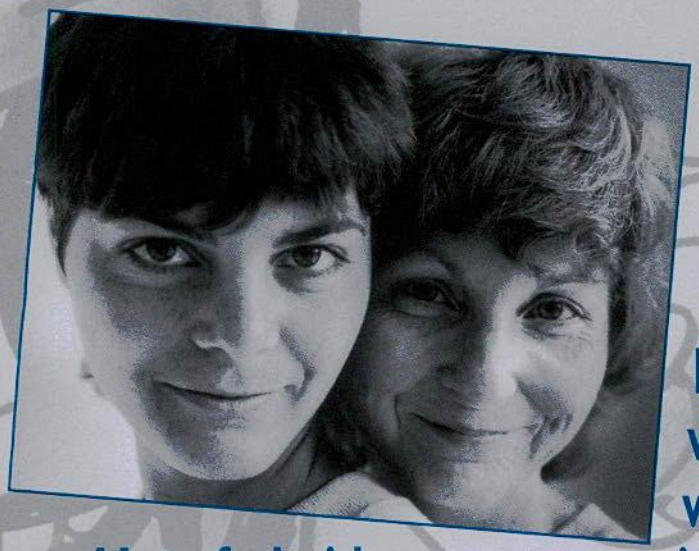

Niet zo willen worden als je moeder

Je bent kind van je ouders. Ook ben je ouder van je kind. En je wilt niet zo worden als je moeder. Maar soms moet je bekennen dat je wel erg op haar lijkt. Drie moeders over hun moeder die oma werd.

56/57/58/59

Het afscheid

Hoe is het als je moeder ernstig ziek wordt en afhankelijk van jouw zorg? En hoe ga je verder na haar dood? Voor deze vragen kwam Saskia Goldschmidt te staan toen haar moeder kanker kreeg. Ze verzorgde haar moeder tot het einde, een ervaring die uitputtend maar ook louterend was.

60/61/62

René Diekstra over ouders

De relatie met je ouders veranderen, is een beginnen aan een reis met onbekende bestemming. Vaak een onderneming vol risico, frustratie en teleurstelling. Meeste kans op succes is als je je ouders welwillend beschouwt.

66/67

De ommekeer

De vader van Karin Anema was al 20 jaar Parkinson-patiënt. Het was evident dat hij in het eindstadium verkeerde. Zij waakte bij hem die laatste dagen en beleefde zo de totale ommekeer van de ouder-kind rol.

68/69

Ouders van lezers

De redactie vroeg aan lezers van de Humanist om twee foto's op te sturen waarop zij met hun ouders staan, vroeger en nu.

72/73

En verder

Cartoon van Peter van Straaten - 7
Cartoon van Stefan Verwey - 12
Gedicht van Paul van Vliet - 13
Cartoon van Len Munnik - 18
Gedicht van Hennie Vrienten - 25
Cartoon van Joep Bertrams - 30
Gedicht van Jos Brink - 42
Cartoon van Tom Janssen - 43
Gedicht van Robert Long - 63
Gedicht van Mischa de Vreede - 74
Cartoon van Peter van Straaten - 75

De radio- en televisieprogramma's - 80/81
HV-nieuws - 82/83
Cryptogram - 84
Wordt abonnee, donateur of lid - 86/87

Zes keer kind van je ouders

Hoe belangrijk ouders zijn geweest voor wie we later zijn geworden, en hoe verschillend je kind van je ouders kunt zijn als het gaat om milieu, cultuur, leeftijd, en tijdgeest, wordt duidelijk door zes mensen hierover aan het woord te laten.

Moeder en dochter op leeftijd 20/21

Surinaams kind van je familie 26/27

Kampkind en kampmoeder 34/35

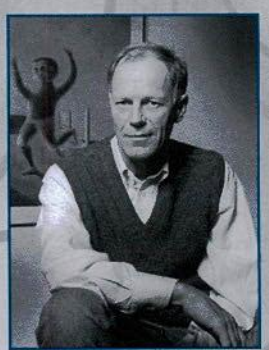

Joop Admiraal: U bent mijn moeder 54/55

Turks kind van je moeder 64/65

In het voetspoor van je ouders 70/71

door Sonja Pos

Tijd

mijn moeder telde veel
haar leven gemeten in data
het jaar heringedeeld:
een nieuwe vreemde kalender
van de dag waarop Opa
en de dag waarop Judith
naar de dag waarop Ronnie
en zo verder
tot ze alle twaalf weer jarig
weggehaald en verdwenen waren

op school was ik angstig bij rekenen:
welk verdriet werd in sommen gemeten?

mijn moeder heeft haar les geleerd,
bijna alles verloren, ook de laatste kat dood
telt ze de rozen en de viooltjes in haar tuin.
haar zal het leven niet meer overvallen
niemand zal meer weggaan behalve zijzelf

ik schrijf woorden
en leer mijzelf opnieuw rekenen:
na de toch nog voltooide rouw
de eerlijk verdiende eigen tijd
om wie weet gewoon verder te mogen leven

"JE MOEDER EN IK WILLEN DAT JE NOU EINDELIJK EENS GELUKKIG WORDT, VERDOMME!"

Foto: Diana Blok: Moeder en dochter

Altijd kind van je ouders?

Je leven lang blijf je kind van je ouders - ook wanneer je al lang volwassen en zelfstandig bent. En zelfs als je ouders dood zijn. De band is vaak onzichtbaar en onbewust maar ook onverbrekelijk. Je hebt positieve en negatieve dingen meegekregen die je mede hebben gevormd tot wat je bent geworden. Hoe ga je daarmee om in je leven? Er is vaak die worsteling: je bent geworden die je moest zijn, maar je wilt worden die je bent. Waarvan kun je je bevrijden wat je door je ouders is meegegeven? Wat geef je zelf weer door aan je kinderen? En hoe ga je om met je ouders als ze oud zijn, als de rollen omdraaien? De ruzies, de eisen, de ergenis. Maar ook de vreugde, inspiratie en verbondenheid.

door Trudy Kunz

Het is niet goed gegaan met mijn neef Wieger. Ondanks zijn aanvankelijke succes in dit leven - hij had een goed stel hersens, ging naar de universiteit en bemachtigde een mooie baan - is hij onlangs, ruim veertig jaar oud, op een tochtig perron gesignaleerd als zwerver. Eenzaam op een bankje voor zich uit starend, een fles wijn in de ene en een tas met roerend goed in de andere hand. En niemand in de familie die er echt versteld van stond. Wij hadden immers allemaal zijn ouders zaliger gekend. Zoals zij die jongen, hun enig kind, hadden aangepakt, dat was gewoon niet normaal meer. Zij bemoeiden zich met iedere inval, iedere activiteit, ja, iedere ademtocht van hun zoon - hun oogappeltje, hun ziel en zaligheid in wie zij hun complete zin des levens hadden geprojecteerd. Een overbeschermde, verstikkende opvoeding werd Wieger's deel, waardoor het in onze ogen geen wonder mocht heten dat hij - hoezeer wij hem ook al het moois van de wereld gegund hadden - tenslotte compleet ongeschikt voor het leven was geworden. Hopelijk was hij op zijn manier toch min of meer gelukkig.

Ouders en kinderen. De onmiskenbare uitwerking die de eerste op de laatste hebben. De onzichtbare, onbewuste, maar daarom vaak des te taaiere band. De ruzies, de eisen, de verwachtingen, de teleurstellingen. De onuitwisbare sporen die dit alles nalaat bij het kind, zelfs als het allang volwassen is.
'Ik was begin vijftig', schrijft **Mary Michon** in haar boekje 'Zou ik niet mijn moeder eren, ach wat deed zij niet voor mij', 'een oude dochter. Waarom was ik soms nog zo kinderlijk kwaad op mijn moeder. (-) Ze had dromen over mij gedroomd, beelden gemaakt, volmaakt naar haar ideeën en wensen hoe een dochter van haar zou moeten zijn, doen en laten. Hoe vaak heb ik haar huilend van machteloze woede toegeschreeuwd dat zij eens naar mij moest luisteren, kijken en met me moest praten, zodat ze haar beeld over mij kon herzien en bijstellen. Wie weet ontdekte zij dan ook wel een acceptabele variant van een ideale dochter.'
Hoe anders was het afgelopen met de schrijfster van dit boekje dan met mijn neef, die eveneens geplaagd werd door een onbegrijpende, veeleisende moeder. Uiteraard hoeft het feit dat men in vergelijkbare omstandigheden opgroeit niet tot dezelfde uitkomst te leiden. Er speelt ook nog zoiets mee als de persoonlijke aanleg - iets waardoor iemand als Mary Michon zich kon ontwikkelen tot een creatief mens en waardoor iemand als mijn neef Wieger uiteindelijk de handdoek in de ring gooide.
De vraag welke factor nu belangrijker is in de ontwikkeling van een mens, aanleg (*nature*) of omstandigheden (*nurture*), houdt deskundigen al eeuwenlang uit de slaap en zal voorlopig wel niet definitief worden beantwoord. Al is er de laatste jaren een groeiende tendens de aangeboren (genetische) aspecten een gewichtiger rol toe te kennen. Het blijft hoe dan ook een feit dat de belangrijkste aanzet tot wie wij uiteindelijk worden van onze ouders komt. Dat is zozeer een objectief gegeven, dat er van 'schuld' meestal geen sprake is. (Behalve uiteraard in uitzonderingsgevallen, waarbij ouders wel degelijk boze opzet of nalatigheid verweten kan worden). Uitgaande van 'normale', niet-kwaadwillende ouders, kunnen we stellen dat het stempel dat wij via hen krijgen opgedrukt weliswaar zo goed als onuitwisbaar is, maar dat dat nog niet betekent dat we ons leven lang ook naar de pijpen van dat stempel moeten blijven dansen. Want onze persoonlijkheid - die ondefinieerbare kern van eigenheid die wij gelukkig óók hebben - gaat met dat stempel aan de slag om tenslotte uit een ratjetoe aan ingrediënten een brouwsel te creëren dat wij 'eigen leven' plegen te noemen.

Sociale omgeving en aangeboren eigenschappen: op die twee pijlers lijkt ons bestaan te rusten en een knappe jongen die daar iets aan verandert. Want hoewel je die eerste factor op latere leeftijd meestal wel enigszins naar je eigen hand kunt zetten, geldt voor onze eerste levensjaren dat we vrijwel allemaal, uit puur zelfbehoud, de neiging hebben onze ouders te idealiseren en zelfs hun meest in het oog springende onvolkomenheden over het hoofd te zien. Een kind weet namelijk intuïtief dat het van zijn ouders afhankelijk is om te overleven. 'Dus,' zeggen psychologen al zolang er psychologen zijn, koopt het kind als het ware hun liefde door zijn eigen gevoelens te verdringen en zich aan te passen aan de wensen van zijn opvoeders.' Uiteraard varieert dit aanpassingsgedrag van persoon tot persoon. Tot hoever het kind erin gaat, hangt onder meer af van de mate waarin zijn aangepastheid door zijn ouders wordt beloond. Hoe meer dit het geval is, hoe meer het patroon zich in het kind zal verankeren. In veel gevallen levert dat later volwassenen op die in hun relaties 'de mindere' zijn. Zij hebben de neiging zichzelf weg te cijferen en moeten zich bijna geweld aandoen om ronduit voor de eigen mening uit te komen. 'Jong geleerd, oud gedaan' is voor deze mensen veel meer dan een gezegde; het bepaalt voor een groot deel het drama van hun leven.
Hetzelfde geldt voor mensen die als kind opvielen door één bepaald aspect van hun gedrag, en daarin door de ouders voortdurend werden bevestigd. Zo zijn er volwassenen die het nooit meer afleren 'de clown van de familie', de 'onhandige sukkel', de 'stille muis' of de 'angsthaas' te zijn.

In het werk van de bekende Zwitserse psychoanalytica **Alice Miller**, auteur van o.a. 'Het drama van het begaafde kind' en 'In den beginne was er opvoeding', vormt de kruistocht tegen dit soort ouderlijke invloeden het centrale thema. Zij gaat ervan uit dat de moeilijkheden waarmee wij als volwassenen worstelen niet perse het gevolg zijn van agressieve daden als incest of mishandeling, maar dat die evenzeer kunnen voortvloeien uit een ogenschijnlijk welwillende, niet-destructieve opvoeding, waarin echter de dagelijks terugkerende ver- en geboden voor een sfeer van constante onderdrukking zorgden. Dat kinderen die in zo'n milieu opgroeiden als volwassene veel moeite hebben zich van hun ouders los te maken, heeft - aldus Miller - alles te maken met de onvoorwaardelijke loyaliteit van kinderen jegens hun ouders. Ondanks hun toegenomen kennis, inzicht en levenservaring kunnen zij er later niet toe komen hun opgekropte woede en frustraties af te reageren op de mensen die ervoor verantwoordelijk zijn. Toch zal dat moeten, willen zij zich van hun onderdrukte pijn kunnen bevrijden en zodoende voorkomen dat de geschiedenis zich bij hun eigen kinderen herhaalt.

De vraag welke factor belangrijker is in de ontwikkeling van de mens, aanleg of omstandigheden, houdt deskundigen al eeuwenlang uit de slaap

Natuurlijk kan in de meeste, 'normale' gevallen de oplossing simpelweg zijn: leer er maar mee leven. Wie daarbij een steuntje in de rug wil hebben, kan terecht bij de eindeloze reeks *help yourself*-boeken die vanuit Amerika naar ons zijn overgewaaid. In een boek als 'Optimisme kun je leren' van de Amerikaanse psycholoog **Martin Seligman**, wordt bijvoorbeeld een eenvoudig recept voorgeschreven aan degenen die van huis uit nogal pessimistisch zijn. 'Verander uw denkgewoonten,' zegt de bestseller-psycholoog, 'dan wordt u vanzelf een vrij en blij mens.' Er zijn volwassenen die hier inderdaad door geholpen zijn. Vermoedelijk zouden zij er ook zonder Seligman wel zijn gekomen.

Geeft de sociaal-psychologische kant van het verhaal althans nog enige hoop aan iedere nieuwe generatie ouders (die vrijwel zonder uitzondering beginnen met het voornemen het 'beter', of in ieder geval 'anders' te doen dan de eigen ouders) - de genetische eigenschappen die wij van onze ouders meekrijgen lijken zich op het

eerste gezicht niet of nauwelijks te lenen tot bijsturen of verhelpen, laat staan voorkómen. Denk alleen maar aan psychiatrische stoornissen als schizofrenie en depressies. Het is aangetoond dat kinderen die worden opgevoed door een depressieve ouder, een twee- tot driemaal verhoogde kans hebben om later zelf ook depressieve klachten te ontwikkelen. 'Ach vadertje,' weeklaagt de sinds zijn jeugd door depressies geplaagde schrijver **Maarten Biesheuvel** in 'Het nut van de wereld', 'net als voor mij is het leven te ongelooflijk en absurd op jou overgekomen. (-) 't Is vreselijk hoe ons geslacht geslagen wordt. De krankzinnigheid wordt bij ons doorgegeven als een tube Prodent. Ieder van ons in de familie heeft zo zijn eigen borstel maar het schuim is van gelijke samenstelling.'
Een aangrijpend televisieportret toonde de schrijver nog niet zo lang geleden in gesprek met zijn eveneens psychisch zieke broer en zuster, waarbij en passant ook nog melding werd gemaakt van hun grootmoeder die haar leven lang huilend in bed had gelegen. Als loot aan de Biesheuvel-tak is men blijkbaar voorbestemd tot depressiviteit en gekte. Het feit dat de schrijver het zo getroffen heeft met zijn begrijpende vrouw Eva, doet daar weinig aan af. Liefde vermag dan misschien veel te genezen, maar niet een aandoening waarvan de kiem via de bloedband lijkt te zijn overgedragen.

Over die erfelijke component is het laatste woord overigens nog niet gezegd. Ook de wisselwerking tussen de depressieve ouder en het kind zou een belangrijke rol kunnen spelen. Psychiater **Jan Doorn**, verbonden aan het Amsterdams Medisch Centrum, is van mening dat het hier om 'pseudo-erfelijkheid' gaat: "Voor

Hans Galjaard (foto): Als je de erfelijke ziekte van Huntington hebt, kun je aan je vader of moeder zien hoe je er zelf over een jaar of 20 aan toe zult zijn. Dat is een hele belasting.

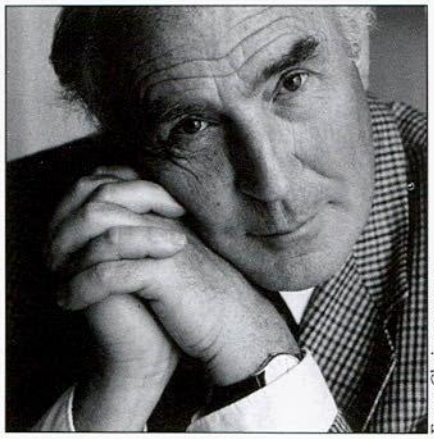

Foto: Chris pennarts

een depressieve ouder is het heel moeilijk om liefde te geven. Hij of zij heeft teveel energie nodig om zelf overeind te blijven, en dat heeft invloed op het kind. Je kunt zeggen dat iemand met een depressieve ouder een grotere 'beschikbaarheid' heeft om zelf ook depressief te worden. Een verhoogde kwetsbaarheid, eigenlijk. Maar daarmee is niet gezegd dat het alleen door die vader of moeder komt dat het kind later depressief wordt. Vaak komt dat door een combinatie van factoren, waarvan die erfelijke er maar één is."
Overigens schijnt de kiem van een geestelijke stoornis zelfs al vóór de geboorte te kunnen worden gezaaid. De psycholoog **Tom Dowling** verzamelde materiaal waaruit bleek hoe belangrijk ervaringen in de baarmoeder kunnen zijn voor het latere leven. Hij volgde een groep kinderen die in de Tweede Wereldoorlog waren geboren, en wat bleek? Zodra zij een bepaalde leeftijd hadden bereikt, veranderde een aanzienlijk aantal van hen van gezonde mensen in drank- of drugverslaafden, criminelen of anderszins psychiatrisch zieken. Zijn gevolgtrekking is, dat stress in de baarmoeder - de moeders van deze mensen waren immers geplaagd geweest door angsten, zorgen en andere oorlogsellende - een kind blijvend kan belasten.

Nu bestaat een mens doorgaans niet alleen uit geest, maar ook uit lichaam en ook op dat vlak valt er van de ouders het nodige te beërven. Afgezien van uiterlijke kenmerken als haarkleur, welving van neus en/of borsten, platvoeten enzovoort, zijn het vooral de overdraagbare lichamelijke ziektes van ouders die het leven van hun nakomelingschap in hoge mate kunnen beïnvloeden. Toch hoeven genetisch bepaalde ziektes volgens de bekende geneticus professor dr. **Hans Galjaard** niet altijd lotsbepalend te zijn. Hij zegt: "Ik zal de laatste zijn om te beweren dat erfelijkheid een noodlot is waarbij je je maar moet neerleggen. Wij weten nu bijvoorbeeld dat je een bepaalde fout in één van de erfelijke eigenschappen kunt opheffen door het geven van een dieet. Ik doel op de ziekte PKU, die door middel van een hielprikje bij pasgeboren baby's kan worden opgespoord. Een kind dat daaraan lijdt hoeft nu dus niet meer, zoals vroeger, mentaal achter te blijven om tenslotte in een inrichting te belanden. Dat is een enorme stap voorwaarts geweest, die laat zien dat zelfs een defect gen nog voor correctie vatbaar is." Wat betreft de overdraagbaarheid van ongeneeslijke ziektes liggen de zaken voor hem ook niet louter negatief: "We kunnen bijvoorbeeld vaststellen of een vrouw, van wie de moeder aan een bepaalde vorm van borstkanker is overleden, dat kanker-gen ook heeft. Zo ja, dan weet je dus zeker dat zij op een gegeven moment ook die ziekte zal krijgen. Er is maar één manier waarop die vrouw dat kan voorkomen: door preventief beide borsten te laten afzetten. Dat gebeurt ook al, er zijn vrouwen die die beslissing nemen. Ik vind dat een hele stap, maar die mensen willen nu eenmaal niet dood. In zo'n geval kun je nog iets voor ze doen, als ze dat perse willen, al vind ik dit wel de grens."
De ziekte van Huntington is een erfelijke aandoening die pas op latere leeftijd - 40 tot 50 jaar - tot uiting komt en waar absoluut niets tegen te doen valt. Galjaard: "Je kunt daar het gen van vaststellen en

Ingezonden mededeling

I S V W

Denkend aan de Dood...

Conferentie op 28 en 29 januari

De dood is een grens waarop iedere menselijke activiteit - inclusief de filosofie - stuit.
Dit betekent een radicale confrontatie met de eigen eindigheid en kwetsbaarheid. Hoe gaan filosofen hiermee om?

M.m.v. Paul Cobben, Patricia de Martelaere, Ellen Geerlings, Fons Elders, Miriam van Rijsingen, Henk Oosterling en Heinz Kimmerle.

Informatie: Internationale School voor Wijsbegeerte, tel. 033-650700

Ingezonden mededeling

dan tegen iemand zeggen: je hebt het, of je hebt het niet. Als je het niet hebt, weet je dat je die ziekte ook nooit zult krijgen, zelfs al hebben je vader of moeder het wel; als je het wel hebt, zie je het voorbeeld van je vader of moeder en dan weet je dus hoe je er over twintig jaar zelf aan toe bent. In zo'n geval dringt zich de vraag op in hoeverre je mensen hierover moet inlichten. Wat mijzelf betreft vind ik dat je je goed moet afvragen of je iemand met dit soort gegevens niet enorm belast en hem of haar een hoop verdriet bezorgt. 'Ja, maar dan hebben ze tenminste zekerheid', vinden sommigen. 'Ze kunnen er hun leven naar inrichten en hun voortplanting erop afstemmen'. Dat kan wel zijn, maar ik zie het toch ook als een belasting."

Belasting of niet - er komt een tijd dat iedereen zijn ziekte- en sterfterisico's, voor zover deze erfelijk bepaald zijn, kan laten uitrekenen om er vervolgens bij het inrichten van zijn verdere leven rekening mee te houden. Wie zeker weet dat hij ten dode is opgeschreven als hij niet nú een bepaald lichaamsdeel laat verwijderen, kan dit terstond laten doen. Zo kan men zich, zelfs als het om belastende erfelijkheids-aspecten gaat, tot op zekere hoogte ontworstelen aan de 'doem' altijd-kind-van-je-ouders te zijn. Zoals we ook in psychisch opzicht van alles kunnen afdingen op dat woordje 'altijd'.

Wie zich al te zeer beïnvloed weet door de vroegere nukkigheden van zijn moeder, het stilzwijgen van zijn vader en/of het eindeloze gehakketak tussen die twee, kan zich nú aanmelden voor een therapie. Overdreven? Blijkbaar niet. 'Het zijn vaak niet de grote trauma's die je in een analyse tegenkomt,' zegt psychoanalyticus professor dr. **Frans de Jonghe** tegen journaliste Marjo van Soest in haar bundel *Andermans ziel*, '- ik heb het nu niet over degenen die heel afschuwelijke dingen hebben meegemaakt. Het is vooral de dagelijkse sfeer in het huis waar je bent opgegroeid die mensen kan vervormen. Een anti-lustsfeer. Een taboe op het uiten van gevoelens. De norm: het moet altijd goed gaan in ons gezinnetje. Zoals wij zijn: fantastisch. Het is de lucht die je hebt ingeademd gedurende je hele jeugd.' Je zou bijna vergeten dat de meeste mensen doorgaans redelijk tot zeer tevreden zijn met de ouders aan wie zij zijn ontsproten - al was het alleen maar omdat lang niet iedereen zich bewust is van het verband tussen zijn huidige problemen en de opvoeding die hij heeft gehad! Maar voor degenen die het minder hebben getroffen, is het nooit te laat hun lot met terugwerkende kracht in eigen hand te nemen en proberen zich alsnog te bevrijden van het juk van hun jeugd. Maar of een totale losmaking, zo al mogelijk, ook wenselijk is, is nog maar de vraag. De meeste gezinstherapeuten hebben er in ieder geval grote twijfels over.

Het is nooit te laat je lot met terugwerkende kracht in eigen hand te nemen en te proberen je alsnog te bevrijden van het juk van je jeugd

'Wanneer men een deel van zijn oorsprong negeert of ontkent,' schrijven **Ammy van Heusden** en **Else-Marie van den Eerenbeemt** in hun boekje Balans in beweging, 'maakt dat onvrij en werpt dat een last op voor de toekomst en mogelijk ook voor de komende generaties. Als men zijn wortels erkent, de waarde ervan opneemt en in zijn leven inbouwt, verwerft men hiermee een recht op vrij worden en draagt men bij aan de toekomst.' Misschien is dat de reden waarom zelfs degenen die zich diep door hun ouder(s) gekwetst voelen, er zelden of nooit toe komen hun verleden radicaal te verwerpen. Omdat zij intuïtief weten dat zij daarmee zichzelf zouden verwerpen. ●

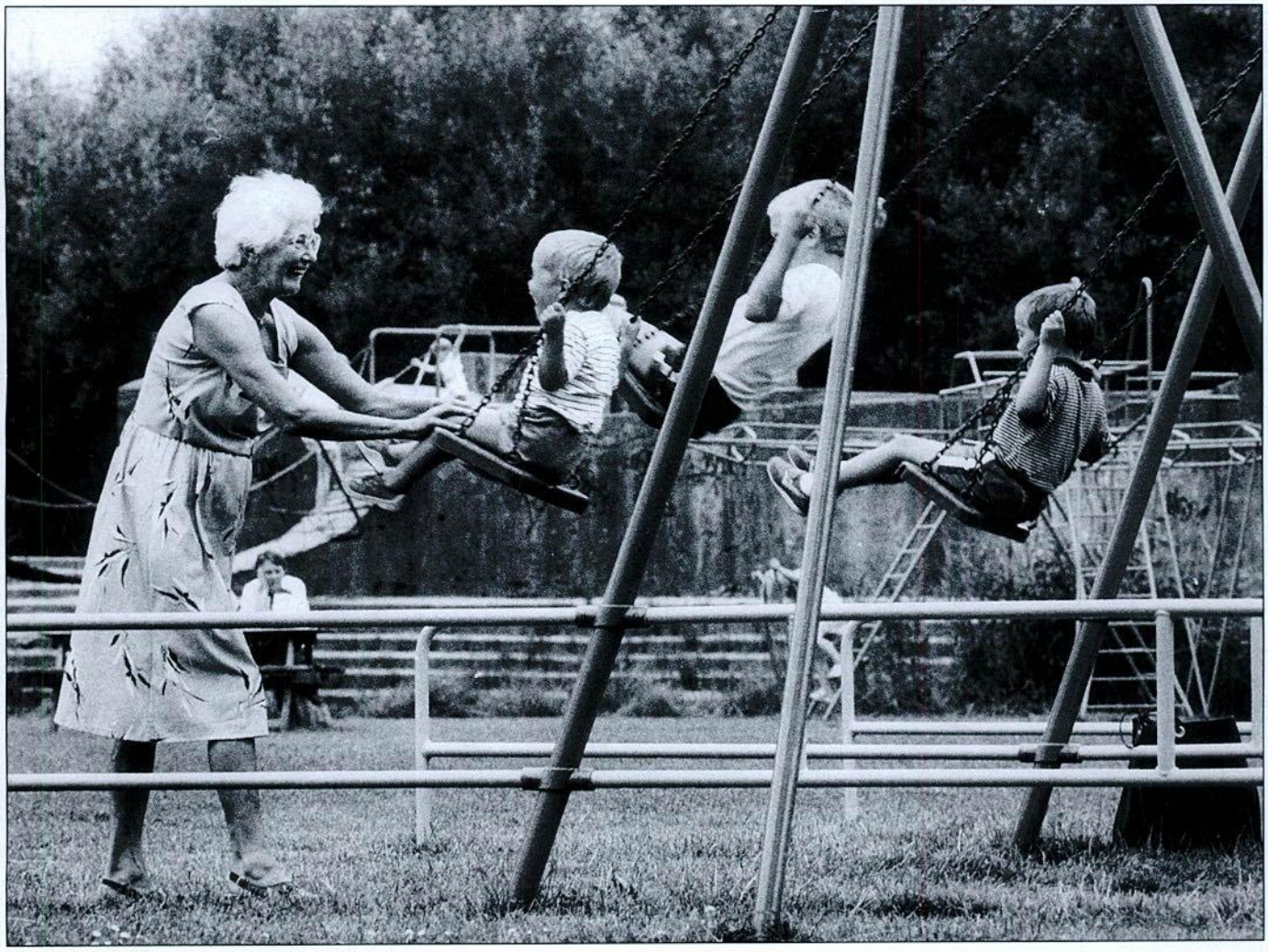

Foto: Klaas Koppe / Hollandse Hoogte

IEDEREEN KAN WEL BEWEREN
DAT IE EEN ZOON VAN MEIS.
KUNT U ZICH LEGITIMEREN?
14
STEFAN VERWEY

door Paul van Vliet

Veilig achterop

Ik heb soms van die akelige dagen
Dat alles me te groot wordt en te veel
En wat ik aangehaald heb
Kan ik slecht verdragen
En alles wat ik nog moet doen
Grijpt me naar de keel.
Ik word al zenuwachtig wakker
Dat wordt alleen maar erger
Door dat driftige gejakker
Met een koffer vol verantwoordelijkheid
Waaraan ik me vertil
Een honderdduizend dingen die ik eigenlijk niet wil
En ik moet nog zoveel doen

Ik moet nog zóveel doen
Kan ik nou vandaag niet weer eens even net als toen...

Veilig achterop
Bij vader op de fiets
Vader weet de weg
En ik weet nog van niets
Veilig achterop
Ik ben niet alleen
Vader weet de weg
Vader weet waarheen
Ik weet nog hoe het rook
Ik weet nog hoe het was
Met m'n armen om hem heen
M'n wang tegen z'n jas
Vader weet de weg
Ik weet nog van niets
Veilig achterop
Bij vader op de fiets.

Ik heb zo vaak een onbestemd verlangen
Een zeurderig gevoel van droevigheid
En dat verlangen dat kan dagen blijven hangen
En waar ik ga of lig of sta
Ik raak het niet meer kwijt.
Niks is leuk en niks is boeiend
Alles is vervelend en mateloos vermoeiend.
Een lusteloze levenloze wezenloze heer
Die treurig zit te kijken
Naar de wereld en het weer.
Ik moet nog zoveel doen
Ik moet nog zóveel doen!
Kan ik nou vandaag niet weer eens even net als toen...

Mensen die met
zijn er vaal

Else-Marie van den Eerenbeemt:

n ouders hebben gebroken, uist dag en nacht mee bezig

"De diepste loyaliteit van elk kind - en dus ook van elke volwassene - ligt bij z'n ouders. Het omgekeerde is echter niet altijd waar. Niet elke ouder is loyaal naar z'n kind." Dat zegt Else-Marie van den Eerenbeemt, familietherapeute en docent gezinsbehandeling aan de Hogeschool van Amsterdam. Of je nu blij bent met je ouders of niet of dat je aan de andere kant van de wereld bent gaan wonen om zover mogelijk van hen vandaan te zijn, het maakt die loyaliteit niet ongedaan. Deze loyaliteit een plaats geven in je leven en in het reine komen met je familie, is voor elke volwassene een noodzakelijk proces. En heeft uiteindelijk een heilzame uitwerking op alle andere relaties: partner, vrienden, kinderen.
Volgens Else-Marie van den Eerenbeemt is het nooit te laat om daarmee te beginnen. "Elke stap die je naar je ouders zet, hoe klein ook, is beter dan niets te doen en je van hen af te wenden. Ik heb tientallen keren in mijn praktijk zien gebeuren dat mensen opknappen als ze iets voor hun ouders kunnen betekenen. Al maakt iemand maar het kleinste gebaar en gaat een volwassen man bijvoorbeeld een middag domino spelen met z'n demente vader, dan levert dat altijd nog meer levensvreugde en gezondheid op dan verbitterd of onverschillig aan de kant blijven staan, omdat je niets met je ouders denkt te kunnen."
Een gesprek over de onverbrekelijke band met de ouders, het noodzakelijke proces van verzoening, het belang van het kunnen geven én het sterke verlangen om het met de eigen kinderen beter te doen.

door Mirre Bots

Foto's: Chris Pennarts

De ouder-kindrelatie is de meest existentiële relatie die er bestaat. En dat is universeel. De vorm die men er in de diverse culturen aan geeft, mag dan verschillend zijn, in elke cultuur vertegenwoordigt de ouder-kindrelatie de diepste band die mensen kunnen hebben. Bovendien bepaalt deze de kwaliteit van onze toekomst. Die band kun je dan ook maar beter niet ontkennen, is de stellige overtuiging van Else-Marie van den Eeren-

beemt, want het is de enige relatie die nooit ophoudt en die je bovendien sterk heeft gevormd. "De ouder-kindrelatie is uniek. Het is de enige relatie die tegen scheiding en dood bestand is. Alle andere relaties kun je zelf kiezen - op broers en zussen na dan - maar je vader en moeder blijven altijd je vader en moeder. Ook al zie je ze nooit meer, het worden nooit je ex-vader of ex-moeder. Iets anders is dat ze jou het leven hebben gegeven. Ook dat maakt hen uniek." Juist in die uniciteit ligt besloten dat je je niet echt van hen kunt losmaken. "Ik hoor het mensen zo vaak zeggen 'ik moet loskomen van m'n ouders'. Maar ik vraag me altijd af wat ze daar in hemelsnaam mee bedoelen. Loskomen van je ouders bestaat gewoon niet. En dat is ook niet nodig of wenselijk. Zolang je er maar voor zorgt dat het geen stevige ondergrondse kabels worden die jou aan hen vastklinken, maar zichtbare draden die je in staat stellen om je volwassen leven op je eigen manier vorm te geven. Dat laatste lukt je heel wat beter als je je bewust bent van de band die je met je ouders hebt en deze zelf ook actief vormgeeft. Niet door los te komen kun je je vrij maken, maar door je te verbinden. Je ouders maken nu eenmaal je wortels uit. En niemand verdraagt het om een vijand van z'n eigen wortels te zijn." Ze ervaart het keer op keer in haar praktijk: een breuk met de ouders is haast nooit een bevrijding. Mensen die met hun ouders 'gebroken' hebben, zijn er juist vaak

Het is vaak heel genezend als iemand tot het besef komt dat zijn of haar moeder door de omstandigheden niet anders kon

dag en nacht mee bezig, ze doen niets anders dan erover praten of zijn voortdurend bezig om het helemaal anders te doen dan hun ouders. "Zij staan zichzelf niet toe om de relatie in balans te brengen, om het tekort dat ze in hun jeugd hebben ervaren aan te vullen of het teveel te verwerken. Wel kan het onder bepaalde omstandigheden, als de kwetsingen te groot zijn, goed zijn om een tijdje afstand te nemen en elkaar rust te gunnen in de relatie. Maar dat is wat anders dan een definitieve breuk."

Iedereen zal moeten leren accepteren dat geen enkele jeugd vlekkeloos is. "Het kan niet anders dan dat ouders fouten naar hun kinderen maken. Want de ouderliefde is niet alleen sterk, het is ook een heel kwetsbare liefde. In deze liefde zijn we nu eenmaal kwetsbaar, dus we kunnen er ook gemakkelijk pijn en teleurstellingen in oplopen." Toch zul je je daar, zeker als je volwassen bent, mee moeten leren verhouden. "Je teveel vanuit een kind-positie tegen je ouders blijven verzetten of alsmaar blijven hameren op het onrecht dat je als kind is aangedaan, lost uiteindelijk niets op. Je ouders kun je niet meer veranderen, maar hoe je naar hen kijkt of handelt wel. Zoeken naar iets dat je wel met hen kunt, is altijd beter dan hen links te laten liggen. Niets doen levert onherroepelijk schuldgevoelens op, terwijl actie heilzaam is voor schuldgevoelens. Als je ouders bijvoorbeeld hun 40-jarig huwelijksfeest willen vieren door met de hele familie een week in een paar huisjes in de bossen te gaan zitten en je ziet daar vreselijk tegenop en kunt dat niet opbrengen, dan is het beter om af te spreken dat je alleen het weekend komt dan om helemaal niet te gaan. Doe je dat laatste, dan zul je er die week waarschijnlijk toch veel mee bezig zijn en je er ook schuldig over voelen. Terwijl als je op je eigen voorwaarden gaat, beide partijen tevreden kunnen zijn. Als je dan ook nog voorstelt om bijvoorbeeld op zaterdag de lunch te verzorgen, houd je het heft helemaal in eigen hand."

Om een volwassen relatie met je ouders te krijgen, zijn twee dingen volgens Else-Marie van den Eerenbeemt van wezenlijk belang. "Het eerste is dat je je ouders

De diepste pijn is dat je niet die liefde hebt kunnen geven die je kwijt wou. Nu is de ouder dood en kan het niet meer.

moet kunnen ontschuldigen, zoals mijn leermeester professer Nagy, een van de grondleggers van de gezinstherapie, dat altijd noemt. Dat houdt in dat je je ouders niet alleen maar als schuldig of puur slecht ziet, maar gaat begrijpen dat zij ook gevormd zijn door hun familiegeschiedenis. Bepaald gedrag, zoals emotionele verwaarlozing en incest, wordt helaas vaak van generatie op generatie doorgegeven. Pas door meerdere generaties in een therapie te betrekken, kun je die vicieuze cirkel proberen te doorbreken. Dat werkt ook zo voor mensen die in hun jeugd groot onrecht is aangedaan en die daardoor merktekens op hun ziel hebben gekregen waarvan ze hun hele leven last kunnen houden. Hoewel dat onrecht hen is aangedaan en zij zich daar terecht boos of verdrietig over voelen, is het ook voor hen een helend proces om hun vader of moeder in een milder daglicht te kunnen zien. Door kennis te nemen van de geschiedenis van hun ouders kunnen ze gaan begrijpen dat deze gehandeld hebben zoals ze gedaan hebben, omdat ze bijvoorbeeld manisch-depressief waren, een kampverleden hadden of zelf in hun jeugd emotioneel verwaarloosd zijn. In mijn therapeutische praktijk merk ik elke keer weer hoe genezend het is als iemand lanzamerhand tot het besef komt dat zijn of haar moeder door de omstandigheden eigenlijk ook niet anders kon. Dat besef is de eerste stap waardoor er een proces van verzoening op gang kan komen.

Het is vaak een langdurig proces, dat nooit helemaal af is. Mensen die als kind veel onrecht is aangedaan, zullen daar over het algemeen langer over doen dan degenen die een vrij vlekkeloze jeugd hebben gehad. Maar dat hoeft niet altijd zo te zijn. Niet alleen de mate van onrecht die je als kind is aangedaan, is bepalend voor het je kunnen verzoenen met je ouders. Ook karakter, aanleg en psychische sterkte spelen hierin een rol. En of er belangrijke anderen zijn die bereid zijn om je hierin te ondersteunen. Wat de kans op een verzoening trouwens aanzienlijk vergroot, is als een ouder ook tegen een kind kan zeggen 'ik heb je onrecht gedaan'."

De tweede voorwaarde om een goede relatie met je ouders te krijgen, is dat je als volwassen zoon of dochter niet alleen aan de ontvangende kant blijft staan. "Je moet niet alleen maar willen ontvangen van je ouders, omdat je vindt dat je nog een tegoed bij hen hebt uitstaan, maar ook kunnen geven. En dat geven beweegt zich ergens tussen egoïsme en altruïsme in. Je kunt daarbij je eigen voorwaarden stellen, zodat het een passend geven wordt dat bij jouw volwassen leven past. Want vergeet niet, er zijn heel wat dochters en zonen die te veel hebben gegeven, omdat ze als kind de honger naar warmte en troost van hun ouders hebben aangevoeld en gevoed. Als dat niet door de ouders wordt erkend, wordt het vaak een grenzeloos geven dat zich ook in hun volwassen leven voortzet. Op die manier geven - waarbij je voortdurend over je eigen grenzen heen gaat - is niet alleen voor jezelf vervelend, maar ook voor je ouders. Het maakt hen schuldig, ze blijven bij je in het krijt staan. Maar helemaal niets meer geven aan je ouders brengt de relatie ook niet in balans. Ideaal is als je afwisselend aan je ouders geeft en van ze ontvangt." De waarde van het geven mag volgens Else-Marie van den Eerenbeemt niet worden onderschat. "Het is niet alleen een diep menselijke behoefte, maar ook nodig om een sterk gevoel van eigenwaarde te ontwikkelen. Dat geldt ook voor kleine kinderen. Als je die in hun geven blokkeert, ontneem je hen hun wezenlijke bestaansgrond. Zelfs kinderen die door hun ouders verlaten zijn en in een tehuis of pleeggezin zitten, blijven die drang tot geven aan hun ouders behouden, ook al komt er niets terug. Zo was er een jongen van 10 die in het kindertehuis zat en hoewel zijn vader hem nooit kwam opzoeken, wilde hij iedere week van z'n zakgeld toch een bedragje opzij leggen om voor z'n vader een pakje zware shag te kunnen kopen."

In veel ouder-kindrelaties is die balans tussen geven en ontvangen verstoord. Else-Marie van den Eerenbeemt: "Wat nogal eens voorkomt, is dat een ouder zo bezig is met z'n eigen vader of moeder - dat deze hem niet gezien heeft en niet voldoende aandacht of liefde heeft gegeven - dat hij alleen daarop is gericht. Zo'n ouder kan zich niet omdraaien en zien dat z'n eigen kind klaarstaat met de liefde die hij zo graag wil hebben."

Volwassenen die vanuit het kinderlijke verlangen naar onvoorwaardelijke liefde alsmaar nog van hun ouders willen ontvangen, doen vaak niet alleen hun kinderen tekort, maar ook hun partner en vrienden. "Ze vinden dat iedereen bij hen in het krijt staat. Ze stellen zoveel eisen aan anderen dat niemand eraan kan voldoen. Ze zien niet wat ze van die anderen wél krijgen. En zo sturen ze elke keer met open ogen op een breuk aan."

De diepste rouw om een gestorven ouder komt volgens Else-Marie van den Eerenbeemt ook hieruit voort. "Je rouwt niet zozeer om dat wat je niet van hen gekregen hebt of nooit meer van hen zult krijgen, maar omdat je niet meer kunt geven. Het grootste ongenoegen en de diepste pijn is dat je niet die liefde hebt kunnen geven die je kwijt wou. Nu is de ouder dood en kan het niet meer." Dat heeft ze niet alleen bij veel van haar cliënten en studenten kunnen waarnemen, maar vond ze ook terug in een Japanse Haiku uit de 18e eeuw. Deze luidt: *Nu is het te laat/je legt geen warme deken/over een grafsteen.*

Van mensen van dik in de veertig of vijftig, die over hun moeder van 84 zeggen 'ik hoop dat ze eindelijk eens verandert, want zo kan ik niets met 'r', kan ze soms flink ongeduldig worden. "Dan denk ik bij mezelf: je moeder is 84. Die kan elk moment doodgaan. Neem je kans toch waar, nu het nog kan. Blijf niet als een verongelijkt kind aan de kant staan, maar praat met haar of doe iets met haar, als praten er niet meer in zit. Straks is het te laat en heb je spijt als haren op je hoofd."

Waarom ze zo op het belang van een goede relatie met de ouders hamert, is omdat ze door haar jarenlange hulpverleners-ervaring weet hoe de relatie met de ouders z'n weerslag heeft op alle andere belangrijke relaties in iemands leven. "Als er in

Ouderliefde is niet alleen een heel sterke liefde, het is ook een heel kwetsbare liefde

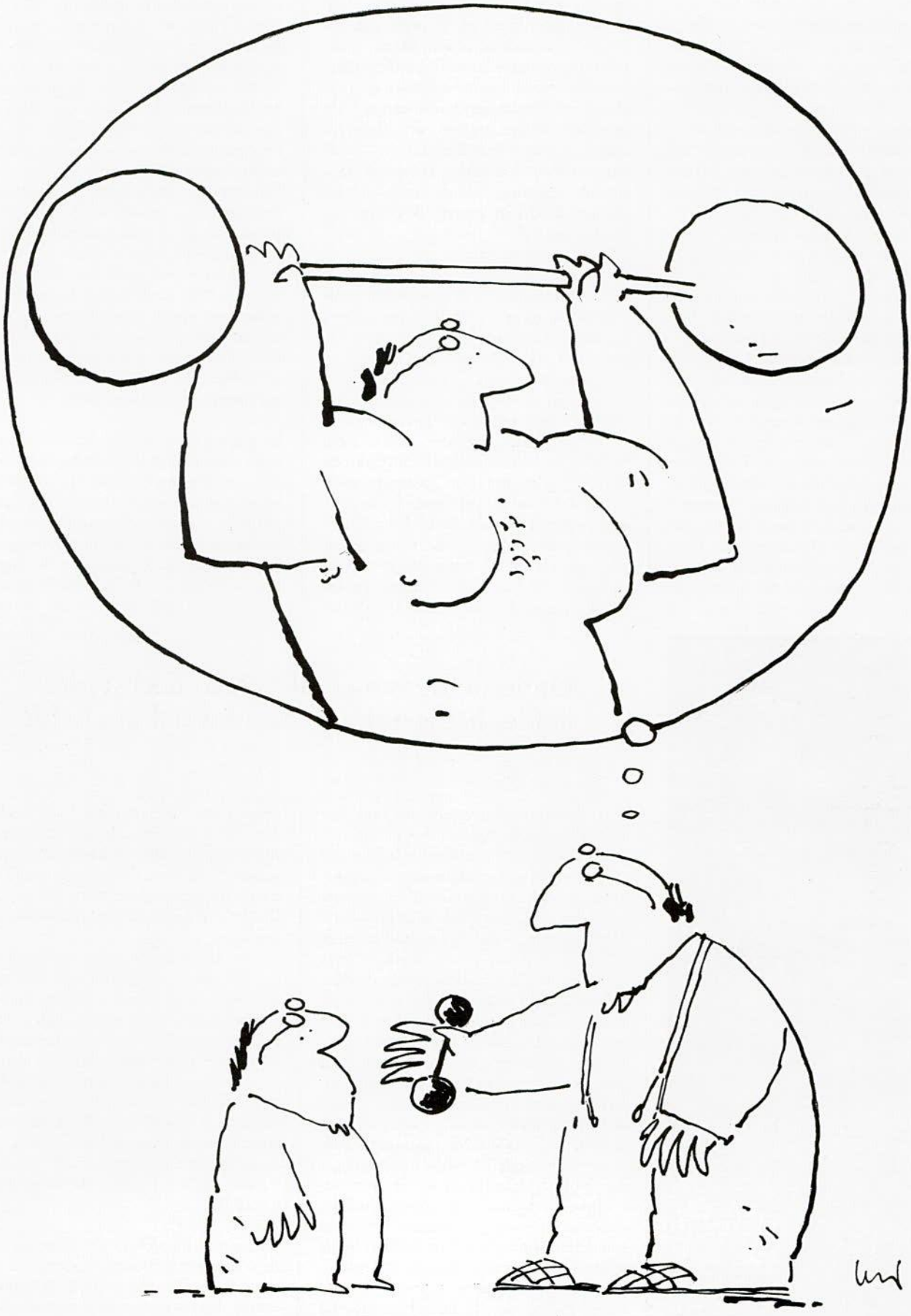

dan tegen iemand zeggen: je hebt het, of je hebt het niet. Als je het niet hebt, weet je dat je die ziekte ook nooit zult krijgen, zelfs al hebben je vader of moeder het wel; als je het wel hebt, zie je het voorbeeld van je vader of moeder en dan weet je dus hoe je er over twintig jaar zelf aan toe bent. In zo'n geval dringt zich de vraag op in hoeverre je mensen hierover moet inlichten. Wat mijzelf betreft vind ik dat je je goed moet afvragen of je iemand met dit soort gegevens niet enorm belast en hem of haar een hoop verdriet bezorgt. 'Ja, maar dan hebben ze tenminste zekerheid', vinden sommigen. 'Ze kunnen er hun leven naar inrichten en hun voortplanting erop afstemmen'. Dat kan wel zijn, maar ik zie het toch ook als een belasting."

Belasting of niet - er komt een tijd dat iedereen zijn ziekte- en sterfterisico's, voor zover deze erfelijk bepaald zijn, kan laten uitrekenen om er vervolgens bij het inrichten van zijn verdere leven rekening mee te houden. Wie zeker weet dat hij ten dode is opgeschreven als hij niet nú een bepaald lichaamsdeel laat verwijderen, kan dit terstond laten doen. Zo kan men zich, zelfs als het om belastende erfelijkheids-aspecten gaat, tot op zekere hoogte ontworstelen aan de 'doem' altijd-kind-van-je-ouders te zijn. Zoals we ook in psychisch opzicht van alles kunnen afdingen op dat woordje 'altijd'.

Wie zich al te zeer beïnvloed weet door de vroegere nukkigheden van zijn moeder, het stilzwijgen van zijn vader en/of het eindeloze gehakketak tussen die twee, kan zich nú aanmelden voor een therapie. Overdreven? Blijkbaar niet. 'Het zijn vaak niet de grote trauma's die je in een analyse tegenkomt,' zegt psychoanalyticus professor dr. **Frans de Jonghe** tegen journaliste Marjo van Soest in haar bundel *Andermans ziel*, '- ik heb het nu niet over degenen die heel afschuwelijke dingen hebben meegemaakt. Het is vooral de dagelijkse sfeer in het huis waar je bent opgegroeid die mensen kan vervormen. Een anti-lustsfeer. Een taboe op het uiten van gevoelens. De norm: het moet altijd goed gaan in ons gezinnetje. Zoals wij zijn: fantastisch. Het is de lucht die je hebt ingeademd gedurende je hele jeugd.' Je zou bijna vergeten dat de meeste mensen doorgaans redelijk tot zeer tevreden zijn met de ouders aan wie zij zijn ontsproten - al was het alleen maar omdat lang niet iedereen zich bewust is van het verband tussen zijn huidige problemen en de opvoeding die hij heeft gehad! Maar voor degenen die het minder hebben getroffen, is het nooit te laat hun lot met terugwerkende kracht in eigen hand te nemen en proberen zich alsnog te bevrijden van het juk van hun jeugd. Maar of een totale losmaking, zo al mogelijk, ook wenselijk is, is nog maar de vraag. De meeste gezinstherapeuten hebben er in ieder geval grote twijfels over.

Het is nooit te laat je lot met terugwerkende kracht in eigen hand te nemen en te proberen je alsnog te bevrijden van het juk van je jeugd

'Wanneer men een deel van zijn oorsprong negeert of ontkent,' schrijven **Ammy van Heusden** en **Else-Marie van den Eerenbeemt** in hun boekje Balans in beweging, 'maakt dat onvrij en werpt dat een last op voor de toekomst en mogelijk ook voor de komende generaties. Als men zijn wortels erkent, de waarde ervan opneemt en in zijn leven inbouwt, verwerft men hiermee een recht op vrij worden en draagt men bij aan de toekomst.' Misschien is dat de reden waarom zelfs degenen die zich diep door hun ouder(s) gekwetst voelen, er zelden of nooit toe komen hun verleden radicaal te verwerpen. Omdat zij intuïtief weten dat zij daarmee zichzelf zouden verwerpen. ●

Foto: Klaas Koppe / Hollandse Hoogte

IEDEREEN KAN WEL BEWEREN
DAT IE EEN ZOON VAN ME IS.
KUNT U ZICH LEGITIMEREN?
14
STEFAN VERWEY

door Paul van Vliet

Veilig achterop

Ik heb soms van die akelige dagen
Dat alles me te groot wordt en te veel
En wat ik aangehaald heb
Kan ik slecht verdragen
En alles wat ik nog moet doen
Grijpt me naar de keel.
Ik word al zenuwachtig wakker
Dat wordt alleen maar erger
Door dat driftige gejakker
Met een koffer vol verantwoordelijkheid
Waaraan ik me vertil
Een honderdduizend dingen die ik eigenlijk niet wil
En ik moet nog zoveel doen

Ik moet nog zóveel doen
Kan ik nou vandaag niet weer eens even net als toen...

Veilig achterop
Bij vader op de fiets
Vader weet de weg
En ik weet nog van niets
Veilig achterop
Ik ben niet alleen
Vader weet de weg
Vader weet waarheen
Ik weet nog hoe het rook
Ik weet nog hoe het was
Met m'n armen om hem heen
M'n wang tegen z'n jas
Vader weet de weg
Ik weet nog van niets
Veilig achterop
Bij vader op de fiets.

Ik heb zo vaak een onbestemd verlangen
Een zeurderig gevoel van droevigheid
En dat verlangen dat kan dagen blijven hangen
En waar ik ga of lig of sta
Ik raak het niet meer kwijt.
Niks is leuk en niks is boeiend
Alles is vervelend en mateloos vermoeiend.
Een lusteloze levenloze wezenloze heer
Die treurig zit te kijken
Naar de wereld en het weer.
Ik moet nog zoveel doen
Ik moet nog zóveel doen!
Kan ik nou vandaag niet weer eens even net als toen...

Mensen die met
zijn er vaak

Else-Marie van den Eerenbeemt:

n ouders hebben gebroken, uist dag en nacht mee bezig

"De diepste loyaliteit van elk kind - en dus ook van elke volwassene - ligt bij z'n ouders. Het omgekeerde is echter niet altijd waar. Niet elke ouder is loyaal naar z'n kind." Dat zegt Else-Marie van den Eerenbeemt, familietherapeute en docent gezinsbehandeling aan de Hogeschool van Amsterdam. Of je nu blij bent met je ouders of niet of dat je aan de andere kant van de wereld bent gaan wonen om zover mogelijk van hen vandaan te zijn, het maakt die loyaliteit niet ongedaan. Deze loyaliteit een plaats geven in je leven en in het reine komen met je familie, is voor elke volwassene een noodzakelijk proces. En heeft uiteindelijk een heilzame uitwerking op alle andere relaties: partner, vrienden, kinderen. Volgens Else-Marie van den Eerenbeemt is het nooit te laat om daarmee te beginnen. "Elke stap die je naar je ouders zet, hoe klein ook, is beter dan niets te doen en je van hen af te wenden. Ik heb tientallen keren in mijn praktijk zien gebeuren dat mensen opknappen als ze iets voor hun ouders kunnen betekenen. Al maakt iemand maar het kleinste gebaar en gaat een volwassen man bijvoorbeeld een middag domino spelen met z'n demente vader, dan levert dat altijd nog meer levensvreugde en gezondheid op dan verbitterd of onverschillig aan de kant blijven staan, omdat je niets met je ouders denkt te kunnen."
Een gesprek over de onverbrekelijke band met de ouders, het noodzakelijke proces van verzoening, het belang van het kunnen geven én het sterke verlangen om het met de eigen kinderen beter te doen.

door Mirre Bots

Foto's: Chris Pennarts

De ouder-kindrelatie is de meest existentiële relatie die er bestaat. En dat is universeel. De vorm die men er in de diverse culturen aan geeft, mag dan verschillend zijn, in elke cultuur vertegenwoordigt de ouder-kindrelatie de diepste band die mensen kunnen hebben. Bovendien bepaalt deze de kwaliteit van onze toekomst. Die band kun je dan ook maar beter niet ontkennen, is de stellige overtuiging van Else-Marie van den Eeren-

Len Munnik

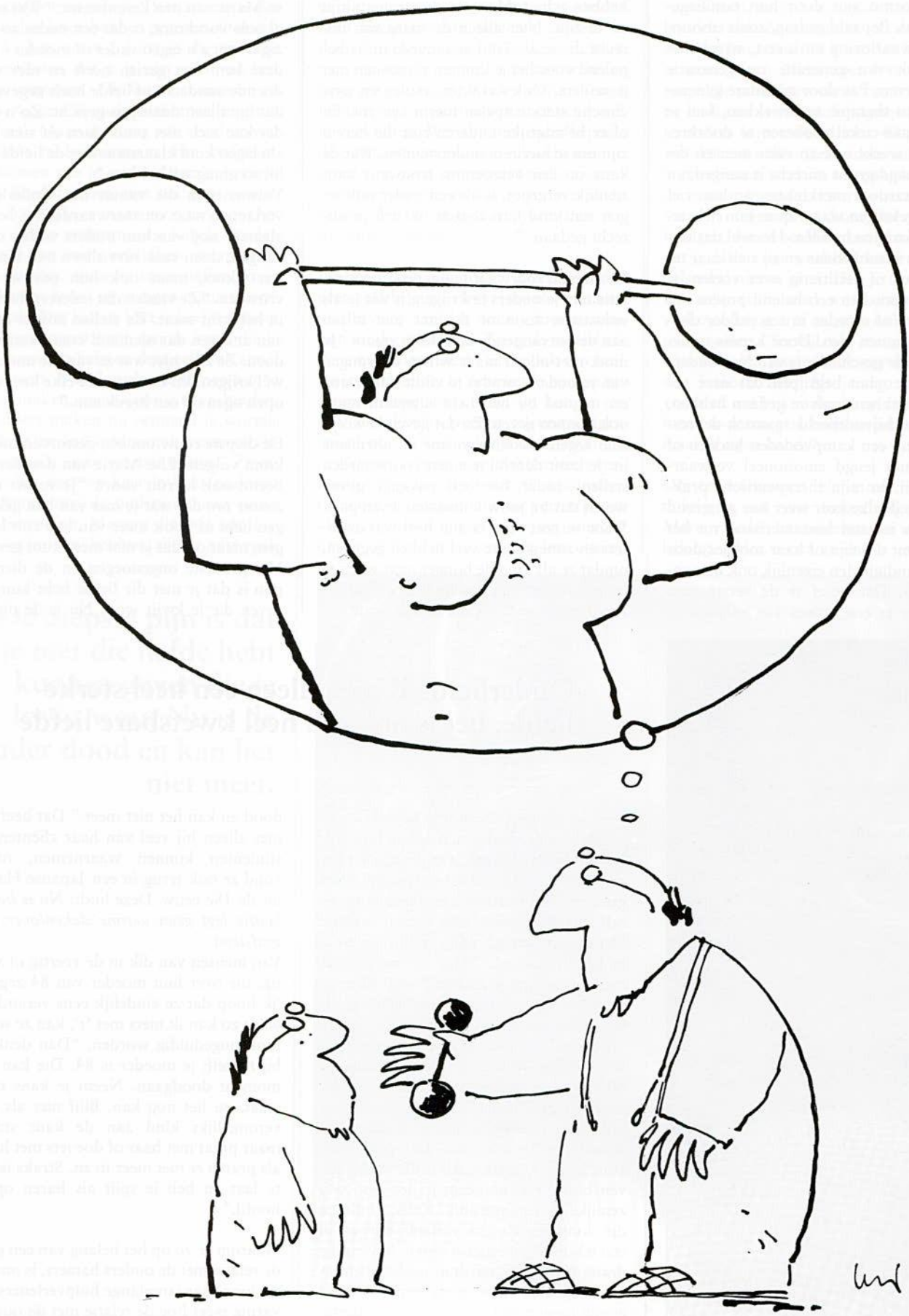

SURINAAMS KIND VAN JE...FAMILIE

Norine van der Vloot kwam naar Nederland toen ze acht was. Ze werkt als groepsleidster op een kinderdagverblijf, dus ze kent de Nederlandse gezins-cultuur. Haar eigen achtergrond is die van de Surinaamse familie. En dat geeft een heel ander beeld van ouder-kind-relaties dan wij, witte Hollanders, gewend zijn.

"Het verschil begint al bij het woord 'familie'. In de praktijk verstaan jullie daar onder: 'je gezin': vader, moeder, kinderen. Bij ons is dat veel meer. De broers en zussen van de ouders, opa en oma, neefjes en nichtjes en alle kinderen horen er bij. Er wordt veel aandacht aan besteed om iedereen te leren kennen. Je moet weten wie bij jou hoort. Op een verjaardag heb je het hele huis vol, dan zitten er meestal zo'n dertig, veertig man bij elkaar. Als straks mijn zoontje vijf wordt, dan huren we een zaaltje, met een band erbij en alles wordt opgenomen op video, voor later. En bij elk belangrijk jaar, tien, vijftien, doen we dat weer. Dan komt echt iedereen. En niet alleen bij feestjes, je kunt ook altijd een beroep doen op elkaar. Als een tante haar huis geschilderd moet hebben, of als iemand moet verhuizen, dan komt ook de hele familie. Niet dat ze dan ook allemaal wat te doen hebben, maar iedereen is er.

De kinderen horen er helemaal bij. Tijdens een feestje doen ze volop mee en iedereen let een beetje op, omdat ze er allemaal op een of andere manier een band mee hebben. We maken een hoekje, ergens in de ruimte, waar ze kunnen slapen.
En voor de ouderen zorgen we ook. Och, toen ik stage liep in een Nederlands bejaardenhuis vond ik het echt afschuwelijk om te zien hoe oude mensen hier soms worden behandeld. Dat zit daar maar, sommigen krijgen maar eens per week een keertje bezoek. Die vereenzamen helemaal. Bij ons is dat niet mogelijk. Je maakt onderdeel uit van je buurt, van je familie. Iedereen let op je. Als ze mijn grootmoeder een dag, nee, een paar uur al, niet hebben gezien, dan gaan ze even kijken wat er aan de hand is.
Surinamers hebben ook veel respect voor oude mensen. Niet dat ze een soort godheid zijn, maar je weet dat zij al een heel leven hebben gehad. Die hebben een bepaalde wijsheid. Als een oudere je een advies geeft, dan volg je dat ook op. Ze worden dan ook niet weggestopt, er wordt voor hen gezorgd. Meestal verhuizen Surinaamse opa's en oma's op een gegeven moment wel naar een eigen kamertje bij zoon of dochter thuis. Vaak zorgen ze dan ook voor de kleinkinderen. Zo heb ik ook de grootmoeder van mijn grootmoeder gekend. Wie kan, zorgt voor een ander en anders word je verzorgd.

Mijn moeder zorgt voor mijn zoontje wanneer ik werk. Ik hoor Nederlandse vrouwen wel eens zuchten 'Mijn moeder zou je zo gek niet krijgen'. Mijn moeder heeft ook nog een hele groep oude mensjes waar ze voor zorgt. Je moet iets doen voor je mensen, voor je oude mensen.
Elke generatie heeft toch z'n charme. Surinamers zijn vaak ook niet bang om oud te worden. Ze blijven actiever dan veel Nederlandse ouderen. Ze worden overal bij betrokken en om raad gevraagd. Veel oudere mensen hebben verstand van medicijnen. Als je iets hebt, of je kind heeft iets, dan vraag je aan je moeder of een tante wat je moet doen. Die zegt dan: dit blad, met dat blad samen, zo maak je medicijn. En verdomd, het werkt meestal goed.

Scheiden is bij Surinamers vaak minder pijnlijk dan bij Nederlanders. Als vrouw heb je toch al de taak van de verzorging van de kinderen: jij hebt de hoofdrol in het gezin. Nederlandse vrouwen denken wel eens: 'Ik moet een man hebben, anders lukt het niet'. En als ie dan wegvalt, klappen ze helemaal in elkaar. Surinaamse vrouwen denken: 'Ik red me wel, ik kon het eerder ook.' Zij worden er juist sterker van. En ze hebben altijd hun familie waar ze op kunnen rekenen, financieel of praktisch. Ze krijgen veel goede raad en ondersteuning, vooral van hun eigen ouders en andere ouderen.
Toch is het niet zo dat ik echt tegen ouderen opkijk. De band die ik met mijn moeder heb, is heel vrij. Ik kan wel veel van haar leren, maar zij kan ook van mij leren. Ik kan ook tegen haar zeggen hoe ik wil dat ze met mijn kind omgaat.
Nederlanders zeggen wel eens: 'Ouders, daar kom je nooit van af.' Wij zeggen: 'Nee, gelukkig niet.' Ze horen helemaal bij je, tot ver na hun dood. Bij elke gelegenheid haal je herinneringen op: 'Oh ja, oma lustte ook zo graag sinaasappels', of zoiets. En zelfs al breek je met je ouders, al woon jij hier en zij in Suriname, al is je kind verslaafd, het blijft toch je kind. Via familie zoek je toch altijd contact. Als je een Surinamer tegenkomt is het: 'Oh, jij bent er eentje van die familie'. Er is altijd wel iemand die jou of je familie kent. Er zijn altijd mensen waar je bij hoort."

Zoons willen vaders die er echt voor hen zijn

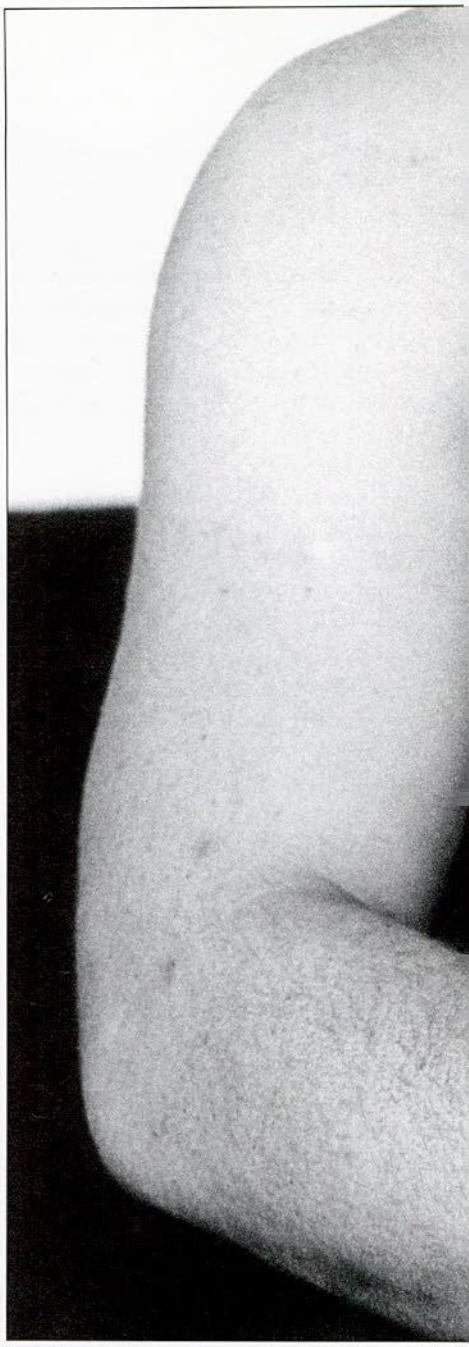

'Op mijn zestiende wilde ik van school. Toen mijn vader dat hoorde, nam hij me mee naar een straat waar een grote avondschool stond. Het enige wat we deden, was staan kijken. Ik zag hoe al die volwassen mannen daar na hun werk met hun boekentasje aankwamen om alsnog een mavo-diploma te halen. Toen dacht ik: dat nooit. En heb m'n school afgemaakt.' De vader van deze jongen greep in op een moment dat hij zag dat er iets mis dreigde te gaan in het leven van zijn zoon. Je zou het kunnen beschouwen als een vorm van inwijding. Hij verbood niets, maar nam zijn zoon als het ware bij de hand. Bij de hand genomen worden door hun vader - dat is wat de meeste zoons van rond de veertig jaar hebben gemist. Veel van deze mannen lijken aan vaderhonger te lijden. Een onderzoekje onder een twintigtal zoons.

door Gijsbert van de Lagemaat

Vaders zijn sinds enkele generaties vrijwel uit het dagelijks leven van hun zoons verdwenen. Vanaf de industriële revolutie zijn steeds meer mannen hun werk buitenshuis gaan verrichten, eerst in de fabrieken die ontstonden, later ook op kantoren. Tot die tijd bestond er in het algemeen geen scheiding tussen familie en bedrijf. Jongens zagen hun vader aan het werk en werden al vroeg betrokken bij wat er op de boerderij of in de werkplaats moest gebeuren. Zo leerden zij een vak van vader op zoon. En meer dan dat: zij hadden een voorbeeld binnen handbereik van wat zij zelf zouden worden. Eeuwenlang werden jongens tot man door bij hun vader te zijn, door de vaardigheden en het man-zijn van hun vader in zich op te nemen.

Volgens verscheidene deskundigen heeft het vertrek van vaders uit de huiselijke omgeving ingrijpende gevolgen gehad voor zoons en vaders, maar ook voor de humaniteit van onze samenleving. Zo zei

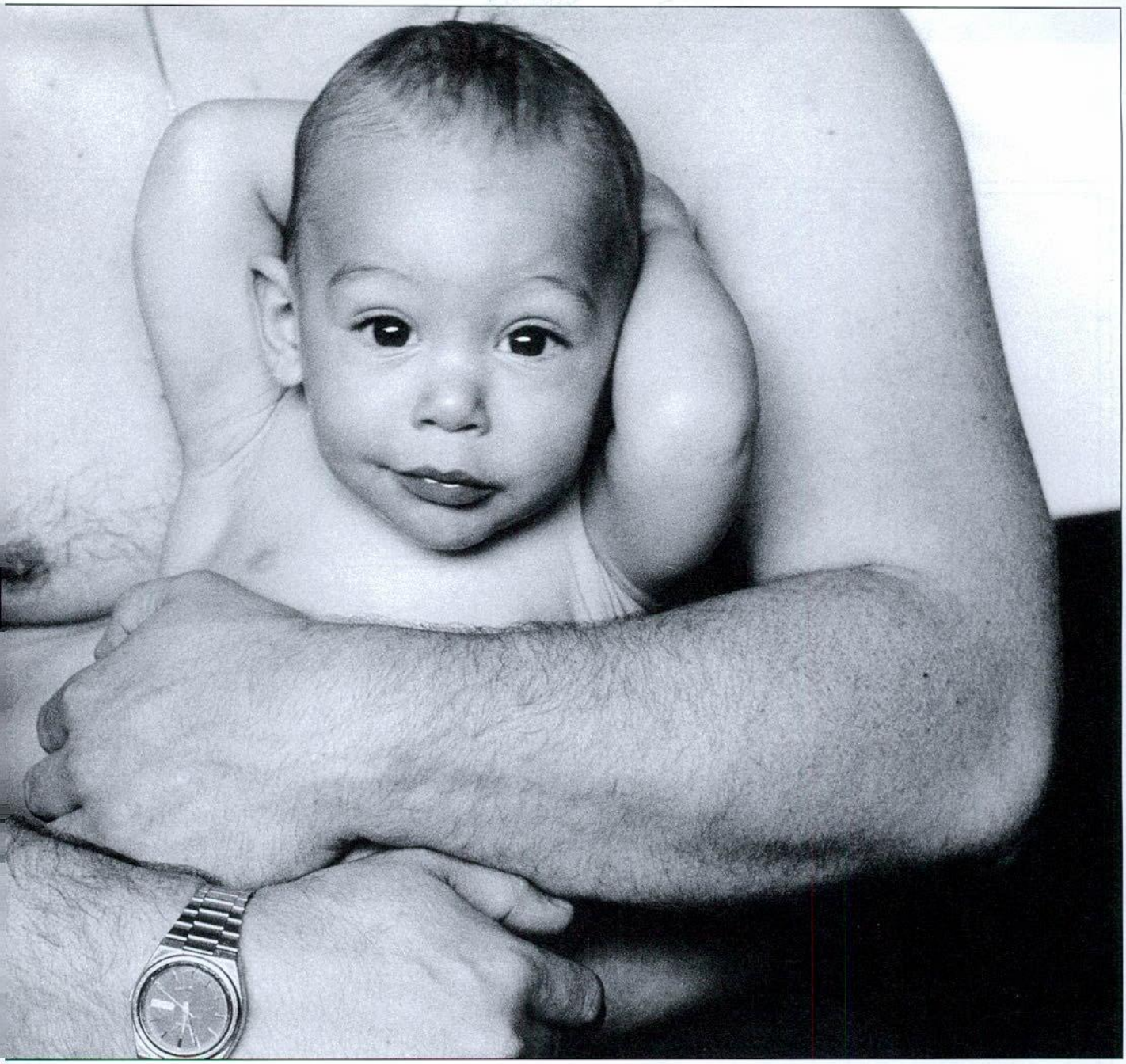

Foto Laura Samson-Rous / Hollandse Hoogte

de Amerikaan John Bellicchi, die veel workshops geeft voor mannen, ooit in een interview dat er tegenwoordig in veel opzichten een groot gebrek aan respect is voor grenzen en dat veel geweld daartoe is te herleiden. En al in 1963 verscheen Alexander Mitscherlichs boek over de 'vaderloze maatschappij'. Hij schetst daarin hoe het wegvallen van de vader als voorbeeld een gat in de psyche van de opgroeiende zoon teweegbrengt. In plaats van respect voor een vader, die de zoon als een betrouwbare gids binnenleidt in de wereld, ontstaat achterdocht. Die beperkt zich niet tot de eigen vader, maar strekt zich uit tot volwassen mannen in het algemeen. Onverschilligheid, agressie en angst zijn het gevolg.

Als je afgaat op de titels van de boeken die de laatste jaren over dit onderwerp zijn verschenen, is deze nood nog steeds actueel: 'Afwezige vaders, verloren zonen' (Guy Corneau, 1991), 'Zonen willen vaders' (Wilfried Wieck, 1992). Volgens Corneau is de inwijding, de initiatie van jonge mannen niet voor niets een van de meest uitgewerkte en wijdverspreide rituelen ter wereld. Van oudsher brengen meisjes èn jongens hun kindertijd door in de directe nabijheid van de moeder. Meisjes nemen, eenmaal volwassen, een rol op zich die ze heel goed kennen: ze gaan doen wat ze hun moeder altijd zagen doen. Jongens daarentegen ervaren in dit opzicht een breuk. Vanuit de kring van moeders met kinderen moeten ze de overstap maken naar de wereld van de mannen, die hun eigen, deels afgezonderde gemeenschap vormen. Inwijdingsrituelen voorzien erin om jongens letterlijk in de wereld van de mannen in te lijven. Hen worden vaardigheden en eigenschappen als durf, moed en doorzettingsvermogen bijgebracht, die ze nodig hebben om de mannenrol op zich te kunnen nemen.

In onze hedendaagse samenleving, die toch al arm is aan rituelen, is van een inwijding tot man geen spoor meer te bekennen. Maar al zijn de omstandigheden volstrekt verschillend, moeten jongens die nu opgroeien in bepaalde opzichten dezelfde overgang doormaken als de jongens die in stamverbanden groot werden. Alleen is de vader nu veelal een stuk verder buiten bereik dan in een traditionele dorpssamenleving. Na de noodzakelijke breuk met de moeder die als voorbeeld heeft gediend, is er een leegte waarin een jongen zelf - al dan niet samen met leeftijdsgenoten - moet uitzoeken wat het betekent om man te zijn. Volgens Bellicchi heeft dit tot gevolg dat mannen onzeker blijven over hun mannelijke identiteit. Daarom zijn ze vaak op zoek naar manieren om hun mannelijkheid te bewijzen, tegenover zichzelf en anderen. De op feministische invloeden geïnspireerde oplossing om mannelijkheid en vrouwelijkheid te beschouwen als maatschappelijke 'bedenksels' die overwonnen kunnen en

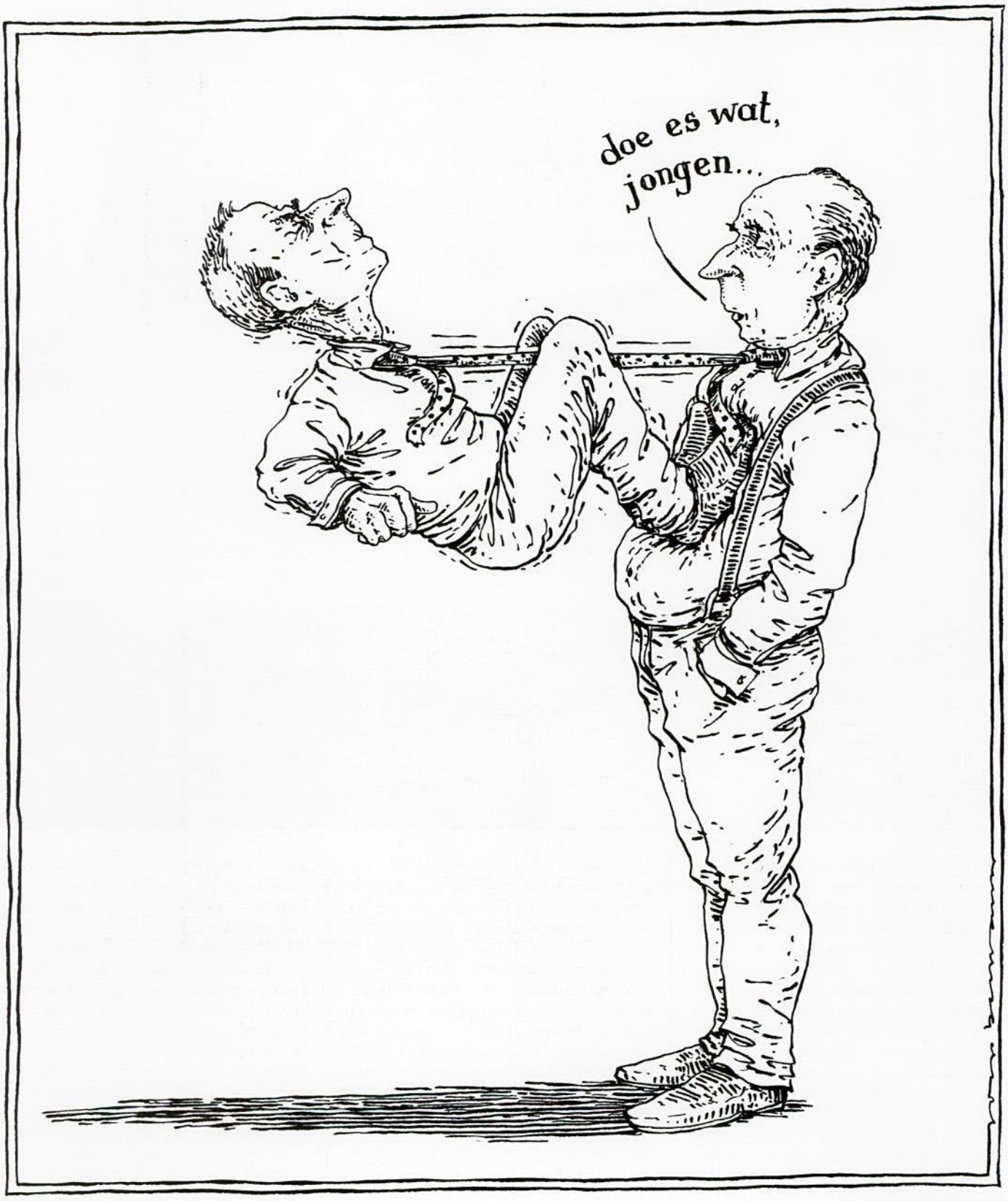
doe es wat, jongen...

moeten worden, heeft geen soelaas geboden. Deze heeft er voornamelijk toe geleid dat mannen zich schuldig zijn gaan voelen over hun man-zijn, om vervolgens te vervallen in een soort machteloosheid, aldus Bellicchi. Robert Bly, auteur van *De Wildeman*, meent dat het 'gat' in de psyche van een jongen het beeld dat een man van zichzelf en van zijn mannelijkheid heeft, ingrijpend beschadigt. Hij zegt: 'Tussen de 20% en 30% van de Amerikaanse jongens woont in een gezin waar geen vader aanwezig is. In de gezinnen waar wel een vader woont, merken zoons alleen iets van zijn humeur, maar ze leren niets van hem. Vader is iemand die in de kamer zit en met de krant ritselt.'
Bly beschrijft bijna lyrisch de stamculturen waarin vader en zoon uren met elkaar doorbrachten, zodat 'een materie die bijna op voedsel lijkt, overgaat van het oudere lichaam op het jongere'. Dat is verdwenen. Een zelfde leegte ontwaart hij op andere terreinen, waarop in traditionele culturen vaders en plaatsvervangende vaders met de jongen bezig zijn: 'Ooms vertellen hem over vrouwen. Grootvaders vertellen verhalen. Krijgers geven les in wapentuig en discipline. Oude mannen brengen hem alles bij over rituelen en de ziel.'

Is dit enkel de sombere visie van een cultuurpessimist, het verhaal van een romanticus die nostalgisch terugverlangt naar stamverbanden en inwijdingsrituelen? Ik denk het niet. Op tal van plaatsen proberen mannen de laatste jaren iets te beleven van de initiatie die ze hebben moeten missen. Er is een groot aanbod van workshops met titels als 'de weg van de krijger' en van zogeheten zweethutten, waarin mannen met elkaar proberen hun zelfrespect te hervinden en contact te maken met zoiets als 'de oervader'. Hebben inmiddels volwassen zonen van Nederland inderdaad een jeugd zonder 'vadervoeding' gehad?
Over die vraag sprak ik met een tiental mannen, nu dertigers en veertigers, die gretig ingingen op het verzoek om mee te werken aan een groepsinterview over hun zoon-zijn. Blijkbaar raakt dit thema aan iets wat bij mannen leeft. Daarnaast kreeg ik een twaalftal reacties op een vragenlijst die ik verspreidde via het internationale computernetwerk Internet.

De meeste zoons voelden zich aan hun lot overgelaten. Als er thuis al werd gepraat, ging het bijna nooit over wezenlijke dingen.

Bijna alle zoons verhalen van fysiek of emotioneel afwezige vaders. Het beeld rijst op van vaders die meestal naar hun werk zijn en zich, wanneer ze thuis zijn, afzijdig houden. Een aantal zoons herinnert zich hoe hun vader pas met hen begon te praten toen ze een jaar of 14 waren. De één verwoordt het ervaren gemis in meer absolute termen en met bitterheid en verwijt. Een ander raakt minder geëmotioneerd als hij terugkijkt en herinnert zich ook goede dingen. Weer een ander heeft oog voor verzachtende omstandigheden: in de jaren 50 en 60 moest er hard gewerkt worden, zes dagen per week met hooguit twee weken vakantie. De taakverdeling was strikt: vader verdiende de kost en moeder voedde de kinderen op. Dat werd algemeen aanvaard. 'We kunnen niet met ons huidige repertoire aan emotionele en communicatieve mogelijkheden onze vaders van toen gaan beoordelen', zei iemand. Maar begrip betekent niet dat het gemis vergeven en vergeten is.

Wanneer je het onder één noemer wilt brengen, kun je zeggen dat de meeste

Foto: Jan Lankveld / Hollandse Hoogte

zoons zich aan hun lot overgelaten voelden. *Als* er thuis al werd gepraat, ging het bijna nooit over wezenlijke dingen. Bij belangrijke stappen in hun ontwikkeling fungeerde de vader meestal niet als een gids of als iemand aan wie je je verhaal kwijt kon. In de keuze van studie en beroep, bij het leren kennen van seksualiteit en het opbouwen van vriendschappen en relaties, heerste van de kant van de vader een doodse stilte. Of klonken hoogstens algemene vermaningen of 'Ik vind het pijnlijk om te moeten zeggen dat ik over dit soort dingen nooit met hem heb kunnen praten,' zei een elektrotechnisch ingenieur, 'vaders horen een vertrouweling voor hun opgroeiende zoon te zijn.'
Tegenwoordig hebben veel mannen een langere en hogere opgeleiding gehad dan hun vader. Veel vaders zagen hun zoon dan ook 'verdwijnen' in studierichtingen en beroepen die ze zelf niet kenden en waarvan ze zich afvroegen of je daarmee wel ordentelijk je brood kon verdienen. Dit kan het gebrek aan verstandhouding op dit punt verklaren. Maar ook vaders die zelf wèl gestudeerd hadden, konden hun zoon een gevoel bezorgen van aan zijn lot overgelaten te zijn. Zo vertelde een man dat hij destijds dezelfde studierichting had gekozen als z'n vader in de hoop zo contact met hem te krijgen . 'Het was zijn vak. Maar toen ik het hem vertelde, zei hij alleen: 'dan zal ik een bankrekening voor je openen'. Hij heeft nooit één vraag gesteld over waar ik in m'n studie mee bezig was.'

Opvallend is dat zoons die hun vader wèl dagelijks zagen - omdat deze bijvoorbeeld boer of tuinder was - hem toch niet als aanwezig ervaarden. Een boerenzoon zegt: 'Hij was er altijd, maar ik zag hem nooit. Hij toonde nooit enige belangstelling voor me.' De zoon van een tuinder herinnert zich dat hij urenlang samen met zijn vader in een schuur tomaten stond te sorteren, terwijl ze geen woord wisselden. Deze voorbeelden laten zien dat er meer aan de hand is dan dat vaders lijfelijk afwezig zijn door een baan 'ergens ver weg'. Veel vaders waren wellicht niet bij machte om contact te maken met hun zoon of hem ondersteuning te bieden. Het lijkt echter ook alsof vaders het niet tot hun taak rekenden om iets te betekenen in de volwassenwording van hun zoon.
Ook in gezinnen waar de vader in de fabriek of op kantoor werkte, waren er natuurlijk wel gezamenlijke activiteiten van vaders en zoons. Maar die beperkten zich veelal tot zoiets als het gras maaien of een zondagse wandeling. Veel mannen vertelden ronduit dat ze geen enkele vaardigheid van hun vader leerden. Eén man zegt zich te schamen dat zijn vader hem niet had geleerd hoe je een band moet plakken. Anderen weten wel weer voorbeelden te noemen, zoals een tractor besturen, gereedschap hanteren of een auto repareren.
Ook kunnen veel mannen *waarden* noemen die ze van hun vader leerden. Opvallend vaak wordt gezegd dat ze hun vader als een voorbeeld beschouwen in de toewijding waarmee hij hard werkte en het gezin financiële zekerheid bood. Met één kanttekening: zoons wisten eigenlijk niet goed wat hun vader uitvoerde. 'Ik heb nooit een flauw benul gehad wat hij precies deed en wat dat voor hem betekende - het was iets wat hij ergens ging doen, zodat er eten op tafel kwam', zei de zoon van een ziektewet-ambtenaar.

Gezamenlijke activiteiten van vader en zoon worden als hoogtepunten beleefd

Vaders speelden bij deze dertigers en veertigers een heel specifieke en sterk afgebakende rol. Velen herkennen bijvoorbeeld de uitspraak 'wacht maar tot je vader thuiskomt'. Omdat de vaders zich grotendeels afzijdig hielden van de alledaagse opvoeding, was het een bijzondere gelegenheid als jongens wèl iets met hun vader samen deden. Vooral wanneer dat buiten het normale patroon van 's avonds of op zondag viel. 'Ik vond het altijd heel spannend als hij een middag thuis was', herinnert de zoon van een gemeente-ambtenaar zich. En de zoon van een vertegenwoordiger vertelt hoe hij één dag per jaar meeging op klantenbezoek: 'Ik moest wel voor elke winkel een half uur in de auto blijven wachten, maar ik vond het toch heerlijk om een hele dag met hem mee te mogen en bij hem te zijn.' Gezamenlijke activiteiten van vader en zoon worden als hoogtepunten beleefd: 'Ik weet nog hoe ik samen met m'n vader een kristalontvanger maakte. Zaten we met die draadjes en dat kristal net zo lang te pielen tot we een zender te pakken hadden, dat was prachtig!'

Voor Robert Bly is 'krijgerschap' een belangrijk aspect van man-zijn. Bij inwijdingsrituelen werd een jongen intensief getest op zijn moed, zijn kracht en zijn vermogen om in extreme omstandigheden bij zijn positieven te blijven. Is daar nog iets van terug te vinden? Heel veel mannen zeggen zich niet te herinneren dat ze ooit met hun vader hebben gestoeid. Gewoon omdat het niet gebeurde, of omdat moeder er een stokje voor stak: 'daar komen ongelukken van'. Slechts twee van de geïnterviewde zoons maken melding van een wekelijkse stoeipartij. De één weet ook nog dat hij het prettig vond om de kracht van zijn vader te voelen en zich daarmee te meten. De ander is tegelijk de enige die uitermate positief is over het vaderschap van zijn vader - en dat is misschien geen toeval. Hij noemt een aantal eigenschappen van zijn vader die hijzelf hoopt na te volgen jegens zijn eigen kinderen: liefdevol en zorgzaam zijn, meer met je kinderen doen dan wat er van dag tot dag geregeld moet worden, met ze spelen, als vader beschikbaar zijn wanneer je kind een luisterend oor nodig heeft of wanneer er iets misgaat, en ze van tijd tot tijd iets leren. Allemaal zaken die de meeste mannen in hun vader hebben gemist.

Als volwassen zoons terugblikken, is er desondanks ook mildheid jegens hun vader. Ze zien hoe hij werd ingeperkt door de omstandigheden: hard moeten werken, een vaststaande rolverdeling en een beperkt repertoire aan vaardigheden op het vlak van gevoelens en communicatie. Nog steeds is moeder degene die altijd opbelt, zelfs nadat een zoon een brief aan zijn vader heeft geschreven. Ze zien ook dat hun vader ten diepste niet onverschillig was, maar zocht naar mogelijkheden om van zijn genegenheid blijk te geven. De één maakte dat op uit zijn sinterklaasgedichten, de ander merkte het aan de zelf gefiguurzaagde cadeautjes die hij van zijn vader kreeg. Een boerenzoon herinnert zich een gesprek met zijn vader, niet lang voordat deze stierf. De zoon vertelde hem hoe moeilijk hij het ermee had gehad dat zijn vader nooit belangstelling had getoond voor wat hem als opgroeiende jongen bezighield. De reactie van die oude vader zou wel eens tekenend kunnen zijn voor de gevoelens van een hele generatie vaders. Terwijl de tranen in zijn ogen kwamen, zei hij: 'Dâ vin'k erg, jong.'

Zoals zoons uiteenlopend oordelen over hun vaders vroeger, zo verschillen ze ook in de mate waarin ze nu contact met hun vaders hebben. Een paar mannen zijn

Ingezonden mededeling

STEFAN VERWEY: HAD U GERESERVEERD?
Bundel even geestige als wrange tekeningen van Stefan Verwey.
Scherpe observaties van de samenleving en het menselijk gedrag.
Wekelijks in de Volkskrant. In de boekhandel voor *f* 14,90.
DE HARMONIE, AMSTERDAM

met het klimmen der jaren meer verbondenheid met hun vader gaan ervaren. Soms vloeit dat voort uit een gemeenschappelijke belangstelling of zelfs een gezamenlijk belang. Zo is voor twee mannen hun vader de financieel adviseur van hun bedrijf geworden en vormt dit de basis voor wat ze nu omschrijven als een vriendschap. Bij anderen is de band gegroeid of hersteld sinds ze zelf vader werden: ze genieten van het contact en het spel tussen grootvader en kleinkind. Een man die zegt dat hij zijn vader eigenlijk had opgegeven - 'hij zit alleen nog maar zappend voor de tv' - vertelt even later hoe hij hem meenam naar het afscheidsfeestje van een baan. 'Je ziet nooit ouders bij ons op het werk, dat past helemaal niet in de cultuur. Ik had al tegen hem gezegd dat ik niet wilde dat hij kwam. Maar het liet me niet los en op de ochtend zelf dacht ik: hij moet er toch bij zijn. Na afloop zei hij dat het de mooiste dag sinds zijn huwelijk was geweest.' Een andere man vertelt hoe hij na de begrafenis van zijn moeder besloot om vriendschap met zijn vader te sluiten. Toen bleek zijn vader, die hij altijd voor stug en ontoegankelijk had gehouden, zeer wel vatbaar te zijn voor toenadering: 'Ik kan nu over alles met hem praten en hij accepteert zelfs mijn weerwoord. Hij vertelt me werkelijk hoe het met hem gaat en hij is ook geïnteresseerd in mijn leven. Ik merk dat hij trots op me is.' Zoals een zoon van 49 zei: 'Je moet niet blijven hangen in het verlangen om alsnog kind van je vader te zijn. Als je contact met je vader wilt, moet je zelf het initiatief nemen. En misschien je best doen om een gemeenschappelijke taal te vinden.' Vaders hebben ook zoonhonger. ●

Verder lezen

Robert Bly: 'De Wildeman. Een boek over mannen'. Houten (De Haan) 1991

Guy Corneau: 'Afwezige vaders, verloren zonen. Over de mannelijke identiteit'. Cothen (Servire) 1992

Alexander Mitscherlich: 'Auf dem Weg zur vaterlosen Gesellschaft'. München (R. Piper & Co.) herziene uitgave 1973 (oorspronkelijk 1963)

Nico van Oosten: 'Jongens hebben wijze, sterke vaders nodig' (interview met John Bellicchi) in Opzij, februari 1994

Wilfriend Wieck: 'Söhne wollen Väter. Wider die weibliche Umklammerung' Hamburg (Hoffmann und Campe) 1992

Cochenille Cochenille Cochenille

Driejarige opleiding gedurende negen weekeinden per jaar

Roodetorenstraat 12
7201 DH Zutphen
Tel. (05750) 19890/20738

School voor kunstzinnige therapie en psychosynthese

mr drs A. Wülfinghoff

pensioen adviseur

PERSONAL FINANCE & RISK PLANNING

RFP

Telefoon: 071-227872, Telefax 071-216456

Als u zo langzamerhand ongevoelig wordt voor al het geweld, dan moet u hem toch eens vertellen hoe u dat doet.

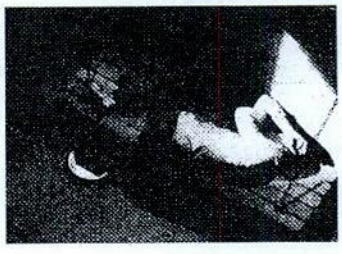

Word lid. Stuur deze bon in een envelop (postzegel hoeft niet, mag wel) naar: Amnesty International, Antwoordnummer 10840, 1000 RA AMSTERDAM.
Of bel 020 - 626 44 36 (overdag).
De bijdrage is *f* 52,50 per jaar. Ben je jonger dan 19, dan betaal je *f* 17,50.
Ik word nú lid.

Voorl: _____ Naam: _____

Straat: _____

Postc./plaats: _____

Geboortedatum: _____ m/v

OW14124

AMNESTY WAAKT

door Jansen Schöttelndreier

foto: Peter van der Meer

Betty Roos:
Je leeft met die oorlog, hij zit in je.

Kamp overleefd, moeder verloren

KAMPKIND EN KAMPMOEDER

"Een flinke vrouw is het. Ik vind het geweldig zoals zij haar vier kinderen door de kamptijd heeft gesleept, de juiste stappen heeft genomen - in haar plaats zou ik er onder door zijn gegaan! Alleen, daarmee had ik nog geen moeder."
Betty Roos was nog maar heel kort op deze wereld toen ze van haar paradijsje bij de Indische jungle en bij haar vader werd weggerukt en samen met haar moeder, twee zusjes en baby-broertje (allen joods) in een Jappenkamp werd geïnterneerd. In de jaren die volgden, werden ze getransporteerd van kamp naar kamp, omgeven door schreeuwende en slaande Jappen. Dagelijks buigen in de brandende zon, strijd tussen de kampbewoonsters om elke centimeter ruimte en om elke kruimel voedsel, de zweren en de malaria.

Haar moeder vocht om met haar kinderen te overleven. Betty Roos: "Ze werkte keihard, heeft nooit geklaagd, is altijd verstandig en nuchter geweest. Ze zorgde voor de noodzakelijke hygiëne, greep in als we ziek waren. Toen we na de bevrijding voedselpakketten kregen, heeft zij wéér ons leven gered door te verhinderen dat we ons in één keer volaten. Veel mensen die dat wel deden, stierven alsnog.
Maar gevoelsmatig was ze al die tijd afwezig. Emotioneel functioneerde ze niet. Ze had geen warmte, geen oog voor wat er in mij omging. Begreep niet dat ik het plaspopje dat ik op het laatste moment van mijn vader had gekregen, wilde meenemen op transport. Zulke dingen vond ze totaal overbodig."
Het kind Betty trekt zich terug in een eigen wereldje, waarin speelt ze met de luizen op haar hoofd en overal naar haar vader speurt. Die ziet ze niet meer terug. Ook de joodse familie van haar moeder in Nederland, waar ze na de oorlog naar terugkeren, blijkt er niet meer te zijn. Terwijl Betty's moeder zich er woordeloos doorheenbijt, trouwt Betty met een joodse man die ook zijn familie heeft verloren, en sticht een gezin. ('Twee oorlogsweesjes die vadertje en moedertje voor elkaar spelen.')

In die periode is zij heel vaak ziek. "Ik had geregeld stikaanvallen. Ik heb er nooit bij stilgestaan waar die vandaan kwamen, tot de huisarts een keer vroeg: 'Is je moeder er soms weer?' Toen begreep ik ineens dat ik ziek werd van mijn moeder. Omdat ik geen moeder hád. Ik voelde voor het eerst heel duidelijk dat zij geen moeder voor mij is geweest. En nog steeds niet.
Ze heeft mij sinds het uitbreken van de oorlog nooit meer als kind herkend. Over mijn oudste zusje, haar lievelingskind en steunpilaar, spreekt ze tegen mij altijd als 'mijn dochter' - alsof ík gewoon een kennis ben. Bij wijze van cadeautje voor mij kwam ze aan met een slof sigaretten, terwijl ik niet rook en astmatisch ben.
Ze stopt gewoon alles weg, zo was ze misschien ook wel al vóór de kamptijd. Door die instelling lijdt ze minder onder alles wat er is gebeurd. Zij is nooit verdrietig of bitter geweest. Maar ik wel en dat mag ik niet zijn van haar! Dat mag niet bestaan!
Toen dat allemaal tot me doordrong, zag ik dat dat ik me ook naar haar kon opstellen als een kennis. Als een vrouw die ik wel sympathiek vond, maar waarmee ik niet echt iets te maken had. Sinds ik dat doe, ben ik niet meer ziek. Het is geen probleem meer, ik vecht niet meer om de liefde die ze niet kan geven, zoals mijn zusje en broertje tot de dag van vandaag nog wél doen. Ik kan plaatsen wat er is gebeurd. Ik ben geen slachtoffer meer."

Zelf heeft Betty drie kinderen, die inmiddels volwassen zijn. "Hun opvoeding heeft me heel veel moeite gekost. Ik wilde het zo verschrikkelijk graag ánders doen, ik wilde een echte, warme moeder zijn. Maar ik kon het niet, het was te veel, te zwaar. Zonder het te beseffen, was ik geblokkeerd. En ik wist ook gewoon niet hoe het moest. In mijn straat in Limburg woonde een buurvrouw, dat was was een heel warm mens: ik ging vaak kijken hoe zij het deed, en dat probeerde ik dan óók te doen."
Dat haar kinderen van haar achtergrond gevolgen hebben ondervonden, weet ze zeker. "Je leeft met die oorlog, hij zit in je. Ik weet van mijn zoon dat hij mijn verdriet voelde en daarom zijn eigen verdriet maar verborg: hij vond dat ik al genoeg had gehad. En mijn dochter is voor mij altijd heel erg zorgzaam geweest, zij was een beetje míjn moeder. Soms tot irritants toe. Ze is altijd zo op anderen ingesteld geweest dat ze zelf niet weet wat ze wil of leuk vindt."

Een paar jaar geleden is Betty teruggegaan naar haar kamptijd: met een vocabulaire van een paar honderd woorden kroop zij in de huid van het kind dat zij toen was, en legde in bloedstollend sobere anekdotes haar belevenissen vast in 'Kan-niet is dood'. Haar moeder, inmiddels 85, heeft het boek nooit gelezen. "Dat wilde ik zelf niet. Ze weet ook nog steeds niet hoe ik haar heb ervaren. Maar af en toe vertel ik haar dingen van vroeger en dan is ze stomverbaasd, zo van: heb ik zó gereageerd?
"Ik kan nu beter met haar praten, en soms kunnen we ook vreselijk lachen. Maar ik ga nooit meer terug naar haar als moeder. Want al ben ik nu inmiddels over de 60, dan zou ze me wéér kunnen kwetsen."

Nicolaas Matsier:

Ik had het geluk om ouders te hebben met wie een verzoening heel goed mogelijk was

Hij schreef een schitterende autobiografische roman over zijn ouders, waarin hij terugreikt naar zijn gereformeerde jeugd in de jaren vijftig. In 'Gesloten huis' zet Nicolaas Matsier een streep onder dat verleden. Inmiddels kan hij zijn ouders met respect, zelfs met iets van liefde bezien. "Dat is misschien wel het beste wat je kunt bereiken: dat je met terugwerkende kracht op gelijke hoogte met ze komt". Een interview met de schrijver over ouderschap en kindzijn.

door Trudy Kunz

Foto's: Wim Ruigrok

"Er is een tijd dat je niets van je familie wilt weten. Ik herinner me dat nog wel. Ik had echt een ideologie van de vriendschap. *Wahlverwantschaften* moest je hebben. Je ouders was het gruwelijk lot waarvan je alleen maar de maximale afstand kon nemen. Ik heb ook vrij lang gedacht dat ik dat gereformeerden-dom maar als een gesloten boek moest beschouwen. Dat heeft een tijdlang prima gewerkt, maar op zeker moment blijkt dat je je verleden niet straffeloos kunt verstoppen. Je zult er iets mee aan moeten, wil je verder kunnen." Het gezicht van Nicolaas Matsier, schrijver van de autobiografische roman Gesloten Huis, krijgt als hij dit zegt een gepijnigde uitdrukking die prachtig past bij de inhoud van zijn boek. Eén zinsnede daaruit heeft me na lezing niet meer los gelaten:
Een groot verdriet - wat is een groot verdriet? Een verdriet kan zo ontzaglijk vormeloos zijn, dat juist zijn onzichtbaarheid een aanwijzing kan vormen niet voor zijn afwezigheid maar voor zijn alomtegenwoordigheid.
Het is dat alomtegenwoordige verdriet dat, jaren nadat de schrijver het ouderlijk huis heeft verlaten, zijn tol komt eisen in de vorm van een totale geestelijke ontreddering. Gekte, noemt hij het zelf. Een gekte waar hij eerst doorheen moest om zich definitief te kunnen bevrijden van de spoken van zijn jeugd.
In 'Gesloten Huis' wordt het allemaal wondermooi beschreven: de vijftiger jaren waarin de schrijver opgroeit; de dood van een broertje en een zusje, waarover thuis gezwegen wordt als het graf; de beklemmende sfeer die daarvan het gevolg is; de moeizame volwassenwording, de gekte, de dood van de ouders en tenslotte de bevrijding - of iets dat daarop lijkt. Want kan er van echte bevrijding nog wel sprake zijn als men is opgegroeid met de nek in een strop van schuldbesef, dood, zonde en zwijgzaamheid?

Om deze vraag te beantwoorden heeft de schrijver mij op deze mistroostige novembermiddag, samen met zijn poezen, een pot thee, boterkoek en wijn, meegevoerd naar de bibliotheek van zijn woning. Telefoon is in dit vertrek niet aanwezig. Een dochter heeft op verzoek van de vader haar drumspel elders in huis beëindigd. De schrijver maakt bovendien melding van een, wegens nachtbraken, prettige staat van loomheid. Beter voorwaarden lijken, kortom, nauwelijks denkbaar voor het houden van een alleszins contemplatief gesprek.
"Toen ik meer onder ze leed," zegt Matsier, "als kind en als opgroeiende jongen,

heb ik natuurlijk wel haatdragender over mijn ouders gedacht. Je kunt daar nog net iets van vermoeden, neem ik aan, als je mijn boek leest. Maar ik heb van 'Gesloten Huis' beslist geen afrekening willen maken. Daar ben ik waarschijnlijk te oud voor geworden. Want het helpt natuurlijk als je ouders dood zijn, en als je zelf wat ouder bent geworden, om ze in een wat milder, historischer licht te zien. Maar als arrogante gymnasiast vond ik mijn ouders ongelooflijke kleinburgers. Het waren geen interessante intellecten, in mijn ogen. Mijn vader was dan wel een soort van geleerde, maar ik vond hem een ontzaglijk dorpse, Friese plattelandsjongen, eigenlijk. Met een primitief geloof. Toch was hij wel een goedlachse, vrolijke man. Hij kon goed verhalen en anekdotes vertellen. De vakanties waren ook erg leuk, bijvoorbeeld. Het was niet alleen maar een tranendal. Er werden thuis spelletjes gedaan, er werd veel gelezen. Als deze vriendelijke ouders van mij niet zo bang waren geweest, had het er al een stuk beter voor gestaan. Maar ze waren ontzaglijk bang. Godsdienstig bang. Nooit iets durven aansnijden. Het was een piëtistisch soort van christendom, heel zuiver, maar in dat vreselijke schema van zonde, schuld en genade. En om die genade te verkrijgen moest je wel eerst op je knieën en je zonden opbiechten. Mijn vader heeft in zijn jeugd eens een verhaal geschreven in een protestants-christelijk geurende verzamelbundel, getiteld 'Als bladeren vallen'. Daarin wordt het hoofdpersoontje weer eens ergens schuldig aan bevonden; er is weer slechtigheid in het spel, en dan kan er dus niet geslapen worden. Het zwaar christelijke schema is in dat verhaal wederom in alle eenvoud te bezichtigen: het ventje gaat tenslotte met de begrijpende moeder op de

Het vreselijke schema van zonde, schuld en genade zette een domper op alles wat het leven maar enigszins aantrekkelijk maakte

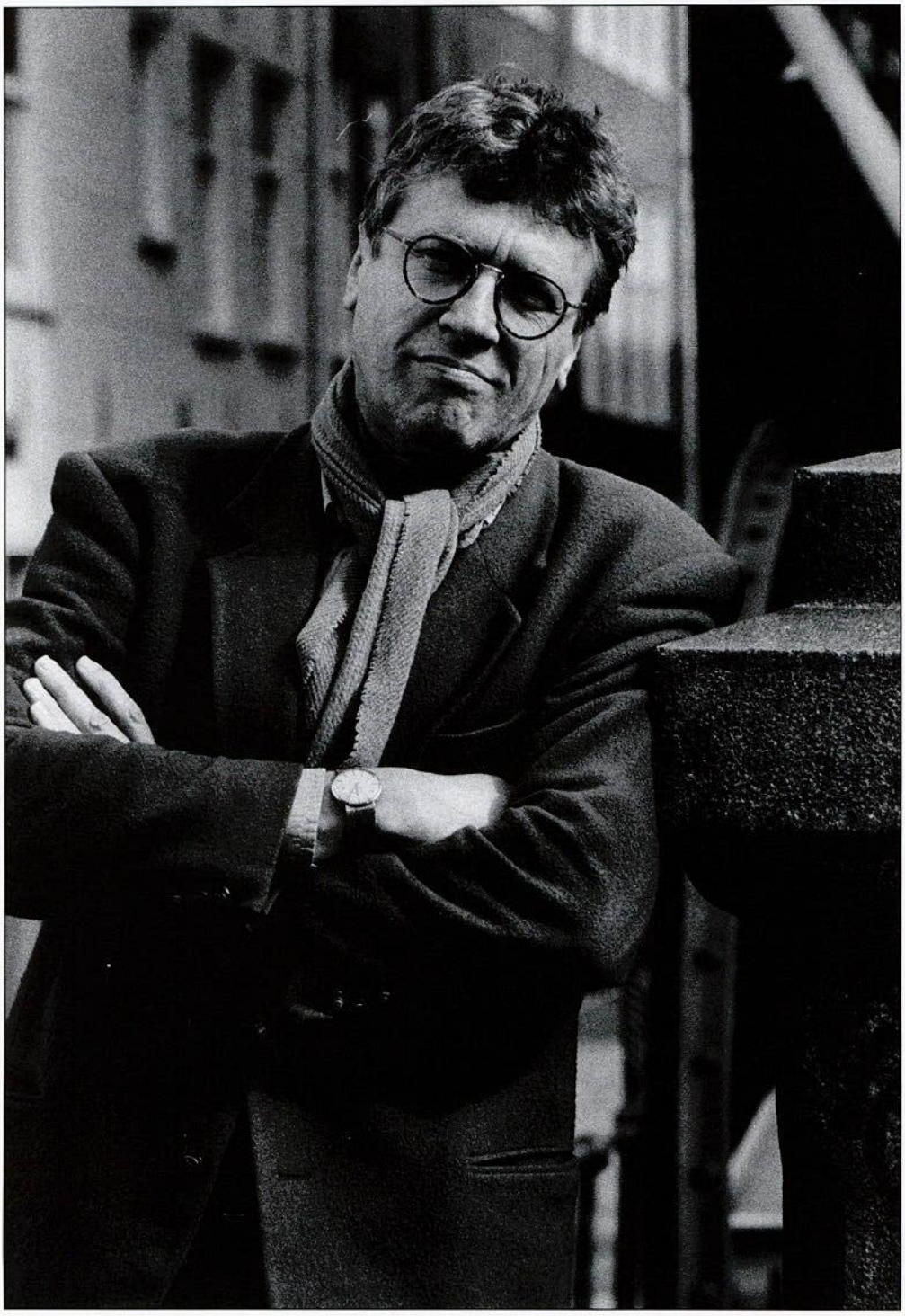

Kennelijk kun je het nog een heel eind schoppen door je eigen inbreng, je eigen karakter. Maar het heeft wel lang geduurd.

knieën voor het bed, vergeving vragend, en pas daarna kan het heerlijk gaan slapen. Het is echt verbijsterend om te lezen: het gaat om volstrekt onevenredige angsten, rond een slechtigheidje van niks. Een beetje kattekwaad, hoogstens. Maar het ongelooflijk rampen-scenario dat daarop werd losgelaten, waardoor je als kind een soort levensangst werd bijgebracht ... dat is echt ongelooflijk. Het zette een domper op alles wat het leven maar enigszins aantrekkelijk maakte, tot in de kleinste dingen. Ik herinner me nog goed: op weg naar school was een slootje, en dat was bevroren. Ik ging daar op een gegeven moment door het ijs, en dat was dus vreselijk. Grote schrik: oei oei, tot zó ver in de sloot, helemaal vies, en zó naar huis te moeten! Ik zorgde er wel voor dat ik onmiddellijk overal langsheen ging, zodat het door niemand ontdekt werd.
Ach, het zijn kleinigheden van niks, maar het besef dat je als jongetje al had dat het iets verschrikkelijks was, wat daar gebeurd was ... Mond dicht! Onmiddellijk naar de badkamer! Uitspoelen! Drogen! Al die angst. In zo'n milieu leer je niet leven, je leert er alleen maar huiverig te zijn. Ook de mate waarin seksualiteit bij ons onbenoembaar was. Compleet terra incognita. Mijn vader heeft eens een boek in de kachel gegooid waarin 'iets vies' stond, in zijn ogen. Terwijl het ging om een volmaakt onschuldige detective. Verbijsterend. Daar kun je tegen vechten wat je wilt, maar het drukt een eeuwig stempel op je."

Eenmaal de puberteit voorbij, kwam u niet op het idee hen vaarwel te zeggen?
"Nee. Er speelde natuurlijk ook een machtsfactor mee tijdens de opvoeding, en bij de uitlopers daarvan. Ik bedoel - ik moest gewoon geld van die mensen hebben om te kunnen studeren. Ik kon geen beurs krijgen. Het heeft geen zin om het te zeggen, maar ik was ongetwijfeld iemand anders geworden als ik toen het vernuft had gehad, of als iemand mij de moed had ingesproken, om na mijn eindexamen met thuis te breken en mijn eigen geld te gaan verdienen. Maar op de een of andere manier was ik niet in staat mijn gang te gaan, om te rebelleren. Alles verliep in dezelfde treurige, morsige zwijgzaamheid. Dingen gebeurden gewoon, zonder dat er een woord aan werd vuilgemaakt. Zo was het van mijn broer en mij ruimschoots bekend dat wij allang niet meer geloofden. Dat was bekend, hóe moet je mij niet vragen, maar mijn ouders wisten het. Je kon het waarschijnlijk eenvoudigweg aflezen aan onze norse koppen. Maar zolang wij maar braaf meegingen naar de kerk, werd er met geen woord over gesproken."

U bleef gewoon meegaan?
"Ja, beschamend hè? Ik zong dan wel niet mee, maar ik zat er. Iedere zondag, zelfs toen ik al studeerde."

Zo zat ik daar, als tussen twee muren, en sloot de ogen zodra de preek begon. Ik slaagde er - hoewel klaarwakker - in, geen enkel woord op te vangen van de vermaledijde rethor daar voor in de kerk. Al mijn energie wendde ik aan, vraag niet hoe, om die taal, die verzen, die citaten, die parafrasen en die eigen woorden te vermorzelen, inwendig, tot iets als een volslagen innerlijke stilte waarin alle leven voor enige tijd was opgeschort.

Nicolaas Matsier: "Nee, verbitterd ben ik niet, geloof ik. Ik kan alleen maar verbluft zijn over hoe weinig het geloof mijn ouders geholpen heeft. Je zou denken: dat systeem hadden ze toch om zich teweer te kunnen stellen tegen wat hen overkwam. Maar nee, de spoken van mijn dode broertje en zusje bleven hun invloed uitoefenen op de levenden, zonder dat er met een woord over gesproken werd. Als mijn ouders hun tranen niet konden bedwingen, wendden zij zich af. Het geloof bood hen niet alleen geen steun, het maakte ook dat zij hun gevoelens afstopten en verstopten, waardoor er van verwerken helemaal geen sprake kon zijn. Hun verdriet mocht niet gezien worden, ze wisten er geen raad mee. Aan de andere kant: welke ouder weet wèl raad met de dood van zijn kinderen? De keren dat ik mij oppervlakkig heb geprobeerd voor te stellen dat mijn dochters zoiets overkwam - dat ís bijna niet voor te stellen. Ik kan voor mezelf alleen maar bedenken dat, wat wij ook allemaal bespreekbaar hebben leren maken, be-psychologiseren en be-therapieën - dat dat allemaal bitter weinig zou helpen als je zoiets overkomt. Ik heb ook met een zekere bijgelovigheid de data zien passeren waarop mijn dochters de leeftijd bereikten die mijn broertje en zusje hadden toen ze stierven. En toen die data voorbij waren, heb ik gedacht: nu zijn we in veiligheid."

Van mijn moeder herinner ik me veel, heel veel huilen, maar gedoseerd en uitgespreid over jaren. Net als die ene keer van mijn vader deed ook zij het met de rug naar mij toe en in de nabijheid van ramen. Alsof daar, waar de begrenzing van het huis was, pas de mogelijkheid geopend werd om tranen te vergieten. Zij huilde terwijl zij de planten water gaf.

Hij tuurt lange tijd naar de grond. "Er zijn ook mensen," komt er dan, "die uit gezinnen komen die ... waar de patronen zo vastliggen, dat ze later niet in staat zijn om zelfs maar te overwégen om kinderen te hebben."
U heeft het niet weerhouden.
"Nee, maar daar was eerst wel die gekte voor nodig. Ik denk dat ik mezelf op de een of andere manier heb willen duidelijk maken dat ik iets had af te rekenen alvorens tot vaderschap in staat te zijn. Misschien was het wel een krankzinnig bijgeloof dat je, zolang je je doden niet hebt begraven, ook alleen maar doden kunt voortbrengen. Wat dat betreft zie ik die periode van waanzin als een soort rem op de opmaat tot het besluit om zelf kinderen te willen. Het gebeurde niet voor niets een jaar voor de geboorte van mijn eerste dochter.
Ik ben er ook van overtuigd dat zo'n gekte je niet zomaar overvalt, dat je er geen weerloos slachtoffer van bent, maar dat er ook een moment van keuze in zit. Ik zal niet beweren dat je het helemaal in de hand hebt, maar het is zoiets als zwemmen in de branding, of om een pier heen: je loopt wel gevaar, maar je kunt zwemmen, je bent er zelf bij. Het staat voor mij vast dat het betere deel van die waanzin een soort analyse geweest is, waarbij ik op vurige wagens langs de afgrond reed."

Misschien is dat wel het beste dat je kunt bereiken: dat je met terugwerkende kracht op gelijke hoogte komt met je ouders

In het boek is de scène waarin de malende zoon naar het ouderlijk huis gaat in de hoop door zijn ouders gered te worden, een ontroerend hoogtepunt. 'Nou en of,' schrijft Nicolaas Matsier, 'ik wilde erkend worden als geval van achterstallige rouw [...], kinderrouw die zich intussen, ongerouwd en wel, als een olievlek over mijn hele leven had uitgespreid, die de smaak van mijn sindsdien maar half geleefde leven had bepaald, vertraagde kinderrouw die ik nu alsnog, een dikke vijfentwintig jaar later, energiek ter hand genomen had! En waarvoor ik de hulp van mijn ouders dringend nodig had ...'
Zijn grootste onzekerheid betreft zijn vader: als die bang zou worden van zijn zoon en diens behoeften zou negeren, was de zoon verloren. Het was erop of eronder. In die overtuiging belt hij bij zijn ouders aan, om te ontdekken dat hij van zijn moeder geen steun heeft te verwachten - zij is inderdaad doodsbang voor haar zoon - maar zijn vader reageert daarentegen op ongekend grootse wijze:
Minder herinner ik me wat ik zelf te berde bracht of wat hij, mijn vader, zei, dan dat ik welkom was, volop welkom, ook als malende zoon. Dat herinner ik mij, en dat mij welgedaan werd, dat ik verkwikt werd, dat mijn vader het bad voor mij liet vollopen, dat hij in eigen persoon het bad voor mij vol liet lopen, en met zijn eigen vaderhand in het water gestoken de temperatuur van het badwater mat, en dat

hij, terwijl zijn uitgeputte zoon in het ouderlijk ligbad lag te sluimeren binnentrad met een beker warme melk die hij hem deed opdrinken terwijl hij gezeten was op de rand van het bad - en ik wist, op dat zowel huiselijke als verheven moment van de vadermelk, dat hij mij gered had, met zijn eenvoud en zijn intuïtie.

Nicolaas Matsier: "Het gekke is, dat hij toen kennelijk niet echt beducht is geweest. Hij nam geen afstand, terwijl ik daar toch als een orkaan binnenkwam. Ik was weer een kind, een kind van zes dat de volle aandacht opeiste. Daarom kregen mijn ouders ook zoveel macht toebedeeld. Ik had echt heel sterk het idee: hij redt mij. Volgens diezelfde logica had hij me ook in het verderf kunnen storten. Ik weet niet wat er dan gebeurd zou zijn. Maar hij was buitengewoon aardig en ik kan niet anders dan met grote genegenheid aan dat gebaar van die melk terugdenken. Een gouden gebaar. Ik denk dat hij op een heel eenvoudige manier snapte wat ik uitspookte. Hij had een heel goede intuïtie daarvoor. Schitterend, want voor hetzelfde geld was hij geweldig in zijn wiek geschoten door mijn aantijgingen. Ik kwam hem daar een beetje vertellen dat hij niet goed had gerouwd, dat hij zijn kinderen had uitgesloten van de rouw en dat dat nog maar eens allemaal óver moest. Dat is geen kleinigheid. En om dan je oren zo te zetten dat je luistert naar wat de boodschap is, en dat je de hele rest laat zitten - dat is grote klasse."

Zo'n diepe kloof als ik vroeger tussen mijn ouders en mij ervaarde, hebben mijn kinderen in ieder geval niet hoeven te ervaren

Is het op dat moment goed gekomen tussen u beiden? Heeft u hem, kunnen vergeven?

"Ja, dat is niets teveel gezegd. Daardoor kon ik tenslotte ook los van hem komen. En inmiddels denk ik dat ik wel zo groot ben geworden dat ik die mensen met respect en met iets van, komaan, liefde kan bezien."

De tobber in u is met het badwater weggegooid.

"Nou, eh ... er zijn zorgelozer mensen dan ik, dat staat vast. Toch denk ik van mezelf dat ik inmiddels vrij opgewekt heb weten te worden. Ik heb een aardig herstelde vitaliteit, langzamerhand. Maar ik ben tamelijk gewetensvol en in die zin ben ik toch wel een tobber gebleven. Ik word er alleen niet meer zo door belemmerd in wat ik wil, in de kanten die ik op wil. Ik denk nu alweer een paar jaar: ik red me uitstekend, ik vermaak me heel goed. Kennelijk kun je het nog een eind schoppen door je eigen inbreng, je eigen karakter. Maar het heeft wel erg lang geduurd. Zo ben ik het grootste deel van mijn leven absoluut niet van zins geweest een gezin te gaan stichten. Dat leek mij lange tijd het meest verachtelijke dat een mens kon doen. En nu vind ik het schitterend. De angst dat de familiegeschiedenis zich via mij zou herhalen, is ook allang weg. Ik heb naar mijn idee een goede streep gezet onder dat verleden. Of - nee, het is mooier: ik voel me er aan de ene kant los van, maar voor een ander deel zet ik het ook met enige trots voort. Trots, of sympathie - ja, dat vooral. Sympathie voor dat hoekige Friese volksdeel waaraan ik ontsproten ben, al is het voor mij nog steeds een hele toer om enig begrip op te brengen voor wat er in die koppen mag zijn omgegaan. Het was natuurlijk een hele generatie, die het zelf ook moeilijk moet hebben gehad, en hun ouders óók weer. Ja, god, ik heb wel genoeg historisch benul om het betrekkelijke drama daarvan in te zien. Maar wat ik van die stijfkoppen in ieder geval heb meegekregen, is een diep besef van 'christelijke' waarden. En die hoop ik, door mijn gedrag en mijn handelen, nu aan mijn eigen kinderen door te geven. Want er heerst op dit moment natuurlijk een zeer afgevlakt, van niets meer wetend relativisme, en daar ben ik geen echte liefhebber van. Ik weet ook niets beters, moet ik erbij zeggen, maar ik zie met een zekere schrik hoe ongelooflijk vlak alles in een paar decennia tijd is geworden. In die zin neem ik de opvoeding die ik heb gehad met terugwerkende kracht nog wel in dank af ook. Ik ben van de weeromstuit ook helemaal niet zo'n voorstander geworden van de anti-autoritaire aanpak. Ik vind niet dat je met kinderen altijd op voet van gelijkheid moet verkeren. Ik denk, heel eenvoudig, dat er aan kinderen toch altijd grenzen gesteld moeten worden, en dat het vervolgens de taak van die kinderen is om wat aan die grenzen te rukken en te trekken. Terwijl het aan de andere kant jóuw taak is om gewoon het lef te hebben een ouderwetse en degelijke opvoeder te zijn. Dat is gewoon wat je te doen hebt. Ik hoor mijzelf vaak genoeg tegen mijn dochters zeggen: 'Kan míj wat schelen wat al die andere kinderen voor tijden mogen maken in die disco's - JIJ NIET!'"

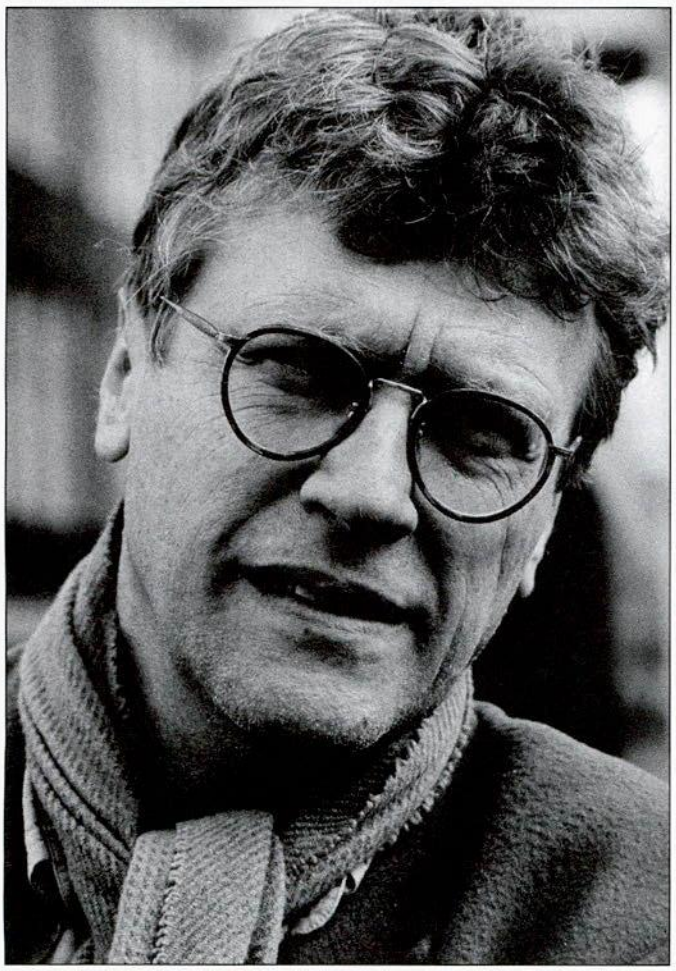

Ik voel me aan de ene kant los van m'n verleden, maar zet het ook met enige trots voort

Waarna de schrijver, niet voor het eerst die middag, een aanstekelijke lach produceert. Want ook zijn vrolijke kant, dat moet nu maar eens gezegd, erfde hij 'uiteraard' van zijn vader. Al blijft een sombere bespiegeling bij hem nooit lang uit: "Tja, wie weet wat wíj weer allemaal op onze boterham krijgen, later. Maar zo'n diepe kloof als ik vroeger tussen mijn ou-

ders en mij ervoer, hebben mijn kinderen in ieder geval niet hoeven te ervaren. Waar ik op dit moment wel oprecht spijt van heb, is dat ik ze niet doodkalm naar christelijke scholen heb gestuurd. Ze zitten nu allebei op een school waar met het godsdienstig erfgoed helemaal niks gebeurt. Het wordt ook niet beschouwd als iets waar je voor je goede fatsoen iets vanaf moet weten omdat het hoe dan ook deel uitmaakt van onze beschaving. Ik heb destijds weleens in een boekwinkel naar een kinderbijbel gezocht om mijn dochters uit voor te lezen, maar ik vond het schrikwekkend allemaal. Die bijbels worden steeds meer naar die kinderen toe geschreven, met het gevolg dat de gruwelen en de engelen en de wonderen er allemaal uit zijn gehaald. Dan krijg je zo'n gemoraliseerde bijbel, of een bijbel waarin alles wordt uitgelegd. Ik heb nog een korte tijd overwogen om dan zelf maar een kinderbijbel te maken. Daar had ik best een paar jaar van mijn leven voor over gehad en ik had nog wel een beetje Hebreeuws willen leren ook. Maar het leven is kort, dus ik heb het uiteindelijk niet gedaan. Toch heb ik daar spijt van, want ik vind het niet goed dat mijn kinderen werkelijk van toeten noch blazen weten. Als ik het ze zelf niet zou vertellen, kwamen zij nergens te weten dat ons moderne Westen zo doordrenkt is van christendom, dat wij nog altijd proberen te leven volgens een christelijk soort basismoraal. Of dat elke vorm van socialisme bijvoorbeeld geheel ondenkbaar zou zijn geweest zonder de christelijke uitvinding van het principe 'voor God zijn alle mensen gelijk'."

Nu er een nieuwe schil om zijn verleden is gegroeid - door het krijgen van kinderen, die hem in zekere zin onafhankelijk maakten van zijn ouders, maar ook door het feit dat die ouders inmiddels dood zijn - is hij steeds beter in staat de dingen op een aardiger, en waarschijnlijk ook genuanceerder manier in perspectief te zien: "Mijn ouders zijn inmiddels ook kleiner dan ik geworden. Dat bedoel ik absoluut niet hooghartig, maar ik ben ze in zekere zin langszij gekomen. Dat is, als het je een beetje meezit, misschien wel het beste dat je bereiken kunt: dat je met terugwerkende kracht op gelijke hoogte met ze komt. In je hoofd. En dat gebeurt per definitie na hun dood, als je in wezen pas echt volwassen wordt."

'Wij zijn nu wezen.' Niet lang na de dood van moeder heb ik mijn broer dat tegen iemand horen zeggen, en ik meende een vleug van ironie te horen. Maar een snelle blik op hem liet zien dat hij het in ernst had gezegd. Je ouders, zo ging hij voort, waren altijd een muur geweest tussen jou en de dood, en die muur was nu weg. Het beeld dat hij gebruikte, voor het nieuwe en definitieve gevoel, trof me. Misschien was 't het beeld der beelden. Zeker, wij waren kwetsbaarder geworden. Nu liepen wij zelf voorop.

Natuurlijk heeft ook het schrijven van zijn boek aan zijn uiteindelijke bevrijding bijgedragen. "Wat ik met dat boek heb gedaan, is die draaikolk van allerhande verlangens en vergeefsheid in een soort van perspectief zetten, in plaats van ze zelf het perspectief te laten vormen, zoals ten tijde van mijn gekte. In die zin zou het mij ontzettend teleurgesteld hebben als het me niet was gelukt dat boek te schrijven."

Heeft u zich inmiddels met uw ouders verzoend?

Bedachtzaam: "Jawel. Ja, natuurlijk. Ik had het geluk ouders te hebben met wie een verzoening heel goed mogelijk was. Dat is een kwaliteit van hún, niet van mij. Ik denk dat ik anders ook nog wel in staat zou zijn geweest om mij heel erg niet te verzoenen. Ik bedoel: je kunt die mensen van alles verwijten - onhandigheid, onwetendheid - maar er zat absoluut geen kwaad bij. Kwaad is een totaal andere categorie, waarbij verzoening naar mijn idee onmogelijk en misschien ook onwenselijk is. Maar mijn ouders waren volstrekt onschuldig." ●

SCHORER

Schorer: boeken die zó zijn

Tweestemmig

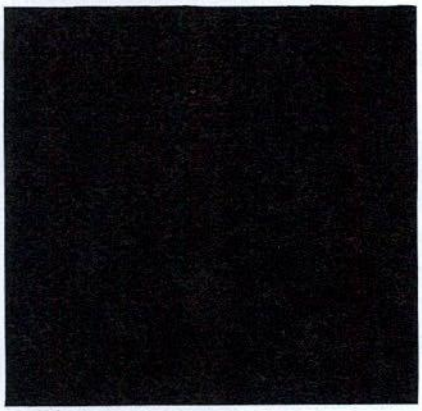

Hartstochtelijk geschreven liefdesgeschiedenis over ziekte, leven en dood

Sandra Butler en Barbara Rosenblum

ƒ 39,50

in de boekhandel - inl. 020-6624206

De Bezige Bij – 50 jaar literatuur

Nu al zesde druk

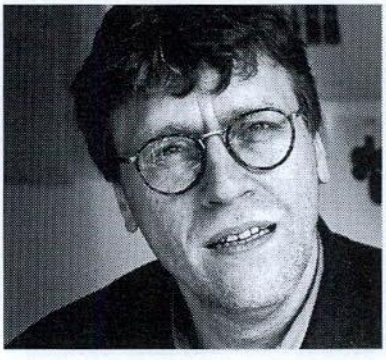

Nicolaas Matsier

Gesloten huis

Roman

'Als een archeoloog van het eigen verleden is hij te werk gegaan, wat een zo indrukwekkend boek als dit heeft opgeleverd.'

T. van Deel, *Trouw*

ƒ 39,50 in de boekhandel

door Jos Brink

Dode dingen

Een adressenboekje, een notitieblaadje:
Annie is morgen jarig. Achtentwintig maart is
Annie blijkbaar jarig. Nooit gehoord van Annie...
Een paar sloffen vind je. En een filmsterplaatje,
Zomaar niks, een plaatje. Waarom dat bewaard is,
Weg ermee. Want alles willen houden kan niet.

Het Troskompasje, en Varopabrood,
Z'n bril, z'n Dentofix, een doosje schroeven.
Wees eerlijk, zou je zelf die rotzooi hoeven?
't Was van je vader ja, maar die is dood.
Wat is een potlood nog, een schemerlamp?
Wat is een foto van nog voor z'n trouwen?
Nou ja, die hou je dan, je mag toch wel iets houwen:
1921... Pinksterkamp.

Een adressenboekje, een notitieblaadje,
Het portret van mama in een Hemalijstje
En naast de post de sleutels van de wagen,
Een stapel foto's, achter in een laatje,
Nooit es ingeplakt. Hé, wie is dat meisje,
Is dat tante Mary? Moet ik 'r toch eens vragen.

'Hoe gaat het vader? Heb je weer wat trek?
Je hebt wat tijd nodig om uit te zieken!

We zullen 'n jonge vent van je fabrieken!
Je gaat niet dood. Welnee zeg, ben je gek.
De dokters zijn vandaag wel zò geleerd...
Kom, nou niet huilen pa, ik ben toch bij je?'
Je vader is een kind dat ligt te schreien...
Mijn God, de rollen zijn wel omgekeerd...

En dat adressenboekje, een notitieblaadje...
Annie morgen jarig... Annie of Trudy of Lize...
't Zijn levens in een leven, namen, namen, namen...
En die sloffen vind je. Sloffen! God wat haat je
Zo'n postume schoonmaak. En de directrice
Zeurde: 'Ach meneer, dat doen we morgen samen.'

En het kàn niet samen. Want zo'n afscheid is
Geen zaak van hem en mij met nog een vreemde.
Je zoekt je weg alleen als een ontheemde,
Je doet het nog es, de begrafenis.
Je legt zijn leven op een rij
In dode dingen die zijn uitgezworven.
De dingen die met hem zijn meegestorven.
Gestorven, net als het kind in mij.

ALSTUBLIEFT: 17 KLINKENDE STELLINGNAMES VAN DE ASN

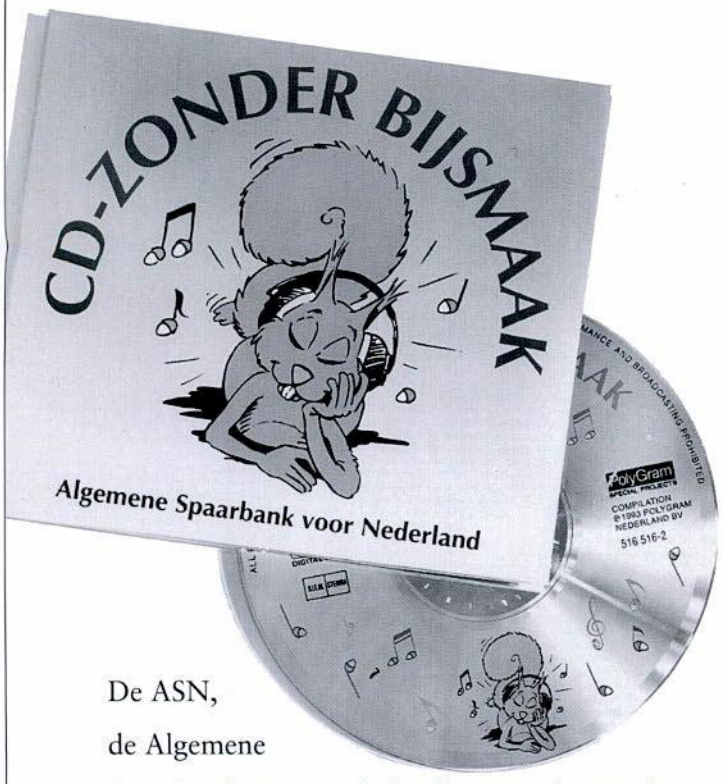

1: Over de muur. 2: Welterusten, mijnheer de president. 3: De vluchteling. 4: Menens. 5: Alles kan een mens gelukkig maken. 6: Frekie. 7: Madammen met een bontjas. 8: Dame uit Suriname. 9: De hampolka. 10: De zee. 11: Terug naar de kust. 12: Het dorp. 13: Malle Babbe. 14: Ik doe wat ik doe. 15: Ali ouwe Turk. 16: Ben ik te min. 17: Buikpijn.

De ASN, de Algemene Spaarbank voor Nederland, neemt al meer dan dertig jaar op klinkende wijze stelling tegen sociaal en maatschappelijk onrecht. Dat blijkt onder meer uit haar principiële beleggingsbeleid. Zo gaat uw spaargeld bijvoorbeeld wel naar sociale woningbouw, ouderenzorg en onderwijs. Maar absoluut niet naar landen waar de mensenrechten worden geschonden, naar de wapenindustrie of naar bedrijven die het milieu als natuurlijke stortplaats gebruiken. En dat resulteert voor u ook nog in een uiterst concurrerende rente. Rente zonder bijsmaak.

Klinkt dit u als muziek in de oren, stuur dan de bijgaande bon op voor meer informatie. Als u vóór 1 februari 1995 een spaar- of beleggingsrekening opent bij de ASN (met een eerste inleg van tenminste *f* 100,-), dan ontvangt u gratis ASN's unieke CD-ZONDER BIJSMAAK. Vol Nederlandstalige liedjes met een maatschappijkritische boodschap. Van onder andere Klein Orkest, Bots, Harrie Jekkers, Liesbeth List en Boudewijn de Groot. Zo wordt stelling nemen wel heel erg aantrekkelijk.

ALGEMENE SPAARBANK VOOR NEDERLAND
VOOR RENTE EN DIVIDEND ZONDER BIJSMAAK
Telefoon: 070 - 35 69 342

CD-BON **VOOR NADERE INFORMATIE**

Graag ontvang ik geheel vrijblijvend meer informatie over sparen en beleggen bij de ASN.
Als ik vóór 1 februari 1995 een spaar- of beleggingsrekening open (met een inleg van tenminste *f* 100,-), dan ontvang ik gratis ASN's unieke CD-ZONDER BIJSMAAK.

Naam _____ M/V

Adres _____

Postcode/plaats _____

Stuur deze bon ingevuld in een envelop zonder postzegel naar:
ASN, Antwoordnummer 1188, 2501 WB Den Haag.

491.21

Brengt uw girootje

Als je de toestanden ziet in Rwanda, Angola, Soedan, zou je het haast niet meer geloven. Maar er komt een tijd dat al die vluchtelingen terug gaan.

Het oog van de wereld is dan allang weer ergens anders. Terwijl eigenlijk dan pa het grote karwei begint.

Want hoe bouw je een vernietigd lan weer op? Hoe maak je weer huizen va ruïnes, weer akkerland van slagvelden? E

vooral: hoe breng je weer vertrouwen terug in een vernietigde samenleving?

Samen met locale organisaties blijft Novib in actie als de acties geweest zijn. Met hulp bij wederopbouw. Maar ook met politieke steun, daar en hier. Want alleen zo kun je proberen herhaling te voorkomen.

Wij noemen het de Novib Methode. Wilt u daarover meer weten, bel dan 070-342 17 77.

Help liever duurzaam. De Novib Methode.

Speciale aanbieding

Ze zijn nog steeds zéér populair, de dubbeldikke winternummers. Dat is niet verwonderlijk als je naar de thema's kijkt. Want wat heeft méér met het leven te maken dan Lust, Keuzes en De Dood?

Deze maand hebben we een aantrekkelijke aanbieding. De drie themanummers kunt u nu bestellen voor maar f 12,50 (inclusief verzendkosten).

Welke 'Keuze' maakt u?

Wilt u 'Lust' of 'Sterven'?

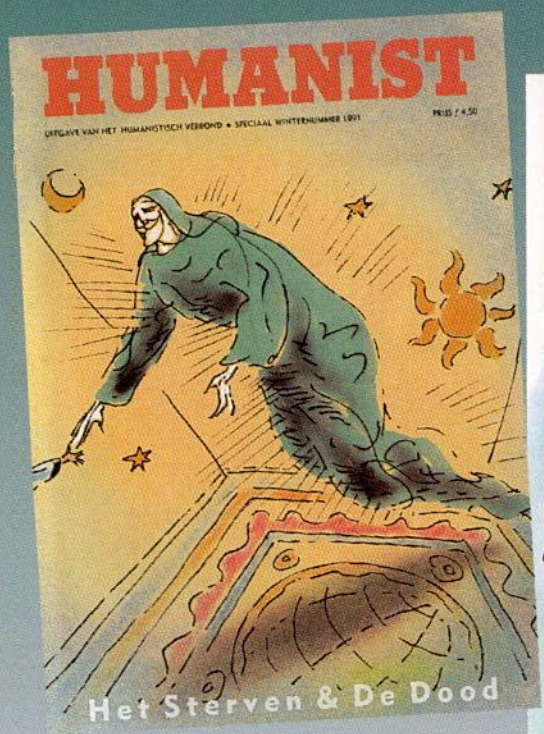

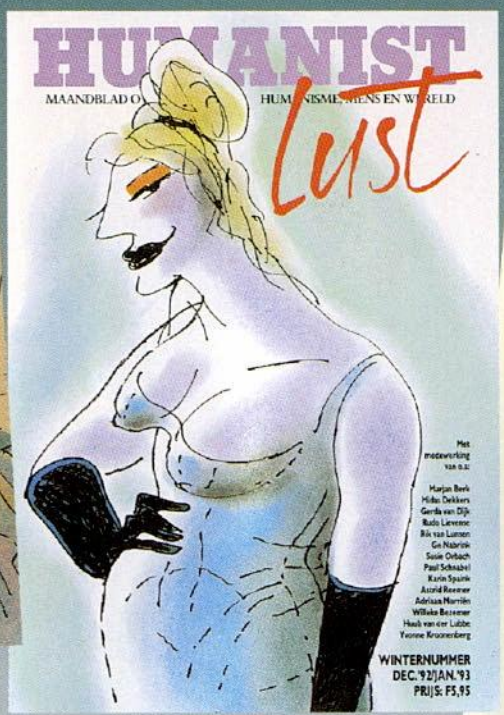

Bij het horen van woorden als sterven en afscheid nemen, denkt u misschien enkel aan verdriet, angst en pijn. Toch is het themanummer Sterven & De Dood al voor veel mensen een hart onder de riem geweest. Iets over de inhoud: Humanistisch raadsman Frits de Hesse probeert patiënten aan hun ziektebed te troosten. Vaak lukt dat met een goed gesprek; soms dient een kopje koffie letterlijk als bakje troost. Uitvaartbegeleidster Cobie Kenninck vertelt over een humanistische uitvaart: "Kijk naar de overledene en vraag je af wat passend en mooi is bij deze mens". Ook in dit nummer een leuk sprookje (om voor te lezen!) van Koos Meinderts en veel columns en cartoons.

Het tweede themanummer gaat helemaal over Lust. Nog altijd het meest gevraagde nummer. Geen wonder: lust is immers één van de prettigste ervaringen die de mens kan overkomen. Susie Orbach vertelt waarom vrouwen vaak bang zijn voor hun lusten. En denken mannen echt dat ze het na die eerste keer allemaal al weten? Een bezoek aan een Amsterdamse polikliniek laat zien dat lust al snel in 'last' kan omslaan. Een kwestie van wel of niet veilig vrijen.
Je lust en je leven: 70 pagina's over genot, normen en waarden, taboe's en traditie.

'Keuzes in het leven', het derde themanummer is, een goede aanleiding om eens uitgebreid te filosoferen over gedurfde keuzes en te mijmeren over gemiste kansen. In dit nummer worden grenzen afgetast, vragen geopperd, mogelijkheden overwogen en meningen gevormd. Wanneer kies je voor een kind? Ziek worden is geen kwestie van kiezen, dat overkomt je. Hoe ga je daar mee om? Waarom laat een vrek alle geneugten van het leven (schijnbaar) aan zich voorbij gaan?
Wat mensen zijn en doen, wordt bepaald door erfelijkheid, opvoeding en omstandigheden. Maar ook door overtuiging, intuïtie, ambitie en wilskracht. En door toeval, pech en het (nood)lot. Hoeveel speelruimte daarbij is voor vrije wil en eigen keus wordt in 'Keuzes' verkend.

Of toch maar alle drie...

U kunt deze drie speciale themanummers bestellen door *f*12,50 over te maken op giro 58 van de Humanistisch Verbond te Utrecht onder vermelding van 'aanbieding nov. 1994'. Dit aanbod geldt zolang de (beperkte) voorraad strekt. Wacht dus niet te lang met bestellen!

...IK ZEG HET
TEGEN OMA HOOR!!

Gezellig blijven hokken in het ouderlijk huis

Nest-hokkers worden ze genoemd: de generatie twintigers en dertigers die best in staat zijn om op zichzelf te wonen, maar die het in het ouderlijk huis zo goed naar hun zin hebben dat ze geen enkele reden zien om hun vleugels uit te slaan. Ze voelen er niets voor om op een piepklein en peperduur kamertje bij een hospita te gaan zitten en om zonder wasmachine en gezelligheid op een houtje te moeten gaan bijten. Bij hun ouders hebben ze de vrijheid om te gaan en te staan waar ze willen, hebben ze een eigen tv en telefoon op hun kamer en als het even kan een eigen opgang. Als ze ooit het ouderlijk nest verlaten, dan is dat voor een comfortabele woning met bad en tuin, het liefst meteen samen met een partner. Want gezelligheid staat net als onafhankelijkheid hoog in het vaandel van de nieuwe thuisblijf-generatie. "Eigenlijk fungeert het ouderlijk huis voor deze jongeren als hotel", zegt Manuela du Bois-Reymond, hoogleraar Jeugdstudies aan de Rijksuniversiteit Leiden.

door Jansen Schöttelndreier

Het gaat om een groeiende groep jongeren die in allerlei opzichten al zelfstandig is, maar - al dan niet aangemoedigd door de woningnood en OV-jaarkaart - bewust besluit om bij hun ouders te blijven wonen. "Voor deze jongeren is het gewoon een keuze met veel voordelen. Hun ouders kunnen hen niets meer vertellen: die worden alleen geacht onderdak te verschaffen en eventueel nog te dokken. In feite is hier sprake van een historische ommedraai in de ouder-kindrelatie, die deel uitmaakt van een meer omvattend maatschappelijk proces."

Manuela du Bois-Reymond doet onderzoek naar de veranderingen die jongeren en hun ouders hebben ondergaan sinds in de jaren '60 en '70 de maatschappelijke orde in de moderne Westeuropese landen op z'n kop werd gezet. De nesthokkerstrend is volgens haar een uitvloeisel van een nieuwe ontwikkeling: het gestaag uitdijen van de jeugdfase. "Steeds meer jongeren, vooral uit de gegoede middenklasse en hogere milieus, verkeren heel lang in een tussenfase waarin ze vlees noch vis zijn: geen kind meer, maar ook nog geen volwassene. Ze zijn seksueel en sociaal al heel vroeg zelfstandig, maar tot diep in de dertig blijven ze er een 'jeugdige' levensstijl op nahouden. Op een leeftijd dat hun ouders allang de lasten van het volwassenenbestaan torsten gaan zij op een vrijblijvende manier om met relaties, staan te swingen in de disco, dragen nonchalante kleding en hechten veel waarde aan stijl. Een levensstijl die wordt gevoed door een uitgebreide jeugdcultuur en op hen gerichte commercie."
Vooral de jongeren uit de hogere milieus, waar veel nadruk wordt gelegd op zelfontplooiing, vinden dat ze hun leven volkomen op hun eigen manier moeten kunnen inrichten. Aan de andere kant blijven ze financieel vaak zwaar afhankelijk van hun ouders of van de staat. "Het is een beetje alsof het nog niet helemaal echt is. Ze willen hun toekomst zo lang mogelijk open en onbepaald houden."
Volgens Manuela du Bois-Reymond zal deze tendens niet zo maar worden terug-

Foto Chris Pennarts

Met hun ouders gaan de nesthokkers om als goede kennissen: leuk als je elkaar in huis tegenkomt

gedraaid, omdat ze wortelt in een aantal structurele ontwikkelingen dat nog steeds aan de gang is. Zo is er de laatste veertig jaar een generatie van opleidingsjongeren gekweekt: jongeren gaan massaal naar hbo's en universiteiten of stapelen de ene kortdurende opleiding op de andere, waardoor ze lange tijd 'jong' blijven. De steeds verder inkrimpende arbeidsmarkt is ook niet meer in staat om hen op jeugdige leeftijd op te nemen. Dat leidt tot een 'parkeereffect' waardoor ook de minder lang doorlerende jeugd de overstap maar een economisch zelfstandig bestaan pas op latere leeftijd maakt.
Tegelijk ligt de hele levensloop steeds minder vast: de baan-voor-het-leven is net als de partner-voor-het-leven een uitstervend verschijnsel. Werk bestaat steeds vaker uit 'flexi-jobs' en tijdelijke aanstellingen. Jongeren maken van deze nood een deugd: ze hoeven zich niet te binden. Manuela du Bois-Reymond: "Ze schikken zich naar de onzekerheid, stellen zich flexibel op. Die flexibiliteit doortrekt inmiddels hun hele levensstijl: alles moet ontspannen gaan. Als een relatie of baan niet goed uitpakt, willen ze zonder problemen kunnen switchen."
In dit vage schemergebied waarin jongeren zich vrijuit heen- en terug kunnen bewegen, blijft niet alleen alles mogelijk, maar lijkt ook het begrip volwassenheid

thuisblijvende jongens vrijwel niets in het huishouden hoeft te doen. De moeder blijft - soms naast haar eigen baan - het eten voor hem opdissen en zijn bed opmaken. "Een uitstervend verschijnsel", stelt Manuela du Bois-Reymond vast. "Vrouwen krijgen steeds meer behoefte aan zelfontplooiing."

Juist die ontwikkeling leidt er soms toe dat het zo harmonieuze nesthok-principe soms kan uitlopen op heftige botsingen. Nu de vrouwenemancipatie vaste voet krijgt in de samenleving, zien steeds meer moeders aan de horizon de vrijheid lonken die wacht als haar kinderen het huis uit zijn. Het zogenaamde 'lege-nest-syndroom' (de angst om in een leeg huis te komen zitten wanneer de kinderen uit zijn gevlogen) heeft afgedaan, zo blijkt uit recent onderzoek. Veel moeders hebben de behoefte om nog een stuk leven voor zichzelf te nemen, ze weigeren tot het eind van hun dagen de dienstbare rol te vervullen. Ze willen zich gaan wijden aan (vrijwilligers)werk of allerlei cursussen gaan volgen. Of een nieuw leven beginnen met hun nieuwe vriend.
Deze wensen botsen nogal eens met die van hun thuiswonende kroost, dat juist liever geen veranderingen aan het thuisfront wil. Hoezeer de situatie uit de hand kan lopen, valt op te maken uit het feit dat de laatste jaren - een decennium geleden was dit nog ondenkbaar - verscheidene moeders hun volwassen zoon voor de rechter hebben gedaagd om hem via een kort geding het huis uit te krijgen. ●

Voor dit artikel is ook gebruik gemaakt van het boek 'Keuzeprocessen van jongeren - een longitudinale studie naar de veranderingen in de jeugdfase en de rol van de ouders', door Manuela du Bois-Reymond e.a., Vuga-Uitgeverij, Den Haag.

Marit van Meeker

Ik heb thuis vrijheid,

"Ik zeg wel eens gekscherend tegen mijn ouders: nou ophouden met zeuren, anders ga ik op kamers! Maar dat gebeurt zelden, want eigenlijk ben ik helemaal niet van plan om uit huis te gaan. In ieder geval niet tot ik klaar ben met mijn studie Frans en ik weet wat ik verder wil.

Mijn drie oudere broers en mijn zus zijn allemaal uit huis. Ik heb nu ontzettend veel ruimte - een grote zolderkamer. En ik heb vrijheid, gezelligheid en privacy. We hebben een tuin, ik kan buiten in de zon zitten studeren, en ik zit hier in Castricum zo aan het strand. Ik denk er niet over om dat allemaal op te geven om in Amsterdam in een hokje te trekken!

Het kost trouwens ook weinig tijd om thuis te wonen, zo schiet ik harder op met mijn studie. En het is veel goedkoper, want ik hoef geen kost en inwoning te betalen. Ik geef mijn ouders wel eens een flesje wijn voor de telefoon. En ik stofzuig een keer, doe boodschappen. Daar zijn geen woorden voor nodig, dat gaat vanzelf. Maar mijn moeder doet nog steeds het meeste.

Mijn ouders laten me vrij om te doen en te laten wat ik wil. Als ze me de wet zouden voorschrijven, was ik al lang het huis uit geweest, want daar heb ik geen zin in! Maar ik hou wel rekening met ze. Ze willen nog steeds graag weten hoe laat ik thuiskom - mijn moeder is wat stresserig van aard. Dat irriteert me soms, maar ik bel wél op als ik later ben.
Ze hoeven ook niet alles te weten. Iets wat hen kan kwetsen, doe ik liever buitenshuis. Grove taal bezigen bijvoorbeeld. Ik werk geregeld als hostess op een bus, je neemt dan het taaltje van de chauffeurs over.
En als ik een serieus vriendje zou krijgen, zou ik toch ook naar een kamer gaan zoeken - dat soort dingen doe ik liever niet thuis.

Maar stof voor conflicten is er niet echt. Nooit geweest ook. Het is weleens gebeurd dat mijn ouders ergens ánders over dachten dan ik, maar wat dat nou was?
Ik mag dan soms dreigen met weggaan, maar mijn ouders zullen zich echt niet uitsloven om mij aan huis te binden. Mijn moeder zou het wel saai vinden als ik wegging. Voor haar ben ik een aanspreekpunt, we kletsen over van alles. Maar mijn ouders zijn allebei gewoon zichzelf, ze doen precies wat ze willen en ze zeggen waar het op staat. We zijn eigenlijk best een botte familie, we zeggen elkaar altijd erg de waarheid.
Maar we zijn ook heel hecht. Mijn broers wippen nog geregeld langs. Dat is ook een belangrijke reden dat ik nog thuis woon: dan zie ik ze ook nog 'ns. Ik heb met hen een heel sterke band. Aan vriendschappen heb ik nooit veel waarde gehecht, ik heb wel een paar vriendinnen, maar mijn echte vrienden zijn m'n broers.

Met mijn toekomst ben ik nog niet veel bezig. Ik wil zo snel mogelijk mijn studie afronden, maar wat ik daarna wil, weet ik niet. In ieder geval iets onregelmatigs. Ik heb geen zin om me van negen tot vijf op een stoel tussen vier muren te zitten. Eigenlijk zie ik nogal op tegen de overgang van studie naar werk. Misschien dat ik nog een aanvullende opleiding in de toeristenbranche ga doen en dan freelance werkzoek als reisleidster zoek. Tot zolang blijf ik gewoon hier wonen."

Als onze ouders sterven

Als onze ouders sterven, zijn onze jaren als kind definitief voorbij. Juist op zulke ingrijpende momenten beseffen we hoe belangrijk de band met hen was, zelfs als we het niet goed met hen meenden te kunnen vinden. Nu ze sterven beseffen we dat we er voortaan alleen voor staan. Barbara Dobrick heeft met een aantal zonen en dochters gesproken, die midden in het verwerkingsproces van de dood van hun vader of moeder staan. Zij vertellen over de schok van het wegvallen van de laatste barrière tussen henzelf en de dood. Ook als ze dachten dat zij zich goed op de situatie hadden voorbereid, was de nieuwe situatie er een van grote verwarring. Dobrick gaat in haar beschrijving en analyse van het rouwproces niet voorbij aan de taboes die daarmee nog altijd zijn verbonden: dat we op ons werk niet te veel van ons verdriet mogen laten merken; dat het min of meer verboden is om gevoelens van opluchting te hebben bij de dood van onze ouders; dat er vreselijke ruzies kunnen ontstaan tussen de kinderen bij het verdelen van de erfenis; dat we pas tijdens ons rouwproces ontdekken niet alleen positieve maar ook negatieve trekjes van onze ouders te hebben overgenomen. De belangrijkste les die het boek van Barbara Dobrick ons leert, is dat het nooit te vroeg is om over de dood van onze ouders na te denken en er met hen en onze naasten over te praten, terwijl we tegelijkertijd moeten beseffen dat we in onze onvermijdelijke rouw voor pijnlijke verrassingen kunnen komen te staan.

Uitgeverij Ambo, prijs Fl. 29,90.

(23), nesthokker:
zelligheid en privacy

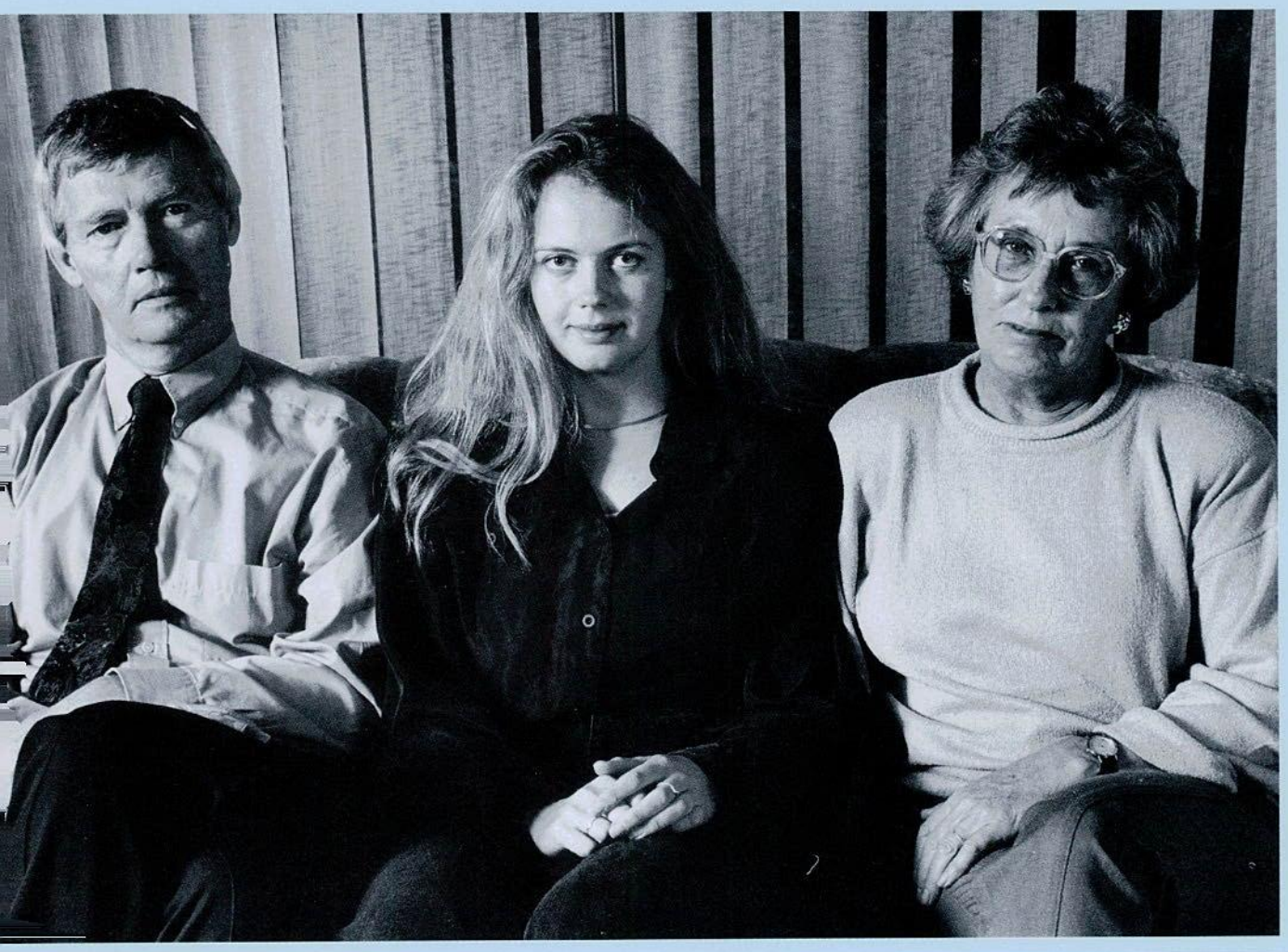

Foto: Chris Pennarts

door Jansen Schöttelndreier

foto: Peter van der Meer

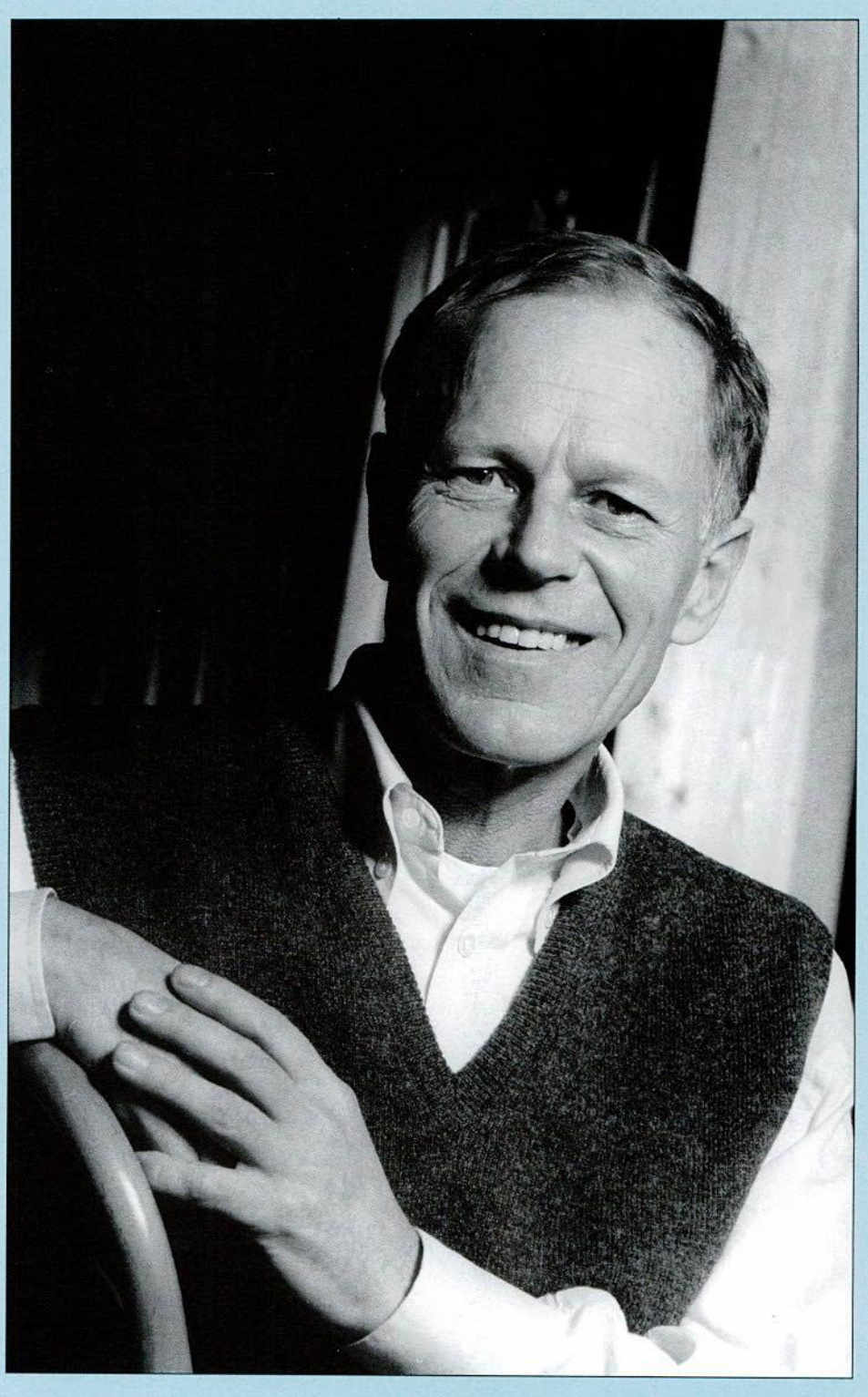

Joop Admiraal:
Ik moest haar ideaalbeeld zijn.

Ik bleef haar God, haar lievelingskind

U BENT MIJN MOEDER

"Toen ik op een keer weer eens probeerde kritiek tegen mijn moeder te uiten, zei ze: 'Jij bent mijn God!' Het was totale chantage: ik moest haar ideaalbeeld zijn. En ik was er gevoelig voor. Ze heeft door zich afhankelijk van me te maken en me te claimen, haar leven lang een grote greep op me gehad."
Acteur Joop Admiraal (57) praat over de haat-liefderelatie met zijn moeder met de kalme openhartigheid van iemand die de dingen onder ogen ziet, maar het oordelen voorbij is. "Een ander zou misschien hebben gezegd: barst maar, maar dat kon ik niet. Ik ben tot het einde toe bij haar gebleven, en ik heb er geen spijt van."

De greep van zijn moeder betekende tijdens zijn jeugd: flink aanpakken. "Zij regelde alles en gebruikte me voor allerlei huishoudelijk werk. Ik moest meubels in de was zetten, stoffen, boodschappen doen. En 's avonds afwassen, samen met mijn vader. Dan ging zij naar bed, ze had vaak last van migraine. Bij de deur vertelde ze nog even precies wat we allemaal moesten doen, al wisten we dat natuurlijk allang.

Ze had ook heel veel aandacht nodig. Later, toen ik mijn vader verzorgde omdat hij kanker had, is ze behoorlijk geflipt omdat ze niet kon verdragen dat hij zoveel aandacht kreeg. Toen ik haar vertelde dat hij zou doodgaan, reageerde ze met 'En ík word lam!' Mijn vader en ik waren opgelucht dat ze in een inrichting werd opgenomen."
Met zijn vader had Joop Admiraal een warme band. "Hij was niet zo hebberig. Hij was een zachtmoedige, emotionele man, een politieagent die gedichten schreef en huilde bij hoorspelen. In veel opzichten lijk ik op hem, hoewel ik ook het nuchtere van mijn moeder in me heb.
Samen zijn ze wel altijd het blok beton geweest waarop ik stond. Ze hebben me nooit naar beneden gehaald. Ook niet toen ze hoorden dat ik homoseksueel was. Al reageerden ze daarop heel verschillend."
Joop, die 'het' sinds zijn hbs-tijd besefte, had op dat moment al de wijk genomen naar Amsterdam om een kunstnijverheids-opleiding te gaan volgen. Op straat was hij Ramses Shaffy tegengekomen, wat uitmondde in negen jaar samenwonen. "Mijn moeder had over ons in de Libelle gelezen. Ze kwam naar Amsterdam en zei: 'Ik weet dat je ánders bent. En je bent met Ramses. Dit mag vader nooit te weten komen!' Zij zelf had er behoorlijke moeite mee, net als mijn broer Piet (*de latere euthanasie-pionier, red.*). Maar toen mijn vader het kort daarna toch van haar hoorde, belde hij meteen op en zei: 'Ik hou van je. Als je maar gelukkig bent!' Hij heeft er de minste problemen mee gehad."

Het aantreden van Ramses bracht in huize Admiraal veranderingen teweeg. "Hij maakte er totaal geen geheim van dat wij samen waren. Zelf heb ik er nooit zo mee gezeten dat ik homo was, ik was steeds verliefd, dát hield me bezig. Maar door Ramses werd ik opener, vrolijker, minder verlegen - mijn moeder waardeerde dat. Ze kon het geweldig met Ramses vinden. Ook op mijn latere vriend Juan was ze erg gesteld."
Inmiddels was Joop Admiraal naar het toneel omgebogen, en rees zijn ster na optredens met Studio en Toneelgroep Centrum bij het Werkteater. De relaties woelden, afgewisseld met perioden van eenzaamheid en drank. Vier jaar na de dood van zijn vader zocht hij hulp bij de Jellinek-kliniek, waarna hij middels Refusal-pillen zijn drankverslaving meester werd.
Voor zijn moeder bleef hij onderwijl onafgebroken zorg koesteren. Hij belde dagelijks zo'n twintig minuten met haar. "Ik wachtte altijd tot zíj wilde ophangen, want als ík dat voorstelde zei ze: 'Ja, jij hebt een druk leven, ik ben hier maar alleen.' Dan moesten we dat weer uitpraten, of liever: ik moest luisteren."

Toen zijn moeder eind jaren '70 Alzheimer kreeg en werd opgenomen in een verpleegtehuis, zocht hij haar steevast elke zondag op. "Ze werd steeds ongelukkiger, zei alsmaar dat ze dood wilde. Soms belde ze me in paniek, vlak voor ik moest optreden: 'Je moet nu komen, ik kan niet meer! Ik maak er een eind aan!' Ik stelde dan wel eens voor om mijn broer Piet te bellen - dan was 't gelijk over! Maar ik vond het zielig voor haar. Ze had geen leuk leven meer. Ze kon niet tegen alleen zijn, en ze wás alleen. Toen ze dementeerde, werd ze bovendien steeds zachter en aardiger. En ik bleef haar God, haar lievelingskind... ze was zo blij als ik er was."
De wekelijkse bezoeken aan zijn moeder, waarin de conversaties zich eeuwig herhaalden, verwerkte Joop Admiraal in '81 met het Werkteater tot de voorstelling 'U bent mijn moeder', waarin hij zichzelf én haar speelde. Het stuk werd zijn grote doorbraak. Het werd bekroond met onder meer de Louis d'Or-toneelprijs en oogstte ook succes in Zwitserland, Duitsland en Oostenrijk.
Tweemaal speelde hij het in haar verpleegtehuis. "Maar daar was zij niet bij. Ze was al te ver heen, hing brabbelend in haar rolstoel, ze was een soort plant geworden. Ze heeft wel de foto's gezien waarop ik verkleed was als haar: 'Hier klopt iets niet!' riep ze toen nog."

"Zes jaar geleden is ze gestorven, op tweede kerstdag. Er waren net even geen voorstellingen, ik kon haar helemaal verzorgen. Toen het voorbij was, was ik erg opgelucht. Niemand zou zo aan zijn eind mogen komen!
Nu staat ze me weer voor de geest zoals ze vroeger was. En mijn vader ook. Sterke mensen, die hebben gezorgd dat mijn broer en ik konden worden wat we zijn."

Toen Sophie zelf moeder werd, bracht dat een aardverschuiving teweeg in de relatie met haar moeder

vond ik al op vrij jonge leeftijd veel te veel van het goede. Om onder haar bemoeizucht uit te komen, heb ik veel afstand genomen. Ik zag m'n moeder vrij weinig en als ze me opbelde met allerlei verhalen die me niet echt interesseerden, luisterde ik maar met een half oor. Nu ik een kind heb is dat anders geworden. Als ze me belt - en dat doet ze vrij regelmatig - hebben we hele gesprekken met elkaar, al zijn die allemaal wel om m'n dochter heengebouwd. Want dat is het belangrijkste wat we met elkaar delen. Ook hing ik, zeker vlak na de geboorte van m'n dochter, zelf vaak aan de telefoon. Ik wilde haar van alles vragen over borst- en flesvoeding, maar ook om te weten hoe mijn moeder het heeft klaargespeeld om ondanks een gezin van vier kinderen toch haar eigen leven te leiden. Dat is ook mijn streven, maar bleek met zo'n handenbinder in huis nog niet zo eenvoudig te zijn."

Haar moeder nam de rol van oma ook met graagte op zich. Oma werd voor haar een eretitel. "Vanaf het moment dat m'n dochter is geboren, kreeg ik alleen nog maar kaartjes die waren ondertekend met 'oma'." Maar juist dat oma willen en kunnen zijn, heeft voor Rachel de band met haar moeder verstevigd. "Ze komt niet alleen veel meer bij mij, ik ga ook graag met m'n dochter naar haar toe en dat terwijl ik daarvoor zelden bij haar over de vloer kwam. Ik zie dat m'n moeder en dochter een goede band met elkaar hebben en dat doet me deugd. Want oma en opa hebben toch een heel speciaal plekje in een kinderleven. Omdat ze van de verantwoordelijkheid voor de opvoeding ontheven zijn, kunnen ze heel los en onbevangen met hun kleinkinderen omgaan. Het worden meer een soort suikeroom en suikertante dan dat ze zich zo nodig met het gedrag en de opvoeding van hun kleinkind moeten bemoeien."

Dat overbezorgde waar Rachel zelf zo'n last van heeft gehad, legt haar moeder als oma dus niet aan de dag. Maar tot haar niet geringe verbazing ziet Rachel dat bezorgde wel in haar eigen moederschap terug. "Ik betrap me er keer op keer op hoe ik m'n dochter ook alsmaar wil volgen. Ik laat haar wel meer los als mijn moeder met mij deed, ze zit ook drie dagen per week op de crèche. Maar het liefst zou ik van elke dag een verslag krijgen. Ook ben ik nu al bezig met hoe ze het straks op de basisschool zal gaan doen, terwijl ze daar pas over een half jaar naartoe gaat. Op school zal ze één van de velen zijn en omdat ze nogal verlegen is, vraag ik me af of ze het daar wel zal redden. Ik probeer dat beschermende wel los te laten, maar dat kost me behoorlijk veel moeite."

In dat opzicht lijkt ze dus meer op haar moeder dan haar lief is. In andere opzichten probeert ze het echter bewust anders dan haar moeder te doen. "Wat ik in mijn opvoeding heb gemist, is dat ik nooit bevestiging heb gekregen voor wat ik deed. Zo kon ik bijvoorbeeld goed tekenen, maar daar werd amper aandacht aan besteed en het werd al helemaal niet gestimuleerd. Ook kreeg ik vrijwel nooit complimentjes. Die geef ik mijn dochter dus wel veel. Als m'n dochter tekent, liedjes zingt of op haar eigen manier in een ruzie tussen vriendjes bemiddelt, dan bevestig ik haar daarin en zeg uitdrukkelijk tegen haar dat ze het goed doet.

Foto Roeland Fossen / Hollandse Hoogte

Rachel: Mijn moeder was nooit boos, maar verdrietig of teleurgesteld. Dat wil ik mijn dochter niet aandoen.

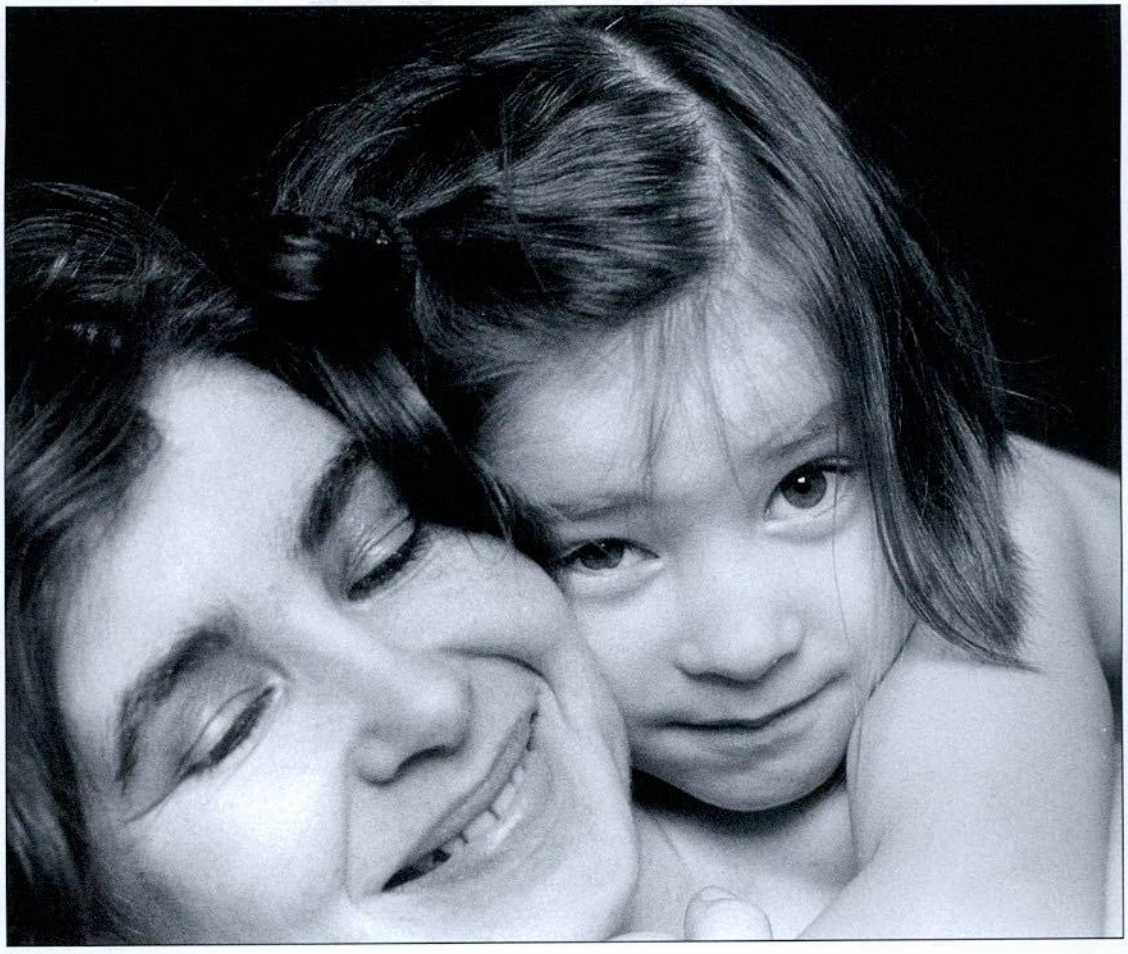

Foto Ronald van den Heerik / Hollandse Hoogte

Een ander taboe was boos worden. Mijn moeder was nooit boos, maar verdrietig of teleurgesteld. Dat gaf mij als kind veel schuldgevoelens. Dat wil ik mijn dochter niet aandoen, dus zorg ik ervoor dat zij wel boos mag worden. Ook maak ik in haar bijzijn gerust openlijk ruzie met haar vader."

Anke, 41 jaar had in tegenstelling tot Sophie en Rachel wel een hechte relatie met haar moeder. Al kwam ze er door de geboorte van haar twee zoons achter dat het vooral een intellectuele relatie was. "We deelden veel interesses, vooral op het vlak van kunst en cultuur. We gingen samen naar de opera, praatten over boeken en hadden voor een groot deel dezelfde kennissenkring." Dat de relatie met haar moeder wel intensief, maar niet erg warm was, realiseerde ze zich pas toen ze zelf moeder was geworden. "Zowel de komst van mijn eerste als tweede zoon riepen bij mij heel veel emoties op. Via hen beleefde ik mijn kindertijd opnieuw en ging ik veel meer over m'n eigen jeugd nadenken. Ik kwam erachter dat mijn moeder haar gevoelens eigenlijk nooit direct uitte en dat ik daarin toch wel veel op haar leek. Doordat al die emoties loskwamen, ben ik m'n gevoelens meer gaan uiten - al heeft dat wel een tijd geduurd." Haar zoons - inmiddels 8 en 12 jaar waren niet te beroerd om haar daarmee een handje te helpen. Met hun gedrag en temperament wisten ze, zoals zoveel kinderen, directe confrontaties uit te lokken. Anke: "Bij ons thuis viel nooit een onvertogen woord, alles ging in redelijkheid en overleg. Zelf sta ik nu regelmatig tegen m'n zoons te schreeuwen." En eigenlijk vindt ze dat wel prima. "Blijkbaar heb ik die hang naar meer emotionaliteit altijd al gehad. Want ik zocht op de één of andere manier vaak vriendinnetjes uit bij wie thuis de borden over tafel vlogen." De vertrouwdheid met haar moeder blijft, ook nu Anke kinderen heeft, vooral op het intellectuele en kunstzinnige vlak liggen. "Dat knusse heb ik niet met haar. Ik had wel gewild dat m'n moeder me eens met strijken kwam helpen of dat ze tegen me zei 'kind, ik kom eens lekker de kasten bij je uitsoppen', maar dat zit er gewoon niet in. Ze is ook geen oma die, toen de kinderen nog baby en peuter waren, urenlang met hen kon tuttelen. Ze kon pas iets met hen, toen ze groter waren en ze met hen kon praten."

Dat de relatie met haar moeder wel intensief, maar niet erg warm was, realiseerde Anke zich pas toen ze zelf moeder was geworden

Wel is het huis van haar moeder een vertrouwde plek voor de kleinkinderen geworden. Anke: "Kerst, oud en nieuw en dat soort feestdagen vieren we altijd in familieverband. Dat is een traditie die ik wil voortzetten, want in mijn jeugd brachten we de feestdagen ook bij m'n oma door. Naar dat huis met die vertrouwde geur en feestelijke warmte kan ik nog vaak terug verlangen." Sophie heeft die herinneringen niet, ze heeft haar grootouders nauwelijks gekend. Maar ook zij gaat met kerst en vooral met Sinterklaas naar het huis van oma en opa om daar het feest in grote kring te vieren. "Dat grote huis van oma, waar zoveel andere kleinkinderen rondlopen, geeft toch een extra dimensie. Zeker omdat mijn zoon enig kind is. Maar ik loop de deur niet bij hen plat. Want sinds ik een kind heb, haal ik zelf ook een kerstboom of palmtakken in huis. Al die rituelen heb ik weer in ere hersteld, omdat ze in een kinderleven veel betekenis hebben. Zelfs met Pasen zal ik de tafel extra feestelijk dekken, iets wat vroeger ondenkbaar was." Ook daarin herkent ze de hand van haar moeder. "Wanneer ik daar 's avonds laat mee klaar ben, kan ik me zeer vergenoegd voelen en me vooral voor de geest halen hoe blij verrast m'n zoon de volgende morgen zal zijn. En als ik daar dan zo sta, denk ik: precies m'n moeder!" ●

(Namen en foto's zijn gefingeerd).

Ik heb genoeg kind kunnen zijn om nu als volwassene verder door het leven te gaan

Hoe is het als je moeder ernstig ziek wordt en afhankelijk van jouw zorg? En hoe ga je verder na haar dood? Voor deze vragen kwam Saskia Goldschmidt te staan toen haar moeder kanker kreeg. Samen met haar twee broers en zus verzorgde zij haar moeder tot het einde. Een intense ervaring, die zowel uitputtend als louterend was. Na haar dood was er eerst 'een akelige leegte'. Later kwamen bij Saskia de herinneringen aan haar gezonde moeder terug. Een moeder die ze zeer mist, maar die haar ook de basis heeft gegeven waarop ze met haar leven voort kan.

door Japke Schonewille

Foto: Peter van der Meer

Saskia Goldschmidt (40) groeide op in een gezin waarin haar moeder, Heleen, de spil was. Haar vader had een logopediepraktijk aan huis en was vrijwel altijd bezig met zijn werk. Haar moeder verdeelde haar aandacht tussen het opvoeden van vier kinderen, het runnen van het huishouden en het assisteren in de praktijk. "Ze was een klassieke moeder met de thee. Het was heel gezellig thuis, vriendjes en vriendinnetjes kwamen graag bij ons over de vloer. Heleen probeerde altijd aandacht en tijd voor ons te hebben. Maar ze is ook chronisch overbelast geweest. Mijn vader deed niets in de huishouding en bemoeide zich ook niet met de kinderen. Veel later bleek dat ze dat heel vervelend vond, maar toen zei ze er nooit iets over. Ze schermde mijn vader juist af. 'Stil, papa werkt.'"
De kinderen Goldschmidt werden open en tolerant opgevoed. Er was respect voor hun wensen en keuzes, er kon over veel worden gepraat. Wel moest alles vooral gezellig en harmonisch zijn. Saskia: "Conflicten en agressie werden toegedekt. Mijn vader en moeder hadden zogenaamd een sprookjeshuwelijk. Nooit ruzie. Onderhuids waren er wel spanningen. Als kinderen maakten we onderling heel veel ruzie, maar daar deden we Heleen erg verdriet mee. Dat was slecht. Dus ging je dingen in het geniep doen. Die onderstroom van emoties en spanningen, daar werden we als kinderen erg onzeker van. Toen mijn ouders na 26 jaar huwelijk scheidden, voelde dat voor mij in zekere zin als een opluchting. Zo van: het wàs helemaal niet ideaal. Het gaf me de vrijheid om dingen fout te mogen doen."

Door de scheiding veranderde Saskia's relatie met haar moeder. "In het begin was ik een praatpaal voor haar. Zij begon met een opleiding voor humanistisch raadsvrouw, ik volgde een theateropleiding. We konden veel met elkaar bespreken en uitwisselen. Toch bleef ze echt mijn moeder en ik meer het 'kind'. Zij kon veel bij mij kwijt, maar als ik echt vol van iets was, was alle aandacht meteen voor mij. Ik kon altijd langskomen en een beroep op haar doen. Dat onvoorwaardelijke, dat had ze voor alle vier haar kinderen. Maar die moederrol paste ook heel erg bij haar karakter, want ook voor anderen stond ze klaar. Collega's konden haar dag en nacht bellen. Daar stelde ze geen grenzen aan."

In de daaropvolgende jaren veranderde er veel. Saskia kreeg een vaste relatie en een baan, en in 1986 werd dochter Kim geboren. Heleen werkte als humanistisch raadsvrouw en paste één dag per week op haar kleindochter. Saskia: "Ze genoot erg van het verzorgen van Kim. Het bracht een nieuwe dimensie in onze relatie. Ik had veel vragen over het moederschap, wilde weten hoe zij dingen had gedaan en had ervaren. Ik had haar daarin op een ongecompliceerde manier nodig. We vonden het allebei erg leuk om over haar en mijn manier van opvoeden te praten. Zo liet ik mijn dochter nooit liggen huilen en droeg haar in een slendang, terwijl mijn moeder zich vooral aan de regels van Spock had gehouden."
Toch waren er ook irritaties. Saskia: "Ik kon me ergeren aan haar beschaafde laagje. Ze was altijd zo aardig en vriendelijk voor iedereen. Dat had iets onechts. Temeer omdat ze in wezen heel kritisch was. Ook was ze verschrikkelijk bang om een moeder te zijn die haar kinderen claimt. Als de feestdagen in zicht kwamen, zei ze spottend: 'Wat doen we met

moeder met de kerst?'. Maar ik vond het echt vervelend als ze in haar eentje zat. Het was een opgelegde flinkheid, je mocht haar vooral niet zielig vinden. Dat maakte het ingewikkeld. Ook tijdens haar ziekte dacht ik vaak: als je nou gewoon zegt wat je nodig hebt, hoef ik niet zo te raden. Dan weet ik wanneer ik me wel of niet zorgen hoef te maken."

In 1988 ontdekte Saskia's moeder een knobbeltje in haar borst. Een kwaadaardige tumor, niet te opereren. Ze onderging een intensieve bestralingskuur. Een jaar later, tijdens een controle, werd er een kwaadaardig plekje bij haar wenkbrauw weggehaald. Ook kreeg ze problemen met lopen. Botkanker, bleek. Saskia: "Het begin van de botkanker is me enigszins ontgaan. In die tijd overleed een heel goede vriendin van me. En in oktober 1989 kreeg ik m'n tweede kind, Thomas. Heleen was bij de bevalling. Pas toen ik de foto's daarvan zag, schrok ik en besefte ik dat ze heel ziek was. Kim zat bij Heleen op schoot. Heleen hield haar heel beschermend vast. Maar ik dacht: beschermt ze Kim of heeft ze Kim nodig voor haar eigen troost?"
Heleen bleef vrij laconiek onder haar ziekte en deelde weinig van haar zorg en pijn. Maar ze kon steeds minder. Het werd op een gegeven moment duidelijk dat ze het niet langer alleen afkon. Er volgde familieberaad. Saskia: " We kozen er allemaal voor om Heleen thuis te verzorgen. Daarin waren we het heel erg met elkaar eens. Opeens vormden we echt één gezin. Alle oude conflicten waren op dat moment niet belangrijk. Als broers en zussen waren we voor het eerst niet elkaar aan het beconcurreren, maar maakten we het goed met elkaar voor Heleen."

De verzorging van Heleen duurde ruim zeven maanden. Eerst hoefde er alleen voor haar gekookt te worden, maar beetje bij beetje werd de hulp uitgebreid. Saskia: "Het initiatief om de zorg te intensiveren, is altijd van ons gekomen. Heleen vond het heel ingewikkeld om daar om te vragen. Elke stap naar meer afhankelijkheid was een gevecht. In het begin voelde ze zich erg schuldig dat ze iedereen belastte. Later heeft ze er gelukkig erg van kunnen genieten dat we het zo met elkaar deden. Dan riep ze: 'Wat heerlijk! Dat ik hier nou toch kanker voor heb moeten krijgen.'"
Naarmate Heleen zieker werd, veranderde het contact tussen dochter en moeder wezenlijk. Saskia: "Het verzorgen was geen punt. Ik vond het juist ontzettend prettig dat ik iets terug kon doen. Echt moeilijk was dat ze steeds minder belangstelling voor mij en de anderen kreeg. Die verandering vond ik heel pijnlijk. Alleen voor mijn dochter Kim hield ze alle aandacht, omdat Kim onbevangen bleef. Die besefte niet dat haar oma ging sterven."
"M'n moeder sloot zich steeds meer af. Ze wilde niet met ons over haar naderende dood praten. Ze deed daar erg relativerend over: 'Waarom moet ik me druk maken over de dood van een dame aan de Willemsparkweg?' Zo hield ze ons op een afstand. En steeds vaker zat ze 's avonds naar die stomme soap-series op tv te kijken wanneer ik er was. Terwijl ik een mooie avond met mijn moeder wilde hebben, mooie gesprekken met haar wilde voeren. Het romantische idee van afscheid nemen stond soms behoorlijk haaks op de werkelijkheid."
"Ze kwam wel steeds meer voor zichzelf op. Werd heel rechtstreeks. Als wij ons hadden uitgesloofd om lekkere hapjes te maken, kon ze zeggen: 'Het ziet er heerlijk uit, maar ik moet er niet aan denken.' Of als mensen haar nog een keer wilden opzoeken, reageerde ze soms met: 'Te laat! Heb ik geen zin meer in.' Ik ben heel blij dat ik haar onbeleefde en enigszins kwaadaardige kant nog heb leren kennen. Dat beschaafde laagje was eraf."

Saskia Goldschmidt: Omdat mijn moeder altijd zo verzorgend voor ons is geweest, was ik heel blij dat ik iets terug kon doen

Augustus 1990 overleed Heleen. "Maar", zegt Saskia, "de moeder die zij altijd voor me was, had ik eigenlijk al eerder verloren. Die moeder miste ik ook heel erg, alleen was er tijdens haar ziekte geen ruimte om dat echt te voelen. Aan het verdriet ben ik in die tijd nauwelijks toegekomen. Dat kwam na de begrafenis, toen iedereen weer naar zijn eigen huis ging. De laatste drie weken van haar ziekbed hebben we als een Italiaanse grootfamilie in haar huis gewoond. Steeds iemand bij haar in de serre en de anderen in de tuin, met elkaar praten en dingen doormaken. En toen was iedereen opeens weg. Dat voelde akelig leeg. Alsof het toen pas echt tot me doordrong."
"De eerste tijd na haar dood zat het beeld van mijn zieke moeder die zorg nodig had, heel erg voorin mijn hoofd. Pas toen dat beeld verdween en de herinneringen aan mijn gezonde moeder terugkwamen, kwam echt het besef van het verlies."

Terugkijkend op de laatste maanden en weken van haar moeders leven is Saskia vooral blij over hoe het is verlopen. "Het was zo'n intense en emotionele tijd. Het heeft me veel kracht gegeven dat haar ziekbed en sterfbed zo goed zijn geweest. En dat we het in het uur der waarheid goed met elkaar hebben gedaan als familie. Mijn moeder was altijd de bindende factor. Nu zij er niet meer is, houden we toch die band. Alsof die bindende factor door wat we samen hebben meegemaakt naar binnen is geschoten."

"Ik mis haar nog iedere dag, ook al is het vier jaar geleden dat ze overleed. Ik mis haar warmte en gezelligheid. Haar humor. Ik mis de steun en wijsheid die ik aan haar had, zeker bij de opvoeding van de kinderen. Ik mis de plek van een ouderlijk huis. Ik mis de rol van kind, ook al ben je een volwassen kind. Alleen je moeder kan op die onvoorwaardelijke manier van je houden. En ik mis haar heel erg als oma voor mijn kinderen. Daar ben ik eigenlijk het meest verdrietig over, want ze was een fantastische oma.
Toch ben ik na haar dood niet in een crisis geraakt. Ik heb me ook niet bevrijd gevoeld van een druk. Ik had weinig onverwerkte dingen met haar. In mijn jeugd heb ik alleen de verwachting gevoeld dat ik lief moest zijn, de ideale dochter. Dat heb ik in mijn pubertijd met haar uitgevochten. Toen ben ik verschrikkelijk onhandelbaar geweest. Daarmee had ik bewezen dat ik niet lief was maar een kreng. En toen was ik rond met haar."
"Misschien ben ik wel heel erg op haar gaan lijken, maar dat is geen probleem voor me. Ik wil mijn kinderen ook een veilige plek bieden. Ik vind respect en tolerantie ook belangrijke waarden. En conflicten vind ik net zo ingewikkeld als zij. Ik ben alleen minder lief, zorg beter voor mezelf."

"Dat ik nu kind-af ben, vind ik soms moeilijk. Het is toch een basisveiligheid die wegvalt. Bij mijn vriend kan ik wel klein of zwak zijn, maar dat is toch anders. Aan de andere kant heb ik genoeg kind kunnen zijn om nu als volwassene en vrouw en moeder verder door het leven te gaan. Ik lijd er dus niet heel erg onder, maar ik mis haar wel. Iemand schreef me: 'je verdriet is de prijs voor het geluk dat je zo'n geweldige moeder hebt gehad.' En dat klopt." ●

Ingezonden mededeling

Beleéf
INDONESIË en THAILAND

Multatuli Travel brengt u naar de desa's, sawa's, subaks, markten en tempels.

Verantwoorde reizen
met respect voor bevolking, cultuur en milieu.
I.s.m. lokale ontwikkelingsorganisaties.

MULTATULI TRAVEL

LID SGR **BEL 020-6277707**
- Stand 2244 Vakantiebeurs Utrecht -

"Toen ik in mijn eindexamenjaar aan mijn vader en mijn moeder vertelde dat ik psychologie wilde gaan studeren, waren ze beiden los van elkaar ontzet. 'Doe dat nou toch niet, dat hebben wij ook gedaan!' riepen ze. 'Wil je dat nou echt, hoezo, waarom dan?'"
Mirjam de Klerk (30) heeft het met haar keuze niet gemakkelijk gehad. Haar vader was aan de universiteit van Tilburg hoogleraar onderwijspsychologie; haar moeder (van hem gescheiden) werkte na haar psychologiestudie tien jaar als wetenschappelijk medewerkster. Mirjam: "Beiden vonden hun baan ontzettend leuk, maar waren bang dat ik alleen maar in hun voetsporen wilde treden. Ook veel andere mensen vonden mijn keuze vreemd: 'Nou jij ook!' Voor mij stond al heel lang vast dat ik dit wilde, maar ik begon toen toch te twijfelen. Vond dat ik er beter over moest nadenken."

Om de beslissing uit te stellen, vertrok Mirjam een jaar als au pair naar het buitenland. Maar hoeveel ze ook piekerde, ze kwam steeds weer uit op psychologie. "Ik wist eigenlijk niet eens precies wat het inhield, alleen dat een heel breed gebied was, divers en leuk. En dat ik daarbinnen iets met kinderen wilde doen."
Toen ze uiteindelijk als 'noodoplossing' aan pedagogie begon te denken, ging haar vader om: als ze nou toch zo nodig die kant op moest, dán maar psychologie! "Dat was voor mij het verlossende woord, zoveel invloed had hij wel op me. Ik ging dus toch doen wat ik echt wilde! Toen ik eenmaal studeerde, heb ik nooit meer getwijfeld. Als ik nu moest kiezen zou ik het weer doen."
Als afstudeerrichting koos Mirjam bewust niet voor onderwijspsychologie: "Mijn vader is nogal een bolleboos op zijn vakgebied, die hoogleraren spraken me daar steeds op aan. Ik wilde me niet steeds moeten bewijzen." Ze specialiseerde zich in het aanverwante ontwikkelingspsychologie. Inmiddels werkt ze sinds zes jaar als onderzoekster, over twee jaar zal ze aan de Rotterdamse Erasmus Universiteit promoveren.
Met haar vader (die inmiddels rector magnificus is geworden) praat ze veel over haar werk: hij voelt zich betrokken bij haar onderzoek en bij de artikelen die ze over haar vakgebied schrijft. "Hij is behoorlijk trots op me. Qua ambitie lijk ik op hem. Ik heb hem als kind erg bewonderd, vond het vreselijk toen hij op mijn tiende bij ons wegging. Hij heeft altijd hard gewerkt - als ik in het weekend bij hem was, lag er temidden van de gezelligheid steeds een stapel boeken en artikelen binnen handbereik die hij ook nog moest doorspitten."

"Nu werk ik zelf net zo hard, en met plezier. Werk heeft bij mij ook een heel belangrijke plek in mijn leven. Aan vriendjes besteedde ik tot voor kort weinig aandacht, al heb ik een actief sociaal leven. Ik ben altijd heel erg m'n eigen gang gegaan. Op dat punt lijk ik trouwens ook op mijn moeder."
Met haar moeder heeft Mirjam een heel ander soort band, de overeenkomst op vakgebied speelt daarin een kleinere rol. "Voor haar is werk niet zaligmakend, zij vindt vriendschap en zelfontplooiing belangrijk. Dat ik promoveer vindt zij 'wel leuk', maar meer ook niet."
"Mijn moeder heeft na de scheiding een eigen leven opgezet. Ze ging studeren en werken, maar werd vooral actief op het feministisch front. Ze zat in allerlei vrouwenpraatgroepen en was vaak op pad. Voor mij betekende dat veel vrijheid, maar het was niet altijd gezellig om na school in een leeg huis te komen. Ik nam in die tijd een volwassen rol op me, voelde me verantwoordelijk voor mijn broertje. Mijn moeder nam mij vaak als een soort vriendin in vertrouwen. Voor haar fungeerde ik als uitlaatklep - althans wanneer ze geen vriendje had, want dan was ik weer kind!"

"Op gegeven moment heb ik haar verweten dat ze heel erg voor zichzelf koos, en niet voor haar gezin. Ik vond dat ze doorsloeg in de radicale manier om voor zichzelf opkomen. Dat hele feminisme en gedoe over emancipatie vond ik maar gezeur. Wij wilden als kinderen op de eerste plaats komen!"
"Maar nu denk ik: als ik in haar schoenen had gestaan, had ik precies hetzelfde gedaan. Ik geloof dat ze mijn positie wel zag, maar niet anders kon. Ze heeft het gewoon nodig gehad om haar leven opnieuw in te richten."
Inmiddels hebben moeder en dochter allang weer een goede band. Mirjam: "Het is nu weer een moeder-dochter verhouding, ik klop geregeld bij haar aan. Ze is nog steeds behoorlijk assertief, ik ben verlegener en wil vooral aardig gevonden worden. Maar het gaat prima tussen ons. We praten er verder eigenlijk nooit meer over."

"En nu heb ík sinds vier maanden een vriendje, een collega van de universiteit - géén psycholoog trouwens! We gaan samenwonen, al weet niemand dat nog. Voor het eerst heb ik het gevoel dat ik met iemand wil leven. Misschien krijgen we na onze promoties wel een gezin. Dan kom ik vast voor dezelfde dilemma's te staan als mijn moeder. Tegen die tijd zullen we wel gesprekken krijgen over hoe en waarom 't allemaal zo is gegaan."

OUDER

1917

1943

Imanuel Kant kan ik niet evenaren, maar
zijn gedachten respectievelijk woorden,
zijn ook mijn gevoelens.
Zwei Grundsätze erfüllen das Gemüt
mit immer neuer und zunemender Be-
wunderung und Ehrfurcht.
a. Die Sterne am Nachthimmel über uns,
b. das Moralische Gesetz in uns.'

N. Rosenthal (Utrecht)

Verdriet blijft

Mijn eerste gedachte: "Jammer genoeg wel". Want het verleden werkt ook door in het heden, ook in wat ik miste en in wat verzwegen zou worden.
Allerlei theorieën kunnen verklaren, doen begrijpen en zorgen dat ik de dingen anders aanpak.
Maar wat blijft is het verdriet.

Marijke van der Meer (Woerden)

Jij en ik

Toen jij klein was, kende ik jou nog niet.
Toen ik klein was, was jij vaak een grote bekende.
Toen ik groter werd, was jij vaak een vreemde,
Omdat ik niet deed wat jij wilde.
Toen ik groot genoeg was zwaaide jij mij uit.
Toen jij mij 'vaarwel' wenste ging ik een andere kant op.
Jij hebt soms aan mij getwijfeld,
Omdat ik nog steeds niet deed wat jij wilde.
Nu ik ouder ben, zou ik graag jouw vriend zijn.
En alles over 'ouder zijn' willen vragen.
Nu ik naar mijn kinderen kijk, willen zij het anders doen,
Net zoals ik het toen anders deed.
En ook ik zal soms twijfelen aan mijn kinderen.
Nu jij grootouder bent, nodig ik je uit
Van jouw kinderen te genieten, nu het nog kan.
Van jouw kleinkinderen te genieten, nu het nog kan.
Want nu jij oud bent en ik ouder, herken ik jou in mij.

Jan Koster (Houten)
(Gedicht ter gelegenheid van het 50-jarig huwelijksfeest van mijn ouders)

Lieve pop

Eens zat ik op haar schoot,
Voorgoed ging ze naar Canada met de boot.
Vaak zoek ik haar op.
Ook ben ik nog steeds haar lieve pop.

P.W. Donk-Zeeman (Breda)

Ingezonden mededeling

Het
Dominicaans Activiteiten Centrum
organiseert:

Vanaf 10 februari 1995
"WERKEN MET ZINGEVINGS-VRAGEN"
Training van 5 vrijdagen.
In het werk zinvragen van kliënten onderkennen en aan de orde stellen.

Vanaf 24 februari 1995
"TRANSKULTUREEL WERKEN"
Training van 5 vrijdagen.
Verschillen vruchtbaar maken in het samen werken.

3 + 17 + 31 maart 1995
"GEESTELIJKE VERZORGING - NAAR WAARDE GESCHAT"
De positie van de geestelijke verzorging versterken binnen de eigen organisatie en naar de overheid toe. 3 trainingsdagen.

INFORMATIE EN OPGAVE:
DAC, POSTBUS 59,
6850 AB HUISSEN,
TEL.: 085-259006.

VAN LEZERS

Beschermd gevoel

1952. Een winkel met een bakkerij. Hard werken. Maar ook veel aandacht voor mij.

1973. De ochtend van m'n trouwdag. Met z'n drieën op een grote 'stoel' en nog steeds dat zelfde beschermde gevoel.

Joop Poleij (Gouda)

Mijn Moeder

Vroeger:
Idealistisch, warm, totale inzet,
vier kinderen,
monoloog,
regelend, sturend.

Nu:
Betrokkenheid,
in voor geestelijke vernieuwing,
monoloog en dialoog,
liefst regelend, sturend.
Bedankt!

Ine Pasman (Hengelo)

Wederzijds

Gedoopt uit geloof, hoop en liefde; alles meegekregen om mens te worden. Wederzijds bemoedigend, waarderend; ook al geloven en denken we heel verschillend.

Rico Kremer (Alkmaar)

Voorkeuren

mijn dochter (11)
en op de elfde geboren
houdt het meest van een 11
en denkt natuurlijk
daarbij aan zichzelf
maar ook zegt zij
is het leuk die twee lijntjes
zo recht naast elkaar
altijd samen

mijn zoon wil 100 hebben
honderd is bijna ontelbaar
honderd is nul meer dan tien
honderd is een stok met twee ballen
met honderd is hij een man

en ik die eerst
het meest van een 8 hield
- zo rond en zacht
zichzelf herhalend altijd voortdurend
geen begin en geen eindpunt zien -
en bij dat cijfer denkend
aan woorden als mama
en dus ook aan mezelf

steeds meer voel ik voor een 5
dat hoekige maar ook dat ronde
dat openstaan naar rechts en links
dat halfzijn en dat passen

op de vingers van een hand
dat al maakt dat ik met die bijna voldoende
vijf toch vrij tevreden ben

"GÒH, WAT LIJK JÍJ OP JE MOEDER".

UW BRIEF IS VAN HARTE WELKOM. MAAR SCHRIJFT U ZO KORT EN BONDIG MOGELIJK (MAXIMAAL 200 WOORDEN). ANDERS IS DE REDACTIE GEDWONGEN UW BRIEF IN TE KORTEN.

Humanist, ga door

Met een glimlach heb ik de stukjes zoals 'Onkruid-maffia' en 'Onmenselijke misbaksels' gelezen in Humanist 11 en daarvoor van, ik zou haast zeggen 'fundamentalistische humanisten'. Als voor een humanist de mens centraal staat en verdraagzaamheid hoog in het vaandel staat, dan zouden alle dingen die een positieve invloed hebben op mensen in ieder geval de belangstelling kunnen wekken. Wanneer je zelf nooit hebt ervaren dat je je meer op je gemak voelt in het ene gebouw dan in het andere is dat jammer, maar het zou een stimulans kunnen zijn om er bij jezelf alert op te zijn of je misschien dit soort verschillen ook kunt waarnemen. Als honderden mensen in het gebouw van de Gasunie met meer plezier werken is dat fantastisch, als Jomanda vele honderden mensen een hart onder de riem steekt of op een andere manier helpt en als een homeopaat mensen helpt met medicijnen 'waar niets in zit' is dat iets waar je blij mee kunt zijn. Als je dit alles niet met je rationele verstand kan verklaren zou ik het verstand niet aan de kapstok hangen maar goed in je hoofd houden, want het kan uiterst nuttig zijn bij het maken van keuzen. Een paar eeuwen geleden waren er veel meer dingen die velen met hun verstand niet konden verklaren. Het liefste maakte men de mensen die 'onzin' uitkraamden monddood of nog beter echt dood.
Mijn suggestie is: Humanist, ga door met het plaatsen van af en toe een artikeltje dat niet iedereen rationeel kan verklaren en betrekking heeft op (volgens velen) het welzijn en de ontwikkeling van de mens. Het stimuleert de geestelijke flexibiliteit, spreekt mogelijk meer mensen aan en vergroot mogelijk op die manier ook het aantal HV-leden.

W. Hagens (Huldenberg)

Ik voel dus ik ben?

Met enige verbazing heb ik een artikel in de Humanist gelezen over het esoterische gedachtengoed van de New Age-beweging. Het is een goede zaak als aan andere levensvisies aandacht wordt besteed, maar het artikel had gepaard moeten gaan met een kritische beschouwing. De auteurs over levensenergie, blokkades en reïncarnatie weten mensen doorgaans te treffen in hun existentiële zijn. Ze weten kennelijk een leegte op te vullen in b.v. de geestelijke gezondheidszorg daar waar het accent teveel wordt gelegd op het methodische aspect en te weinig op de doorleefde ervaring. Als geheel denk ik dat er een nieuwe hang is naar mystiek en een zinvol samenhangend mens- en wereldbeeld. Toch moeten met name humanisten zin en onzin hierin goed onderscheiden. (-)
Toegegeven, het humanisme heeft zich wellicht teveel toegelegd op de rationaliteit van 'ik denk dus ik ben' waardoor een Verzelfstandigde Rede is ontstaan zoals Otto Duintjer aangeeft. Maar, voor het intuïtieve 'ik voel dus ik ben' kunnen we als humanisten wijsgerig terecht bij b.v. Henri Bergson en Hans Georg Gadamer. Daarnaast zijn levenswijsheden te vinden in jezelf en in de ontmoeting met de ander. De New Age-esoterie hebben we er in ieder geval niet bij nodig!
(Ingekort door de redactie)

Bram Theo Steynis (Almelo)

Bekrompen

Bij het lezen van de ingezonden brief met het opschrift 'Onkruid-maffia' lopen me de rillingen over de rug. Eén ingezonden brief (in Humanist 10) met dezelfde strekking deed me al verkillen, maar nu er in Humanist 11 weer zo'n negatieve reactie op jullie artikel is opgenomen, vraag ik me verbijsterd af of ik me nog wel thuisvoel in een organisatie met zùlke bekrompen leden?
Ik meende dat HV stond voor verdraagzaamheid en belangstelling voor andersdenkenden! Gelukkig las ik verderop twee brieven van ruimerdenkende leden en voorlopig ga ik er nog maar vanuit dat de leden die niet gereageerd hebben, ook ruimerdenkend zijn. Voor de goede orde: ik ben geen abonnee op 'Onkruid', maar ben zeer geïnteresseerd in wat er in deze wereld te koop is. Voor mij mogen dus soortgelijke artikelen nog vaak geplaatst worden en ik sluit me volledig aan bij W.D. Rozinga uit Leeuwarden als die zegt: "Het blad spreekt ook beter aan, is minder elitair. Houen zo!".

L.Bodde Bouman (Ruinerwold)

Ingezonden mededeling

onzeWereld

Het maandblad voor mensen die geïnteresseerd zijn in reizen, andere gewoonten en culturen. Iedere maand 74 pagina's actualiteit en achtergronden over politiek, milieu en cultuur met als speciale invalshoek ontwikkelingssamenwerking. Heldere reportages en analyses, spannende reisverhalen en fotoseries van topfotografen. En natuurlijk de culturele UIT-agenda.

Verkrijgbaar in de winkel ƒ 6,75.
Of neem een proefabonnement van drie maanden voor ƒ 15,-.

Bel gratis de abonnementenlijn:
06-0224222
Iedere dag bereikbaar van 9.00 uur tot 20.30 uur (ook in het weekend)

PAP EN MAM... DIT IS ANS!
STEFAN VERWEY

Rekenschap over hulp bij zelfdoding

Het decembernummer van *Rekenschap*, humanistisch tijdschrift voor wetenschap en cultuur, gaat over beslissingen rond het levenseinde. Hoewel de meeste mensen euthanasie en hulp bij zelfdoding onder bepaalde omstandigheden als een moreel aanvaardbare mogelijkheid zien, is er nogal wat discussie rond de vraag welke omstandigheden dat mogen zijn.

Over mensen die zich in de stervensfase bevinden, lijkt er grote overeenstemming, maar moeilijker wordt het als het gaat om ouderen of psychiatrische patiënten. Kan aan hen ook hulp bij zelfdoding worden verleend?

Er is al vaak betoogd dat onder de vraag om de dood andere vragen schuilgaan. Psychiater Dries van Dantzig laat zien dat euthanasie altijd tweede keus is: liever zouden we de eeuwige jeugd hebben of een ander bestaan leiden. De taak van de psychiater is om te onderzoeken wat die eerste keus is, en of de hulpvrager die keus terecht als onhaalbaar beschouwt. Vaak blijkt in zo'n gesprek dat er betere middelen zijn om het lijden te verzachten of op te heffen dan de gevraagde dood.

Hulp bij zelfdoding kan alleen gerechtvaardigd zijn als de betrokkene er uit vrije wil om vraagt. Hoe kunnen we van een psychiatrische patiënt echter zeggen dat er sprake is van een vrije wilsuiting? Govert den Hartogh betoogt dat de beslissing om hulp bij zelfdoding te verlenen, nooit alleen gebaseerd kan zijn op het recht op zelfbeschikking.
Huib Drion en Trees te Braake gaan het debat aan over het idee om aan oude mensen de middelen ter beschikking te stellen waarmee ze een einde aan hun leven kunnen maken. Drion wijst erop dat dergelijke middelen vooral 'ter geruststelling' zullen zijn en dat ze waarschijnlijk maar zelden zullen worden gebruikt. Te Braake laat echter zien dat invoering van de voorstellen van Drion één van de basisbeginselen van de Nederlandse rechtsstaat aantast: die van de gelijke beschermwaardigheid van ieders leven.
Ook bij minderjarigen doet zich de vraag naar euthanasie en hulp bij zelfdoding voor, al komt bij deze groep de vraag meestal voort uit een terminale ziekte. Els Berkhout-Dhont toont de dilemma's die zich in dergelijke gevallen voordoen. Wat als ouders en kind het niet met elkaar eens zijn?
In het buitenland vindt euthanasie natuurlijk ook plaats, al is het daar wettelijk verboden. De problemen waar buitenlandse euthanasieverenigingen voor staan, worden geschetst door Gert van Dijk, die hiervoor een internationale euthanasie-conferentie in Bath bezocht. Zo worden in Amerika workshops gehouden om de plastic zak-methode te demonstreren. En in Japan wil men graag dat dokters eindelijk eens gaan vertellen wat de patiënt feitelijk mankeert.

U kunt dit nummer van *Rekenschap* bestellen door f 14,- over te maken op giro 582293 t.n.v. stichting Socrates te Utrecht, onder vermelding van 'Rekenschap december 1994'. Een jaarabonnement (vier nummers) kost *f* 50,- en kan worden opgevraagd door te schrijven naar: Humanistisch Verbond, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht (postzegel niet nodig). Bellen kan ook: *030-318145*. Vraag een proefnummer aan!

Ingezonden mededeling

VERPLEEGHUIZEN ZAANSTREEK

Ons "specialisme" is moderne zorg- en hulpverlening, waarbij de patiënt centraal staat. Boeiend werk, dat door ca. 950 medewerkers wordt uitgevoerd in de verpleeghuizen De Noordse Balk (180 bedden en 35 dagbehandelingsplaatsen) in Wormerveer en Oostergouw (355 bedden) in Zaandam. Begin 1995 start de bouw van een derde verpleeghuis, verpleeghuis Guisveld (150 bedden) in Zaandijk.

Momenteel is er een vakature voor de functie van

HUMANISTISCH RAADSVROUW/-MAN

voor 24 uur per week

Functie-informatie:
Het leveren van een bijdrage aan de geestelijke verzorging van patiënten/bewoners en hun familie. Meedenken over de levensbeschouwelijke- en ethische aspecten van behandeling en zorg. Meewerken aan de integratie van de geestelijke verzorging in onze verpleeghuizen.

Functie-eisen:
- Een afgeronde opleiding aan het Humanistisch Opleidingsinstituut en/of de Universiteit voor Humanistiek.
- De bereidheid tot nauwe samenwerking met de andere geestelijke verzorgers.
- Inhoudelijke benoeming tot humanistisch raadsvrouw/-man door het Humanistisch Verbond.

Arbeidsvoorwaarden:
De arbeidsvoorwaarden zijn geregeld volgens de C.A.O. voor het Ziekenhuiswezen. Het salaris bedraagt maximaal f 6.467,- (functiegroep 60) per maand bij een full-time dienstverband.

Informatie:
Inlichtingen omtrent bovengenoemde vakature kunt u verkrijgen bij dhr. J. Th. Admiraal, hoofd behandelzaken Oostergouw, telefoonnummer: 075 - 815151 (toestel 116).

Sollicitatie:
Uw schriftelijke sollicitatie kunt u - binnen 14 dagen - richten aan:

STICHTING VERPLEEGHUIZEN ZAANSTREEK
t.a.v. stafbureau personeel & organisatie
Koningin Julianaweg 10, 1502 DZ Zaandam.

IN HET VOETSPOOR VAN JE OUDERS

"Toen ik in mijn eindexamenjaar aan mijn vader en mijn moeder vertelde dat ik psychologie wilde gaan studeren, waren ze beiden los van elkaar ontzet. 'Doe dat nou toch niet, dat hebben wij ook gedaan!' riepen ze. 'Wil je dat nou echt, hoezo, waarom dan?'"
Mirjam de Klerk (30) heeft het met haar keuze niet gemakkelijk gehad. Haar vader was aan de universiteit van Tilburg hoogleraar onderwijspsychologie; haar moeder (van hem gescheiden) werkte na haar psychologiestudie tien jaar als wetenschappelijk medewerkster. Mirjam: "Beiden vonden hun baan ontzettend leuk, maar waren bang dat ik alleen maar in hun voetsporen wilde treden. Ook veel andere mensen vonden mijn keuze vreemd: 'Nou jij ook!' Voor mij stond al heel lang vast dat ik dit wilde, maar ik begon toen toch te twijfelen. Vond dat ik er beter over moest nadenken."

Om de beslissing uit te stellen, vertrok Mirjam een jaar als au pair naar het buitenland. Maar hoeveel ze ook piekerde, ze kwam steeds weer uit op psychologie. "Ik wist eigenlijk niet eens precies wat het inhield, alleen dat een heel breed gebied was, divers en leuk. En dat ik daarbinnen iets met kinderen wilde doen."
Toen ze uiteindelijk als 'noodoplossing' aan pedagogie begon te denken, ging haar vader om: als ze nou toch zo nodig die kant op moest, dán maar psychologie! "Dat was voor mij het verlossende woord, zoveel invloed had hij wel op me. Ik ging dus toch doen wat ik echt wilde! Toen ik eenmaal studeerde, heb ik nooit meer getwijfeld. Als ik nu moest kiezen zou ik het weer doen."
Als afstudeerrichting koos Mirjam bewust niet voor onderwijspsychologie: "Mijn vader is nogal een bolleboos op zijn vakgebied, die hoogleraren spraken me daar steeds op aan. Ik wilde me niet steeds moeten bewijzen." Ze specialiseerde zich in het aanverwante ontwikkelingspsychologie. Inmiddels werkt ze sinds zes jaar als onderzoekster, over twee jaar zal ze aan de Rotterdamse Erasmus Universiteit promoveren.
Met haar vader (die inmiddels rector magnificus is geworden) praat ze veel over haar werk: hij voelt zich betrokken bij haar onderzoek en bij de artikelen die ze over haar vakgebied schrijft. "Hij is behoorlijk trots op me. Qua ambitie lijk ik op hem. Ik heb hem als kind erg bewonderd, vond het vreselijk toen hij op mijn tiende bij ons wegging. Hij heeft altijd hard gewerkt - als ik in het weekend bij hem was, lag er temidden van de gezelligheid steeds een stapel boeken en artikelen binnen handbereik die hij ook nog moest doorspitten."

"Nu werk ik zelf net zo hard, en met plezier. Werk heeft bij mij ook een heel belangrijke plek in mijn leven. Aan vriendjes besteedde ik tot voor kort weinig aandacht, al heb ik een actief sociaal leven. Ik ben altijd heel erg m'n eigen gang gegaan. Op dat punt lijk ik trouwens ook op mijn moeder."
Met haar moeder heeft Mirjam een heel ander soort band, de overeenkomst op vakgebied speelt daarin een kleinere rol. "Voor haar is werk niet zaligmakend, zij vindt vriendschap en zelfontplooiing belangrijk. Dat ik promoveer vindt zij 'wel leuk', maar meer ook niet."
"Mijn moeder heeft na de scheiding een eigen leven opgezet. Ze ging studeren en werken, maar werd vooral actief op het feministisch front. Ze zat in allerlei vrouwenpraatgroepen en was vaak op pad. Voor mij betekende dat veel vrijheid, maar het was niet altijd gezellig om na school in een leeg huis te komen. Ik nam in die tijd een volwassen rol op me, voelde me verantwoordelijk voor mijn broertje. Mijn moeder nam mij vaak als een soort vriendin in vertrouwen. Voor haar fungeerde ik als uitlaatklep - althans wanneer ze geen vriendje had, want dan was ik weer kind!"

"Op gegeven moment heb ik haar verweten dat ze heel erg voor zichzelf koos, en niet voor haar gezin. Ik vond dat ze doorsloeg in de radicale manier om voor zichzelf opkomen. Dat hele feminisme en gedoe over emancipatie vond ik maar gezeur. Wij wilden als kinderen op de eerste plaats komen!"
"Maar nu denk ik: als ik in haar schoenen had gestaan, had ik precies hetzelfde gedaan. Ik geloof dat ze mijn positie wel zag, maar niet anders kon. Ze heeft het gewoon nodig gehad om haar leven opnieuw in te richten."
Inmiddels hebben moeder en dochter allang weer een goede band. Mirjam: "Het is nu weer een moeder-dochter verhouding, ik klop geregeld bij haar aan. Ze is nog steeds behoorlijk assertief, ik ben verlegener en wil vooral aardig gevonden worden. Maar het gaat prima tussen ons. We praten er verder eigenlijk nooit meer over."

"En nu heb ík sinds vier maanden een vriendje, een collega van de universiteit - géén psycholoog trouwens! We gaan samenwonen, al weet niemand dat nog. Voor het eerst heb ik het gevoel dat ik met iemand wil leven. Misschien krijgen we na onze promoties wel een gezin. Dan kom ik vast voor dezelfde dilemma's te staan als mijn moeder. Tegen die tijd zullen we wel gesprekken krijgen over hoe en waarom 't allemaal zo is gegaan."

OUDER

1917

1943

Imanuel Kant kan ik niet evenaren, maar
zijn gedachten respectievelijk woorden,
zijn ook mijn gevoelens.
Zwei Grundsätze erfüllen das Gemüt
mit immer neuer und zunemender Be-
wunderung und Ehrfurcht.
a. Die Sterne am Nachthimmel über uns,
b. das Moralische Gesetz in uns.'

N. Rosenthal (Utrecht)

Verdriet blijft

Mijn eerste gedachte: "Jammer genoeg wel". Want het verleden werkt ook door in het heden, ook in wat ik miste en in wat verzwegen zou worden.
Allerlei theorieën kunnen verklaren, doen begrijpen en zorgen dat ik de dingen anders aanpak.
Maar wat blijft is het verdriet.

Marijke van der Meer (Woerden)

Jij en ik

Toen jij klein was, kende ik jou nog niet.
Toen ik klein was, was jij vaak een grote bekende.
Toen ik groter werd, was jij vaak een vreemde,
Omdat ik niet deed wat jij wilde.
Toen ik groot genoeg was zwaaide jij mij uit.
Toen jij mij 'vaarwel' wenste ging ik een andere kant op.
Jij hebt soms aan mij getwijfeld,
Omdat ik nog steeds niet deed wat jij wilde.
Nu ik ouder ben, zou ik graag jouw vriend zijn.
En alles over 'ouder zijn' willen vragen.
Nu ik naar mijn kinderen kijk, willen zij het anders doen,
Net zoals ik het toen anders deed.
En ook ik zal soms twijfelen aan mijn kinderen.
Nu jij grootouder bent, nodig ik je uit
Van jouw kinderen te genieten, nu het nog kan.
Van jouw kleinkinderen te genieten, nu het nog kan.
Want nu jij oud bent en ik ouder, herken ik jou in mij.

Jan Koster (Houten)
(Gedicht ter gelegenheid van het 50-jarig huwelijksfeest van mijn ouders)

Lieve pop

Eens zat ik op haar schoot,
Voorgoed ging ze naar Canada met de boot.
Vaak zoek ik haar op.
Ook ben ik nog steeds haar lieve pop.

P.W. Donk-Zeeman (Breda)

Ingezonden mededeling

Het
Dominicaans Activiteiten Centrum
organiseert:

Vanaf 10 februari 1995
"WERKEN MET ZINGEVINGS-VRAGEN"
Training van 5 vrijdagen.
In het werk zinvragen van kliënten onderkennen en aan de orde stellen.

Vanaf 24 februari 1995
"TRANSKULTUREEL WERKEN"
Training van 5 vrijdagen.
Verschillen vruchtbaar maken in het samen werken.

3 + 17 + 31 maart 1995
"GEESTELIJKE VERZORGING - NAAR WAARDE GESCHAT"
De positie van de geestelijke verzorging versterken binnen de eigen organisatie en naar de overheid toe. 3 trainingsdagen.

INFORMATIE EN OPGAVE:
DAC, POSTBUS 59,
6850 AB HUISSEN,
TEL.: 085-259006.

VAN LEZERS

Beschermd gevoel

1952. Een winkel met een bakkerij. Hard werken. Maar ook veel aandacht voor mij.

1973. De ochtend van m'n trouwdag. Met z'n drieën op een grote 'stoel' en nog steeds dat zelfde beschermde gevoel.

Joop Poleij (Gouda)

Mijn Moeder

Vroeger:
Idealistisch, warm, totale inzet,
vier kinderen,
monoloog,
regelend, sturend.

Nu:
Betrokkenheid,
in voor geestelijke vernieuwing,
monoloog en dialoog,
liefst regelend, sturend.
Bedankt!

Ine Pasman (Hengelo)

Wederzijds

Gedoopt uit geloof, hoop en liefde; alles meegekregen om mens te worden. Wederzijds bemoedigend, waarderend; ook al geloven en denken we heel verschillend.

Rico Kremer (Alkmaar)

door Mischa de Vreede

Voorkeuren

mijn dochter (11)
en op de elfde geboren
houdt het meest van een 11
en denkt natuurlijk
daarbij aan zichzelf
maar ook zegt zij
is het leuk die twee lijntjes
zo recht naast elkaar
altijd samen

mijn zoon wil 100 hebben
honderd is bijna ontelbaar
honderd is nul meer dan tien
honderd is een stok met twee ballen
met honderd is hij een man

en ik die eerst
het meest van een 8 hield
- zo rond en zacht
zichzelf herhalend altijd voortdurend
geen begin en geen eindpunt zien -
en bij dat cijfer denkend
aan woorden als mama
en dus ook aan mezelf

steeds meer voel ik voor een 5
dat hoekige maar ook dat ronde
dat openstaan naar rechts en links
dat halfzijn en dat passen

op de vingers van een hand
dat al maakt dat ik met die bijna voldoende
vijf toch vrij tevreden ben

"GÒH, WAT LIJK JÍJ OP JE MOEDER".

UW BRIEF IS VAN HARTE WELKOM. MAAR SCHRIJFT U ZO KORT EN BONDIG MOGELIJK (MAXIMAAL 200 WOORDEN). ANDERS IS DE REDACTIE GEDWONGEN UW BRIEF IN TE KORTEN.

Humanist, ga door

Met een glimlach heb ik de stukjes zoals 'Onkruid-maffia' en 'Onmenselijke misbaksels' gelezen in Humanist 11 en daarvoor van, ik zou haast zeggen 'fundamentalistische humanisten'. Als voor een humanist de mens centraal staat en verdraagzaamheid hoog in het vaandel staat, dan zouden alle dingen die een positieve invloed hebben op mensen in ieder geval de belangstelling kunnen wekken. Wanneer je zelf nooit hebt ervaren dat je je meer op je gemak voelt in het ene gebouw dan in het andere is dat jammer, maar het zou een stimulans kunnen zijn om er bij jezelf alert op te zijn of je misschien dit soort verschillen ook kunt waarnemen. Als honderden mensen in het gebouw van de Gasunie met meer plezier werken is dat fantastisch, als Jomanda vele honderden mensen een hart onder de riem steekt of op een andere manier helpt en als een homeopaat mensen helpt met medicijnen 'waar niets in zit' is dat iets waar je blij mee kunt zijn. Als je dit alles niet met je rationele verstand kan verklaren zou ik het verstand niet aan de kapstok hangen maar goed in je hoofd houden, want het kan uiterst nuttig zijn bij het maken van keuzen. Een paar eeuwen geleden waren er veel meer dingen die velen met hun verstand niet konden verklaren. Het liefste maakte men de mensen die 'onzin' uitkraamden monddood of nog beter echt dood.
Mijn suggestie is: Humanist, ga door met het plaatsen van af en toe een artikeltje dat niet iedereen rationeel kan verklaren en betrekking heeft op (volgens velen) het welzijn en de ontwikkeling van de mens. Het stimuleert de geestelijke flexibiliteit, spreekt mogelijk meer mensen aan en vergroot mogelijk op die manier ook het aantal HV-leden.

W. Hagens (Huldenberg)

Ingezonden mededeling

onzeWereld

Het maandblad voor mensen die geïnteresseerd zijn in reizen, andere gewoonten en culturen. Iedere maand 74 pagina's actualiteit en achtergronden over politiek, milieu en cultuur met als speciale invalshoek ontwikkelingssamenwerking. Heldere reportages en analyses, spannende reisverhalen en fotoseries van topfotografen. En natuurlijk de culturele UIT-agenda.

Verkrijgbaar in de winkel ƒ 6,75.
Of neem een proefabonnement van drie maanden voor ƒ 15,-.

Bel gratis de abonnementenlijn:
06-0224222
Iedere dag bereikbaar van 9.00 uur tot 20.30 uur (ook in het weekend)

Ik voel dus ik ben?

Met enige verbazing heb ik een artikel in de Humanist gelezen over het esoterische gedachtengoed van de New Age-beweging. Het is een goede zaak als aan andere levensvisies aandacht wordt besteed, maar het artikel had gepaard moeten gaan met een kritische beschouwing. De auteurs over levensenergie, blokkades en reïncarnatie weten mensen doorgaans te treffen in hun existentiële zijn. Ze weten kennelijk een leegte op te vullen in b.v. de geestelijke gezondheidszorg daar waar het accent teveel wordt gelegd op het methodische aspect en te weinig op de doorleefde ervaring. Als geheel denk ik dat er een nieuwe hang is naar mystiek en een zinvol samenhangend mens- en wereldbeeld. Toch moeten met name humanisten zin en onzin hierin goed onderscheiden. (-)
Toegegeven, het humanisme heeft zich wellicht teveel toegelegd op de rationaliteit van 'ik denk dus ik ben' waardoor een Verzelfstandigde Rede is ontstaan zoals Otto Duintjer aangeeft. Maar, voor het intuïtieve 'ik voel dus ik ben' kunnen we als humanisten wijsgerig terecht bij b.v. Henri Bergson en Hans Georg Gadamer. Daarnaast zijn levenswijsheden te vinden in jezelf en in de ontmoeting met de ander. De New Age-esoterie hebben we er in ieder geval niet bij nodig!
(Ingekort door de redactie)

Bram Theo Steynis (Almelo)

Bekrompen

Bij het lezen van de ingezonden brief met het opschrift 'Onkruid-maffia' lopen me de rillingen over de rug. Eén ingezonden brief (in Humanist 10) met dezelfde strekking deed me al verkillen, maar nu er in Humanist 11 weer zo'n negatieve reactie op jullie artikel is opgenomen, vraag ik me verbijsterd af of ik me nog wel thuisvoel in een organisatie met zùlke bekrompen leden?
Ik meende dat HV stond voor verdraagzaamheid en belangstelling voor andersdenkenden! Gelukkig las ik verderop twee brieven van ruimerdenkende leden en voorlopig ga ik er nog maar vanuit dat de leden die niet gereageerd hebben, ook ruimerdenkend zijn. Voor de goede orde: ik ben geen abonnee op 'Onkruid', maar ben zeer geïnteresseerd in wat er in deze wereld te koop is. Voor mij mogen dus soortgelijke artikelen nog vaak geplaatst worden en ik sluit me volledig aan bij W.D. Rozinga uit Leeuwarden als die zegt: "Het blad spreekt ook beter aan, is minder elitair. Houen zo!".

L.Bodde Bouman (Ruinerwold)

PAP EN MAM... DIT IS ANS!
STEFAN VERWEY

Rekenschap over hulp bij zelfdoding

Het decembernummer van *Rekenschap*, humanistisch tijdschrift voor wetenschap en cultuur, gaat over beslissingen rond het levenseinde. Hoewel de meeste mensen euthanasie en hulp bij zelfdoding onder bepaalde omstandigheden als een moreel aanvaardbare mogelijkheid zien, is er nogal wat discussie rond de vraag welke omstandigheden dat mogen zijn.

Over mensen die zich in de stervensfase bevinden, lijkt er grote overeenstemming, maar moeilijker wordt het als het gaat om ouderen of psychiatrische patiënten. Kan aan hen ook hulp bij zelfdoding worden verleend?

Er is al vaak betoogd dat onder de vraag om de dood andere vragen schuilgaan. Psychiater Dries van Dantzig laat zien dat euthanasie altijd tweede keus is: liever zouden we de eeuwige jeugd hebben of een ander bestaan leiden. De taak van de psychiater is om te onderzoeken wat die eerste keus is, en of de hulpvrager die keus terecht als onhaalbaar beschouwt. Vaak blijkt in zo'n gesprek dat er betere middelen zijn om het lijden te verzachten of op te heffen dan de gevraagde dood.

Hulp bij zelfdoding kan alleen gerechtvaardigd zijn als de betrokkene er uit vrije wil om vraagt. Hoe kunnen we van een psychiatrische patiënt echter zeggen dat er sprake is van een vrije wilsuiting? Govert den Hartogh betoogt dat de beslissing om hulp bij zelfdoding te verlenen, nooit alleen gebaseerd kan zijn op het recht op zelfbeschikking.
Huib Drion en Trees te Braake gaan het debat aan over het idee om aan oude mensen de middelen ter beschikking te stellen waarmee ze een einde aan hun leven kunnen maken. Drion wijst erop dat dergelijke middelen vooral 'ter geruststelling' zullen zijn en dat ze waarschijnlijk maar zelden zullen worden gebruikt. Te Braake laat echter zien dat invoering van de voorstellen van Drion één van de basisbeginselen van de Nederlandse rechtsstaat aantast: die van de gelijke beschermwaardigheid van ieders leven.
Ook bij minderjarigen doet zich de vraag naar euthanasie en hulp bij zelfdoding voor, al komt bij deze groep de vraag meestal voort uit een terminale ziekte. Els Berkhout-Dhont toont de dilemma's die zich in dergelijke gevallen voordoen. Wat als ouders en kind het niet met elkaar eens zijn?
In het buitenland vindt euthanasie natuurlijk ook plaats, al is het daar wettelijk verboden. De problemen waar buitenlandse euthanasieverenigingen voor staan, worden geschetst door Gert van Dijk, die hiervoor een internationale euthanasie-conferentie in Bath bezocht. Zo worden in Amerika workshops gehouden om de plastic zak-methode te demonstreren. En in Japan wil men graag dat dokters eindelijk eens gaan vertellen wat de patiënt feitelijk mankeert.

U kunt dit nummer van *Rekenschap* bestellen door f 14,- over te maken op giro 582293 t.n.v. stichting Socrates te Utrecht, onder vermelding van 'Rekenschap december 1994'. Een jaarabonnement (vier nummers) kost *f* 50,- en kan worden opgevraagd door te schrijven naar: Humanistisch Verbond, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht (postzegel niet nodig). Bellen kan ook: 030-318145. Vraag een proefnummer aan!

Ingezonden mededeling

VERPLEEGHUIZEN ZAANSTREEK

Ons "specialisme" is moderne zorg- en hulpverlening, waarbij de patiënt centraal staat. Boeiend werk, dat door ca. 950 medewerkers wordt uitgevoerd in de verpleeghuizen De Noordse Balk (180 bedden en 35 dagbehandelingsplaatsen) in Wormerveer en Oostergouw (355 bedden) in Zaandam. Begin 1995 start de bouw van een derde verpleeghuis, verpleeghuis Guisveld (150 bedden) in Zaandijk.

Momenteel is er een vakature voor de functie van

HUMANISTISCH RAADSVROUW/-MAN

voor 24 uur per week

Functie-informatie:
Het leveren van een bijdrage aan de geestelijke verzorging van patiënten/bewoners en hun familie. Meedenken over de levensbeschouwelijke- en ethische aspecten van behandeling en zorg. Meewerken aan de integratie van de geestelijke verzorging in onze verpleeghuizen.

Functie-eisen:
- Een afgeronde opleiding aan het Humanistisch Opleidingsinstituut en/of de Universiteit voor Humanistiek.
- De bereidheid tot nauwe samenwerking met de andere geestelijke verzorgers.
- Inhoudelijke benoeming tot humanistisch raadsvrouw/-man door het Humanistisch Verbond.

Arbeidsvoorwaarden:
De arbeidsvoorwaarden zijn geregeld volgens de C.A.O. voor het Ziekenhuiswezen. Het salaris bedraagt maximaal f 6.467,- (functiegroep 60) per maand bij een full-time dienstverband.

Informatie:
Inlichtingen omtrent bovengenoemde vakature kunt u verkrijgen bij dhr. J. Th. Admiraal, hoofd behandelzaken Oostergouw, telefoonnummer: 075 - 815151 (toestel 116).

Sollicitatie:
Uw schriftelijke sollicitatie kunt u - binnen 14 dagen - richten aan:

STICHTING VERPLEEGHUIZEN ZAANSTREEK
t.a.v. stafbureau personeel & organisatie
Koningin Julianaweg 10, 1502 DZ Zaandam.

Grote belangstelling voor rondleiding Gasunie-gebouw

Op het omslag van het oktobernummer van de Humanist torende het nieuwe gebouw van de Gasunie in Groningen. 'Met liefde gebouwd' heette het verhaal over dit opmerkelijke gebouw van de 'organische architecten' Alberts en Van Huut. Lezers van de Humanist werden in de gelegenheid gesteld om het gebouw met eigen ogen van binnen te gaan bekijken. Op donderdag 2 maart zal voor 50 Humanist-lezers een speciale rondleiding worden gehouden. Het enige wat u hoefde te doen om hiervoor in aanmerking te komen, was een kaartje te sturen naar de redactie. Hoeveel belangstelling er voor dit gebouw is, bleek wel toen in de weken na het verschijnen van het oktobernummer van de Humanist, de kaartjes op de redactie binnenstroomden.

Op 5 november werd de balans opgemaakt, en toen bleek dat maar liefst **1124** mensen met deze speciale rondleiding meewilden. Het meest gebruikte woord op de kaartjes was 'dolgraag'. Uit de grote stapel trok Astrid Kosterink, medewerkster van de afdeling Communicatie van het Humanistisch Verbond, de winnaars. Hieronder alle gelukkigen die in hun agenda op 2 maart 'Rondleiding gebouw Gasunie' kunnen noteren. Alle winnaars hebben inmiddels bericht gehad. Dank aan alle inzenders, en felicitaties aan de winnaars!

Ook het komende jaar zal de redactie de lezers 'zinvolle aanbiedingen' doen die in relatie staan met de inhoud van de Humanist en met het werk van het Humanistisch Verbond.

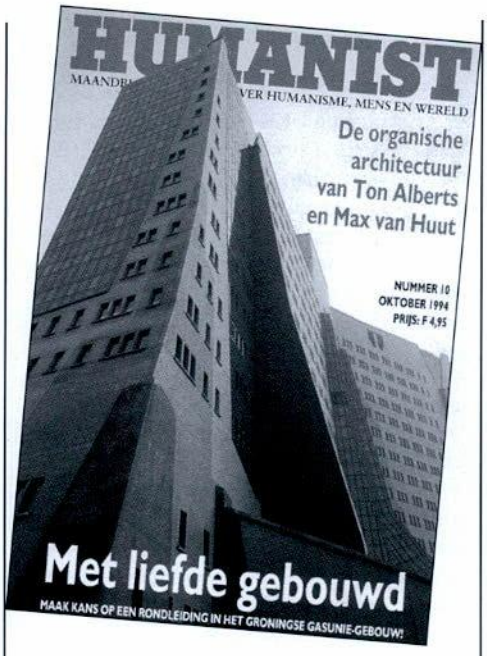

De gelukkigen zijn:

Edzo Bakker, Enschede
L. Beels, Amersfoort
Lenie Belt, Balloo
Herma van den Berg, Utrecht
A. van Bergen, Enschede
Mevr. van Bergen, Enschede
A. van Beurden, Nijmegen
H.A. de Boer, Nieuw Balinge
L.M. de Boer-van de Windt, Nieuw-Balinge
Corrie Brouwer, Hierden
Jos Brouwers, Borger
Hetty Buist, Groningen
Else Bulten, Amsterdam
D. Dekker, Stedum
N. Dujardin, Stedum
P. Dijkman, Leeuwarden
Dirk Elderman, Rijperkerk
Coby Elderman, Rijperkerk
A.C. de Graaf-Dokter, Leeuwarden
H.S. le Grand-de Boer, Wageningen
A. Groenewoud, Emmeloord
Th. van Gunst, Veenwouden
M. Hofstee-Wijnalda, Deurningen
H.H.C.J. Hofstee, Deurningen
H.K. van Hulsen, Groningen
Carla Kleekamp, Hilversum
K.H. Koops, Groningen
W.D. Krooshof, Beetsterzwaag
T. Kuns, Den Haag
Jef Lambach, Warnsveld
D. van Loon, Nijmegen
N. Lucassen, Amsterdam
G.E. van der Meer-Vrijhof, Rotterdam
C. Meltzer, Amsterdam
Ben Menger, Franeker
J. Meurs, Groningen
M. Mommers-van Geijn, Doetinchem
Pieter Noordzij, Turnhout
Bas Noordzij, Turnhout
N. Overbosch-Smits, Amersfoort
Wilma Quarré, Franeker
S. van Renswoude, Zoetermeer
G. Rijper, Amsterdam
C.A. Smit, Groningen
Zita Varen, Nijmegen
Saskia Voortman, Nieuwegein
T. Wiebenga, Beetsterzwaag
J.R. Wiegers, Stadskanaal
A. IJsinga, Amsterdam

Nieuwe brochure Steunfonds Humanisme

'Bijdragen aan een traditie van verdraagzaamheid' is een brochure die gemaakt is over schenkingen, legaten en nalatenschappen aan het Steunfonds Humanisme. Veel noodzakelijke informatie over het nut van een testament wordt afgewisseld met praktische informatie over belastingvoordelen en interviews. Heeft u belangstelling voor de brochure? Bel naar Hetty van Eldijk of Marga van der Lans op 030-318145 of schrijf naar het Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht (een postzegel is niet nodig).

Ik geef jou ..... een 'Humanist' cadeau!

Vindt u het ook zo moeilijk, iets origineels mee te nemen wanneer u bij familie of vrienden op bezoek gaat? Wat dacht u van deze dubbeldikke Humanist met een feestelijk lintje? In elk geval een origineel cadeau!

Bestel een extra exemplaar door f 8,50 over te maken op giro 58 van het Humanistisch Verbond te Utrecht onder vermelding van 'decembernr./KADO'.

En wilt u meerdere exemplaren bestellen, gireer dan even zoveel maal f 8,50 en vermeld hoeveel extra exemplaren u wenst.

RTV-PROGRAMMA'S

RADIO

Het Humanistisch Verbond zendt zijn radioprogramma's uit op Radio 5, de opiniezender van Nederland, te vinden op de Middengolf, 1008 Mhz. En natuurlijk ook op iedere kabel. Iedere maandag van 13.00 tot 15.00 uur zijn drie programma's te beluisteren.

13.08-14.00 uur
Het voordeel van de twijfel
Elke week een tot nadenken stemmende documentaire. Eindredactie Kees Vlaanderen.

14.02-14.30 uur
Boven het dal
Live interviewprogramma met gasten die in hun leven nog plaats hebben voor idealen. Eindredactie Dorothé Forma.

14.30-15.00 uur
De verbeelding
Programma over boeken en schrijvers onder redactie van Anneke Groen, Yolanda Mante, Rina Spigt en Ilonka Verdurmen.

TELEVISIE

YOY - Hoerenjongens

Dinsdag 27 december
18.55 uur, Nederland 1

YOY in het spoor van twee jongensprostituées. De Portugees Fernando (22) en de Duitser Oliver (24) zijn twee van de naar schatting twee- tot zeshonderd jongens tussen de zestien en zesentwintig die hun geld verdienen als hoer voor mannelijke klanten. Openhartig vertellen de twee over hun persoonlijke achtergronden die hebben geleid tot deze keuze, die ze weliswaar bewust hebben gemaakt, maar die beiden toch vervulde met innerlijke conflicten. Bij hun keuze hebben zaken als avontuur, angst, liefde en jaloezie en mensen uit hun omgeving, familie en vrienden, een rol gespeeld. Verder komt ook de nieuwe, groeiende concurrentie van Oosteuropeanen aan bod. De twee zijn er niet echt blij mee, wat hun niet heeft belet om de ex-Joegoslaaf Vladimir te vragen bij hun pas opgerichte escortservice te komen werken.

YOY - De Vukovar band

Dinsdag 3 januari
18.55 uur, Nederland 1

De voormalige Joegoslavische stad Vukovar is één van de belegerde bolwerken van Serviërs. Onder de oorspronkelijke - Kroatische - bewoners die moesten vluchten, bevinden zich ook vele kinderen en jongeren. Ze leven nu al weer enige tijd in vluchtelingenkampen in en rond Zagreb. Drie van hen, 13, 14 en 15 jaar oud, maken deel uit van een muziekgezelschap dat in een van de kampen is opgericht. Met de Kroatische muziek treedt de band op voor scholen en in andere kampen. Toen de drie met de Vukovar Band een festival bezochten in Vinkovici - niet ver van Vukovar - ging YOY mee. Een aflevering over de kracht van muziek, over muziek om te overleven.

YOY - Kibboets

Dinsdag 10 januari
18.55 uur, Nederland 1

Een tijdje werken en wonen in de Kibboets - hoewel niet meer zo in de belangstelling is het nog altijd razend populair onder jongeren. Maandelijks vertrekken er tientallen jongeren tussen de 18 en 25 naar een Kibboets in Israël, minimaal voor drie maanden, maximaal voor een jaar, om er te werken als vrijwilliger, in de keuken of op de bananenplantage. Ooit opgezet uit idealisme zijn de kibboetsen inmiddels uitgegroeid tot omvangrijke leef- en werkgemeenschappen voor zo'n vijfhonderd mensen elk, voorzien van fabrieken, landbouwgronden, grote gemeenschapsruimten en zwembaden. De zogenaamde *volunteers*, afkomstig uit de hele wereld, vormen daarbinnen een kleine groep. Meike, Ronald en Willemijn vertrokken in april naar Israël. YOY filmde hen op Schiphol en vroeg ze naar hun verwachtingen, hun idealisme en de reden van hun keuze voor een kibboets. Een paar maanden later vertrok ook YOY naar Israël en zocht de drie op. Ze zijn enkele maanden ervaring rijker, maar zijn ze nog steeds even goed te spreken

Ingezonden mededelingen

VERENIGING WOODBROOKERS BARCHEM

Ons nieuwe programmaboekje is uit!

Een greep uit de cursussen tot juli 1995:
- Levinas.
- Beeldende kunst. Inleidingen, gesprekken, zelfwerkzaamheid.
- Gnosis.
- Leven met overgave.
- Bewegen voor 50-plussers.
- Geven en ontvangen van zorg. Hoe en waarom?
- Moeders en dochters.
- Kom-tot-jezelf-weekend.
- Jung en onze schaduw als reisgenoot.
- Wat zijn de dingen ons waard?

Inlichtingen en programmaboekje bij
WOODBROOKERSHUIS,
Woodbrookersweg 1,
7244 RB Barchem,
Tel. 05734-1734.

WORDEN WIE JE ZELF BENT
Elke relatie, naar jezelf zowel als naar de ander, is een bron van bewustwording en groei.
KURSUSPLANBURO RENEE KOOPMANS
heeft zich via workshops en trainingen gespecialiseerd in het thema "relaties" zo breed en diep als maar mogelijk is.
Kernwoorden zijn:
respekt - bewustworden - vitaliseren
Erkende, ervaren en suksesvolle docenten uit binnen- en buitenland verlenen hun medewerking.

Lodewijkstraat 26
6585 KM Mook
tel. 08896 - 2890 fax - 2830

over het avontuur in Israël? Samenstelling en regie: Eveline van Dijck.

YOY - Herbie

Dinsdag 17 januari
18.55 uur, Nederland 1

Herbie is vijftien, geboren in Suriname en getogen in Amsterdam, en speelt in Ondrofeni, een band uit de Amsterdamse Bijlmer die de mateloos populaire Kawina-muziek speelt. De muziek vereist van hem de discipline en regelmaat die nodig zijn om in zijn leven goed te kunnen functioneren en dat is, gezien de grote problemen waarmee Herbie te kampen heeft gehad in zijn leven, geen geringe prestatie. In YOY neemt Herbie ons mee in zijn wereld van Kawina-muziek. Een programma van Eveline van Dijck.

Woensdag 1 februari
Nederland 1, plm. 22.30 uur

Op het moment dat deze Humanist verschijnt, zijn de voorbereidingen in volle gang voor een programma over de UNPO, de Unrepresented Nations and Peoples Organisation. Je zou het de VN van de niet-erkende landen en volkeren kunnen noemen. Onder leiding van secretaris-generaal Michiel van Walt van Praag probeert de UNPO een stem te geven aan de volken die zich onderdrukt, gediscrimineerd of anderszins gekrenkt voelen, met als achterliggende gedachte: 'Door hen de gelegenheid te geven zich te uiten, kunnen escalatie en geweld worden voorkomen.' Eén van die volken zijn de Ingushen uit de Ingush Republiek in de Kaukasus. Aan de hand van een uitgebreide reportage die in de Ingush Republiek wordt gemaakt, wordt de noodzaak van de UNPO duidelijk gemaakt. De Ingushen staan model voor vele andere volken die overvleugeld zijn door de cultuur van een grote, bezettende macht. In 1944 zijn de Ingushen door Stalin gedeporteerd. Nadat zij door Chroetsjov gerehabiliteerd waren, keerden ze terug naar hun land, maar vonden hun huis en akkers gebruikt door 'nieuwe bewoners', de Osseten. Wrijvingen tussen de twee bevolkingsgroepen escaleerden in 1992, toen met de hulp van Russische legereenheden een grote etnische schoonmaak is gehouden: 17.000 Ingushen werden daarbij gedood, 60.000 moesten er vluchten. De deelrepubliek van de Russische Federatie is gefrustreerd dat de wereld hiervan onwetend blijft. Een programma van Eveline van Dijck, Dorothee Forma en Jelle Redeker.

Bag Lady

Woensdag 8 februari
Nederland 1, aanvang ongeveer 22.00 uur

Engelse documentaire, gemaakt door de BBC, over de 42-jarige Maggie Donelly, die al meer dan 20 jaar op straat leeft. Berovingen en aanrandingen zijn aan de orde van de dag, waar ooit voor de sociaal werkster een gouden toekomst leek weggelegd. Waar is het fout gegaan? Wat is precies dat ene ongeluk dat ze probeert weg te drinken? Waar andere films bij voorkeur aan de hand van een geval de problematiek veralgemeniseren, beperkt Bag Lady zich exclusief tot dit ene, uiteengevallen leven. Een programma van David Pearson en Steve Hewlett.

Ingezonden mededelingen

Rheingau Kloster Eberbach Moezel Nahe

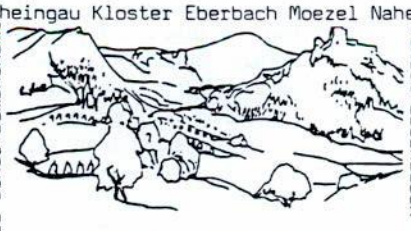

Schloß Wallhausen Pfalz Weinblet Heidenlöcher Forst

aktief – genieten
Wandeltochten door
schitterende landschappen
daarnaast op ontdekking
naar de locale
wijn- c.q. biercultuur

Jeanet G. Bruining
Wijn-en BierWandeltochten
Pb 63517, 2502 JM Den Haag
070-3464598 & 070-3620707

Iphofen Steigerwald Fürstlich Castell'sches Domänenamt
Südtirol Merano Freiburg Römerberg

Ingezonden mededelingen

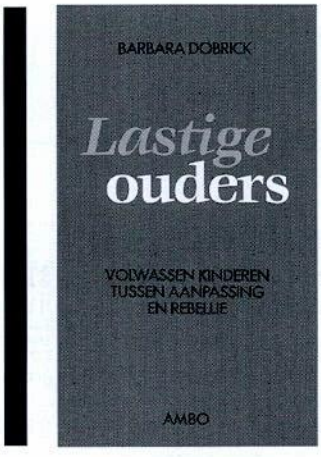

Lastige ouders werpt een helder licht op de vele manieren waarop de afhankelijkheid van onze ouders ons tot hoge leeftijd kan dwarsbomen.

f 39,90 in elke boekhandel

Ambo

Ingezonden mededelingen

VOOR ASSEPOESTERS DIE NIET MEER IN DE AOW EN ANDERE SPROOKJES GELOVEN

Gelooft u nog in de AOW? Haalt u de veertig dienstjaren die recht geven op een redelijk pensioen? Wilt u grotendeels afhankelijk zijn van een uitgeklede pensioenvoorziening van de Staat?

Vrouwen die financieel vrij en onafhankelijk willen blijven, leggen nu wat opzij voor later. Er zijn vele manieren. Wat is de beste?

Belastingvrij sparen?

Belastingbesparing door door lijfrente-aftrek?

Ingaan op zo'n mooie advertentie die 11 procent rendement of andere gouden bergen belooft?

Wie een **onafhankelijk advies** wil hebben of vragen heeft over pensioenaanvulling, sparen voor de VUT en de waarde van het spaargeld in de toekomst, kan vrijblijvend terecht bij het **Advies Centrum voor Pensioenen.**

***BON** voor vrijblijvende informatie.*

JA, misschien wil ik wel zo'n vrijblijvend en onafhankelijk advies. Maar stuurt u mij eerst wat informatie.

Naam: **m/v**

Straat:

Postcode:

Plaats:

Telefoon:

Geboortedatum:

Stuur deze bon in een envelop zonder postzegel naar:
Advies Centrum voor Pensioenen
Antwoordnummer 3250
3000 WB ROTTERDAM.

NIEUWS

Vernieuwing slaat aan

De vernieuwing in de humanistische beweging begint aan te slaan!

Allereerst even: wat wordt hier bedoeld met de 'humanistische beweging'? Niet een nieuwe stichting, vereniging of andere formele organisatie. Wel het geheel van organisaties, die vanuit humanistische beginselen actief zijn. En dat zijn er nogal wat. Teveel om hier op te noemen en teveel - op dit moment nog - om zelfs voor de serieus geïnteresseerde direct een herkenbaar patroon op te leveren. Het ligt daarom in de lijn der vernieuwing dat de organisaties elkaar steeds meer gaan opzoeken, gaan samenwerken, misschien taken gaan uitwisselen, en hun bureaubezigheden (facilitaire voorzieningen noemen we dat tegenwoordig) beter op elkaar gaan afstemmen. Hoe blijkt nu dat die vernieuwing inderdaad vorm gaat krijgen? Een paar voorbeelden.

- Half november kwam een proefnummer uit van de Kaderkrant. Een gezamenlijke uitgave van (bij dit eerste nummer) Humanitas, HV, HIVOS, HVB, HSHB/HBB en HSN. Bij een volgende uitgave wellicht meer, denk bijvoorbeeld aan HOS, HVO, IHEU, UvH. De Kaderkrant is bedoeld om vrijwilligers uit allerlei werkgroepen, medewerkers uit verschillende werkgebieden, docenten, programmamakers, landelijke en plaatselijke bestuurders (vat ze maar samen als 'de doeners') een beeld te geven wat er gaande is. Denk aan algemene informatie over humanistische organisaties, beleidsontwikkelingen, verwijzingen naar en beschrijving van elkaars, maar ook gezamenlijke, activiteiten, diensten en produkten. Uit zo'n gezamenlijke presentatie blijkt overduidelijk hoeveel er letterlijk en figuurlijk nu al 'te koop' is bij de humanistische beweging in Nederland.
- Ook 'de denkers' zijn actief, om het maar ondiplomatiek te omschrijven. Zo vond op 30 november, georganiseerd door het HSN, een studiedag plaats over 'Secularisatie en publieke religie'. Een onderwerp dat door het recente rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau daarover, volop in de belangstelling is komen te staan. Een interessant aspect van vernieuwing is, dat de uitkomsten van zo'n studiedag zich voortreffelijk lenen voor vertaling ten behoeve van 'de zoekers' (weer zo'n oneerbiedige benaming). Dat zijn al diegenen die zó geïnteresseerd zijn in het humanistisch denken dat ze actief tijd willen besteden aan meedenken, maar ... op hun eigen wijze. Dat betekent dat een samenvatting kan worden gemaakt van de wetenschappelijke inleidingen en van de discussies in zodanige vorm en met zodanige bijstelling dat het 'de gemiddelde humanist' zal aanspreken. Die vertaling kan dan gebruikt worden in activiteitenprogramma's van afdelingen of studiegroepen, die over zo'n onderwerp hun eigen gesprek willen voeren. De afdeling Bezinning van het HV heeft reeds zo'n informatiepakket beschikbaar over het onderwerp 'Vechtmaatschappij' en gaat er ook een maken over het onderwerp 'Verslavend lekker en nooit genoeg' (de Consumptiemaatschappij).

En dit zijn dan nog maar aanloopjes voor veel meer nieuwe activiteiten in het komend jaar en daarna. Maar daarover een volgend maal....

Namens het hoofdbestuur,
Joop Puls, secretaris

Ingezonden mededeling

Er is wel degelijk leven na de dood.

Als een leven ophoudt, gaat Het Leven door. Al wat u tijdens uw leven de moeite van het ondersteunen waard vond, moet het zonder uw steun doen. Neem daarom maatregelen. Maak een testament.

Als humanisme u iets waard is geweest, denk dan eens na over een legaat aan het Steunfonds Humanisme. Dat is opgericht door het Humanistisch Verbond.

Het Humanistisch Verbond strijdt voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie. Met de onderstaande bon is dat heel gemakkelijk.

STEUNFONDS HUMANISME
POSTBUS 114, 3500 AC UTRECHT
TELEFOON 030 - 31 81 45
BANK C&E 59.97.13.889
GIRO 6168

Ja, ik wil
❑ meer informatie over legateren aan het Steunfonds Humanisme.
❑ meer informatie over het Humanistisch Verbond.
Naam: .....
Adres: .....
Postcode en woonplaats: .....
Telefoon: .....
In een envelop zonder postzegel zenden naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht

Training geestelijke verzorging

Op 3, 17 en 31 maart organiseert het Dominicaans Activiteiten Centrum te Huissen drie trainingsdagen met de titel 'Geestelijke verzorging - naar waarde geschat'. De training sluit aan bij de thematiek van het symposium 'Geestelijke verzorging: noodzaak of luxe?' en is bedoeld voor geestelijke verzorgers en raadsmannen en -vrouwen. Naast het inzicht krijgen op de eigen positie binnen de organisatie waarin men werkt, wordt geoefend om het eigen werk te vertalen in de soms weerbarstige termen van doelgroep, produkt, resultaat en publiciteit. Verder worden handelingsstrategieën ontwikkeld naar de eigen organisatie toe. De kosten zijn f 295,- en f 595,- (werkgeversprijs). Informatie en opgave bij: DAC Huissen, tel. 085-259006.

Landelijke vrouwendag op 11 maart: humanisme is vrouwelijk

Op 11 maart vindt in Utrecht de 15e landelijke vrouwendag plaats. Ook vriendinnen, zusters, moeders, dochters en niet-leden van het Humanistisch Verbond zijn welkom. Spreeksters zijn: Ulla Jansz, docente aan de Universiteit voor Humanistiek, en Liteke van Vugt Tijsen, lid van het College van bestuur van de RU Utrecht. 's Middags vindt discussie plaats in themagroepen en tot slot worden vrouwenliederen gezongen onder leiding van Mies Louman. Plaats: CSB-gebouw, Kromme Nieuwegracht 39. Tijd: 10.00 - 17.00 uur. Kosten f 25,-; voor wie een eenvoudige lunch wil gebruiken wordt f 5,- extra berekend. Kinderopvang: wordt geregeld als daar vraag naar is. Opgave: door overmaking van f 25,- (of f 30,- inclusief lunch) op giro 197930 ten name van het Humanistisch Verbond. Indien u van de kinderopvang gebruik wilt maken, graag vermelden voor hoeveel kinderen en van welke leeftijd. Verdere informatie: tel. 030-318145 (Dini Boer). Het laatste nieuws van de Vrouwendag vindt u in het februarinummer van de Humanist.

Paul Cliteur in Alphen aan den Rijn

Het Humanistisch Verbond kent nog al te veel witte plekken op de kaart. Daar gaat de afdeling Leiden en Omstreken wat aan doen. Voor het eerst zal Alphen aan den Rijn ('de hele Randstad eromheen') te maken krijgen met de bezinning en uitstraling die het HV bieden. Op woensdag 18 januari houdt landelijk HV-voorzitter Paul Cliteur (tevens Socrates-hoogleraar in Delft) er een 'interactieve' inleiding. Thema is 'Humanisme vandaag, filosofie en praktijk'. Aanvang 20.00 uur. Plaats: wijkcentrum 'de Oude Wereld', de Oude Wereld 57, Amersfoort (wijk 'Kerk en Zanen', ruim vijf minuten lopen van het NS-station, looproute naar Archeon). De toegang is gratis. Inlichtingen en routebeschrijving zijn te verkrijgen bij de secretaris van de afdeling Leiden en Omstreken, Tesselschadestraat 38A, 2332 BL Leiden, tel. 071-315747.

Cursus humanisme in Leiden

Wegens overtekening van de eerste basiscursus 'Humanisme' van de afdeling Leiden en Omstreken is een extra cursus op de donderdagavonden 9, 16 en 23 maart gepland. Cursusleider is weer Jaap Hoogervorst. Op de drie bijeenkomsten vindt een kennismaking plaats met humanistische waarden en achtergronden, de filosofie van humanistische denkers en de verhouding humanisme-religie. Plaats: Gemeentecentrum, Lijtweg 9 in Oegstgeest. Prijs van de cursus: f 40,- voor leden en f 45,- voor niet-leden. Aanmelding vóór 1 februari door overschrijving van het bedrag op giro 152374 ten name van penningmeester HV Leiden e.o. te Oegstgeest, onder vermelding van 'cursus' en naam deelnemers. Bij de prijs is een cursusboek ter waarde van f 25,- inbegrepen. Nadere inlichtingen bij de secretaris van de afdeling Leiden en Omstreken, Tesselschadestraat 38A, 2332 BL Leiden, tel. 071-315747.

Humanisme en de kunsten in de Renaissance

Op 18 december spreekt musicoloog Joost van Leeuwen voor Humanitas en het Humanistisch Verbond in Amersfoort. Zijn thema 'Humanisme en de kunsten in de Renaissance' past uitstekend in de cyclus 'Humanisme in de praktijk' in het kader van het vijftigjarig bestaan van de afdeling Amersfoort op 7 juni 1995. Joost van Leeuwen maakt bij zijn lezing gebruik van dia's, voorbeelden uit de letteren en uit de muziek. De volgende twee vragen komen aan de orde: hoe zag het humanisme eruit in de tijd van zijn ontstaan en welke invloed heeft het humanisme uitgeoefend op de kunsten (letteren, architectuur, schilderkunst en muziek)?
Op 22 januari is Rob Tielman te gast in Amersfoort. Hij spreekt daar over één van de pijlers van het georganiseerde humanisme: het Humanistisch Vormingsonderwijs.
Beide lezingen vinden plaats in 'de Eemgaarde', Dorresteinseweg 49, Amersfoort. Aanvang: 10.30 uur; de toegang is gratis. Voor meer informatie: Henk van Tilburg, tel. 033-805906.

Debat Jonge Humanisten: Ethiek in de paarse politiek

Op 14 januari organiseren de Jonge Humanisten en de Jonge Democraten een debat over ethiek in de paarse politiek. Deelnemers zijn o.a. Pauline Terreehorst en Jan Glastra van Loon. Tijd en lokatie: 14.00 uur, in de hal van de Koninklijke Schouwburg te Den Haag, Korte Voorhout 3. Meer informatie bij Guido van der Lans, tel. 070-3970493 of Henriëtte de Rooij, tel. 030-898005.

CRYPTOGRAM

door Evert Wassenaar

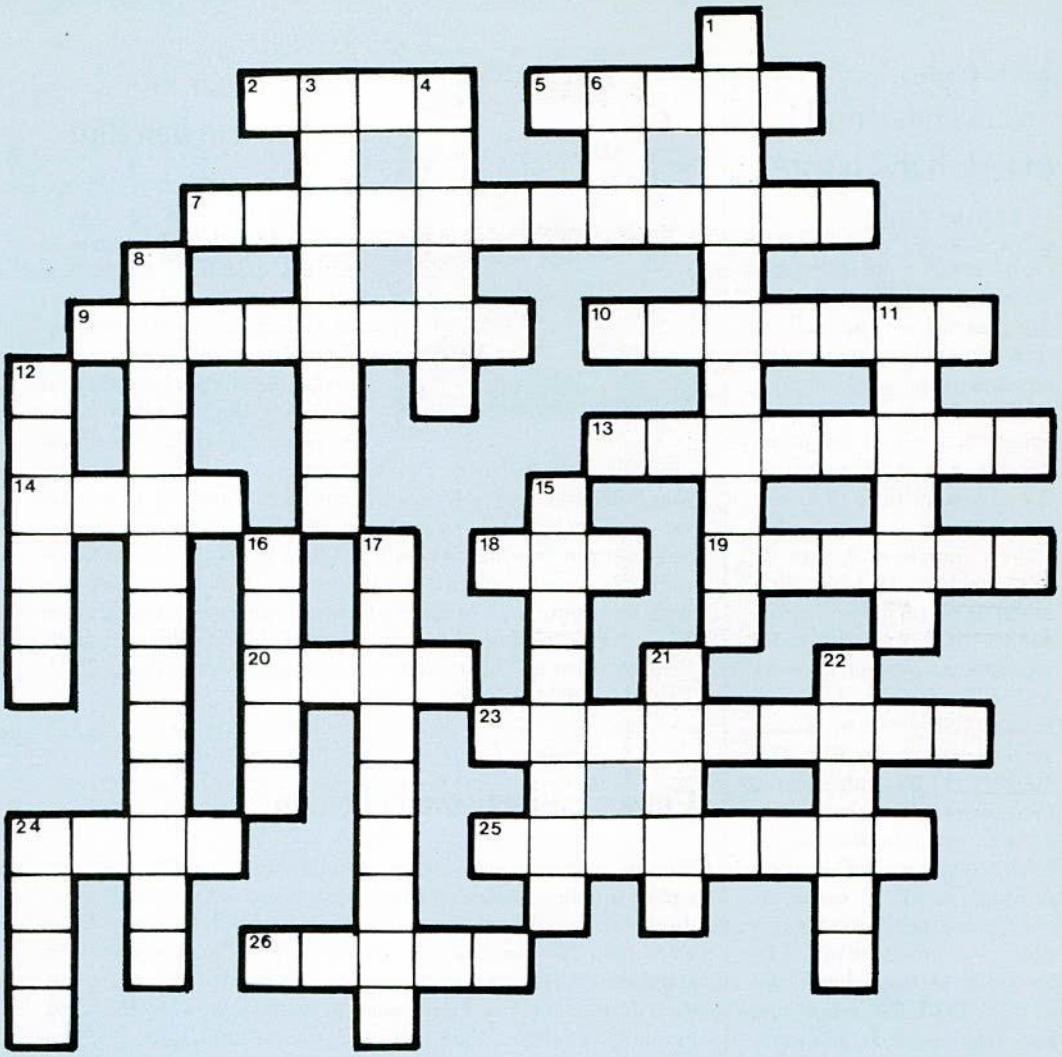

Horizontaal:

2 Het kind uit het Klein Insectenboek van Godfried Bomans. (4)
5 Het 'kind' van de ledigheid. (5)
7 Het verlangen van haar ouders waardoor een meisje een broer heeft en geen zusjes. (12)
9 De kleine van Frederik van Eeden. (8)
10 Bij sommige kinderen is dit te heet gedaan. (7)
13 Zijn kinderen volgens Jacob Cats. (8)
14 De jongen van Theo Tijssen. (4)
18 Voedsel en vader voor een (zwak) kind. (3)
19 Wat hij niet leert, zal Jan niet kennen. (6)
20 Een bijzonder kind, en dat was-ie (en dik). (4)
23 'Kind' van Willem van Oranje. (9)
24 In dialect: zo'n kind kan nog niet lopen. (4)
25 'Kind' van de wens. (8)
26 Mensen zonder kinderen hebben blijkbaar ook zo'n vogel niet. (5)

Verticaal:

1 Heel jong kindje. (11)
3 Neem nota van deze vader. (8)
4 Prenatale positie van Hansje. (6)
6 Kan een kind doen. (3)
8 'Kind' van de voorzichtigheid. (13)
11 Oudste kind. (6)
12 Kinderen, dronken mensen en deze spreken de waarheid. (6)
15 Hiermee wordt het kind soms weggegooid. (8)
16 Leentje leerde haar lopen. (5)
17 Kan men een kind om sturen. (9)
21 Moet het kind van 3 vert. betalen. (5)
22 Bad niet voor bruine bonen. (6)
24 Kreeg Nico Scheepmaker een kind van. (4)

								T														
		L	E	K	E	B	R	O	E	D	E	R	S									
			O		O		E		O		U		U		O							
		R	U	I	M		T		N		E		I		N							
			C			W	A	N	B	E	T	A	L	E	R	S						
	S	C	H	Y	N		B		E			D			E							
Y			E			B	L	O	E	S	J	E			D							
S		L		P	O	L	O		L		A	R	M	E	E							
B		E			L	E	K		D			L			L							
E	N	E	R	G	I	E	K				M	A	A	L	T	Y	D					
R		U		L	E	K	E	N			S	T	A	A	K							
G	E	W	A	A	D		R				T	I	M	P								
				D	O	E	S			G	E	N	A									
					M				Z	O	R	G										

Emancipatieprijs voor Rita Naloop en Christiane Pouliart

Op vrijdag 4 november vond in Utrecht de uitreiking plaats van de Mr A.E. Ribbius Peletierprijs. Deze prijs van f 5000,- ging dit jaar naar twee vrouwen die zich hebben onderscheiden door zich vanuit een humanistische levenshouding voor vrouwen(emancipatie) in te zetten. Beide prijswinnaars ontvingen ook een keramiek, ontworpen door Niten Soer.

Rita Naloop (tweede van rechts op de foto), is docente voor het beroepsbegeleidend onderwijs. Zij is zeer actief in vele organisaties als het Internationaal Platform van Zwarte Migranten en Vluchtelingenvrouwen in Nederland en het Pan European Network for International Action and Exchange. Zij zet zich speciaal in voor vrouwen uit de Surinaamse gemeenschap, alsook voor kinderen, gehandicapten en ontheemden. In de ogen van de jury is Rita Naloop een vrouw met capaciteiten en een grote uitstraling, die in een breed spectrum bezig is op een manier die getuigt van vertrouwen in de eigen mogelijkheden van mensen.

De tweede prijswinnaar is de Vlaamse arts **Christiane Pouliart** (helemaal rechts op de foto). Vanuit haar humanistische levenshouding is zij met name betrokken bij de emancipatiestrijd van de vrouw in de geneeskunde en voor de preventie van Aids. Bovendien zet Christiane Pouliart zich in voor de ouder wordende vrouw. Die heeft volgens haar veel last van discriminatie, en die wordt veronachtzaamd in de medische wereld als het gaat om kwalen als osteoporose (botontkalking). Veel van die kwalen zouden kunnen voorkomen of op z'n minst verminderd.

Op de foto: Rita Naloop (tweede van rechts) en Christiane Pouliart (helemaal rechts) nemen hun prijs in ontvangst van jury-voorzitter mevrouw Vos-Van Gortel. (Foto: Ivar Pel/Omi Groep)

Symposium over noodzaak levensbeschouwelijke filosofie

Op maandag 16 januari zal in Den Haag een congres worden gehouden ter gelegenheid van het verschijnen van de cursus van de Open Universiteit 'Cultuurfilosofie vanuit levensbeschouwelijke perspectieven'. Aan de cursus werkte ook de stichting Socrates mee en op het symposium zal o.a. Socrates-hoogleraar Paul Cliteur het woord voeren.

De cursus is het resultaat van een unieke samenwerking tussen verschillende levensbeschouwelijke stromingen. Vanuit humanistisch, reformatorisch en katholiek perspectief worden filosofische beschouwingen ontwikkeld over activiteiten die bepalend zijn voor onze cultuur. De cursus wordt op het symposium gepresenteerd. Met elkaar in discussie gaan verder: prof.dr Vedder, prof.dr Griffioen, prof.dr Karskens, prof.dr. ir de Vries, dr Hirsch Balin, E. van Middelkoop, prof. mr Glastra van Loon en prof. van der Dussen.

Het symposium vindt plaats op het Institute of Social Science in Den Haag, duurt van 13.30 tot 17.45 uur en kost f 25,-. Aanmelden vóór 6 januari. U kunt betalen door f 25,- over te maken op giro 2578823 of bankrekening 947236228 t.n.v. Open universiteit Heerlen, o.v.v. 'Syposium 'De noodzaak van levensbeschouwelijke filosofie'. Meer informatie: tel. 045-762451.

Hogere Abonnementsprijs

Een hogere abonnementsprijs: helaas, ook de Humanist ontkomt er niet aan! Door hogere papierkosten, maar vooral door een verbetering van inhoud en uiterlijk en uitbreiding van het aantal pagina's, hebben we moeten besluiten om de abonnementsprijs met f 5,- te verhogen. Een jaarabonnement kost vanaf 1995 f 42,50. Maar ook met deze prijsverhoging blijft de Humanist één van de goedkoopste maandbladen. De redactie blijft er natuurlijk naar streven u negen keer per jaar een veelzijdig en inspirerend blad te bieden. Een blad dat u hopelijk met plezier blijft lezen!

Bestuur Humanistisch Verbond

Dit is het dubbeldikke winternummer van de Humanist. Gelijk voor twee maanden: december en januari. Het volgende nummer verschijnt de eerste week van februari. Kopij voor dit nummer moet uiterlijk 13 januari in het bezit zijn van de redactie. De redactie wenst alle lezers een welwillend 1995!

Ingezonden mededeling

PETER VAN STRAATEN

Drie ideale geschenken:

MIN & ONMIN
SEKS & EROTIEK
ZAKEN & WERK

Nieuwe, geestige prenten van de winnaar van de Professor Pi-prijs 1994!

Geb., 64 blz., f 12,50

VAN GENNEP IN DE BOEKHANDEL

1995, het jaar van de weggevallen grenzen? **HET HUMANISTISCH VERBOND, BRON VAN INSPIRATIE!**

Wordt 1995 het jaar van de weggevallen grenzen? De technische mogelijkheden lijken onbegrensd. Hebt u al een computer, een fax en een antwoord-apparaat? Wat gisteren nog modern was, is morgen alweer verouderd. De media hebben van de wereld een dorp gemaakt: dagelijks komt een enorme hoeveelheid informatie op ons af. Informatie die soms machteloos maakt. Door het wegvallen van aardrijkskundige grenzen komt het probleem van de grenzen van de verdraagzaamheid alleen maar sterker naar voren. En medische ontwikkelingen roepen opnieuw de vraag op: mag alles wat kan? We worden geconfronteerd met ethische dilemma's waar de techniek geen antwoord op heeft. En ook niet kan hebben. Die antwoorden moeten mensen geven. Het Humanistisch Verbond wil inspiratie bieden bij het overdenken van die antwoorden. Inspiratie, zonder uit te gaan van pasklare recepten of standaard-oplossingen. Inspiratie, gebaseerd op humanistische uitgangspunten. Het Humanistisch Verbond gaat ervan uit dat mensen zelf zin en vorm aan hun eigen leven geven, door de keuzes die zij maken. Keuzevrijheid en eigen verantwoordelijkheid, maar ook verdraagzaamheid en gelijkwaardigheid staan daarbij centraal. Het Humanistisch Verbond onderzoekt wat bijdraagt aan de kwaliteit van het leven. En brengt dit in activiteiten, publikaties en standpunten naar buiten.

'Dat wil ik eerst wel eens zien!' denkt u misschien. Dat kan! Op deze pagina's drie mogelijkheden om kennis te maken met het Humanistisch Verbond.

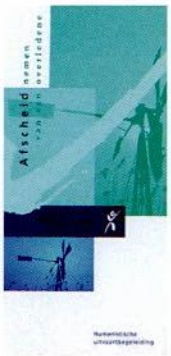

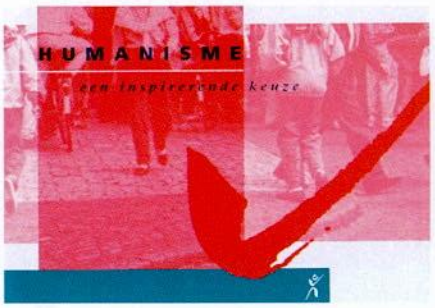

1 Abonnee op de Humanist

Wat leest u in de Humanist, het maandblad van het Humanistisch Verbond? Elk nummer besteedt aandacht aan maatschappelijke en ethische onderwerpen. Boeiende mensen vertellen over hun normen, drijfveren en de keuzes die zij maken. Aan bod kwamen in 1994 o.a. de woede en ontroering van cabaretier Youp van 't Hek, het goede leven volgens ethica Heleen Dupuis, zomerperikelen met vakantiepsychiater Marcel Monden en bouwen op menselijke maat door de architecten Alberts en Van Huut. Behalve interviews treft u in de Humanist natuurlijk ook artikelen, boekbesprekingen, prikkelende meningen en cartoons aan. En het komende jaar? De redactie zal u weer bedienen met onverwachte onderwerpen, intrigerende beschouwingen en ironische kanttekeningen. Zoals in het komende februarinummer, waarin we aandacht besteden aan het zorgzame ondernemen van o.a. de Triodos bank en de Body Shop. Verder kunt u in 1995 o.a. verwachten: aandacht voor grenzen aan de tolerantie, zorgende vaders en gewone boeren die de overstap maken naar de ecologische landbouw.
Nieuwsgierig geworden? Probeer de Humanist eens een jaar, dat kost u slechts ƒ 42,50. Vul de kaart in en stuur 'm op. Vandaag nog!

2 Donateur van het Humanistisch Verbond

Met ingang van 1995 kunt u donateur worden van het Humanistisch Verbond. Uw bijdrage maakt het voortbestaan van activiteiten en de opzet van nieuwe projecten mogelijk. Zoals het humanistisch raadswerk, dat mensen steun wil bieden in situaties waarin het moeilijk kan zijn een eigen weg te vinden. Humanistisch raadslieden werken o.a. in ziekenhuizen, verpleeghuizen en de ouderenzorg. Persoonlijke gesprekken van cliënten met een humanistisch raadsvrouw of -man kunnen een steun zijn bij het (her)vinden van levenskracht en vertrouwen.

Uw financiële bijdrage is van groot belang nu de overheid elk jaar minder subsidie verstrekt en andere inkomsten niet meer groeien. Als donateur ontvangt u tenminste twee keer per jaar informatie over onze activiteiten en projecten, waarbij één keer een nummer van de Humanist. U bent al donateur van het Humanistisch Verbond voor ƒ 35,– per jaar. Natuurlijk is een hogere bijdrage welkom! Als u eerst meer informatie wilt, kan dat ook. Vul de kaart in en stuur 'm op! Alvast hartelijk dank voor uw steun!

3 Lid van het Humanistisch Verbond

Waarom lid worden van het Humanistisch Verbond?

- Als lid steunt u het Humanistisch Verbond. U maakt daarmee activiteiten en projecten mogelijk die gericht zijn op een menswaardige samenleving.
- U ontvangt automatisch het maandblad Humanist, een belangrijke bron van inspiratie in een wereld die uw keuzes dagelijks op de proef stelt.
- U kunt gratis deelnemen aan themabijeenkomsten in uw regio.
- U krijgt korting op landelijke symposia.
- U krijgt korting op boeken en brochures via het landelijk bureau in Utrecht.
- Het Humanistisch Verbond heeft meer dan 60 afdelingen in het land. Als u wilt, ontvangt u informatie over plaatselijke activiteiten, cursussen en lezingen.
- U kunt ook zelf actief worden in de afdeling in uw omgeving.

De minimum-contributie bedraagt ƒ 75,– per jaar. Een hogere bijdrage is natuurlijk welkom! Voor leden met een inkomen lager dan ƒ 18.000,– bruto per jaar is de minimum-contributie ƒ 45,–. Jongeren tot 27 jaar betalen slechts ƒ 35,– per jaar. Per lid kan één persoon op hetzelfde adres kiezen voor een gratis medelidmaatschap. Een medelid ontvangt geen extra Humanist. Als u eerst meer informatie wilt, kan dat ook. Stuur de ingevulde kaart aan ons op. Wij hopen u als lid te mogen begroeten.

Ingezonden mededeling

Corneille

Deze zeefdruk van de kunstenaar Corneille kunt u tegen een speciale prijs in uw bezit krijgen. De titel is 'Pierrot'. Het is een werk uit 1994, de oplage is 200 stuks, gesigneerd door de kunstenaar en genummerd.
Het papierformaat is: 40 x 32 cm.
Het beeldformaat is: 27 x 20 cm.
Als lezer van de Humanist geeft Jaski Art Gallery u een speciale korting.
De normale prijs bedraagt f 475,-
Uw prijs f 375,-

U kunt deze zeefdruk bestellen door het bedrag over te maken op de ABN-AMRO bank, rekeningnummer 47.73.34.199 of giro 301655 ten name van Jaski Art Productions b.v., Nieuwe Spiegelstraat 27 in Amsterdam onder vermelding van Corneille zeefdruk 'Pierrot'. Het adres op uw bank-girocheque zal gelden als het adres waar het kunstwerk naar toe zal worden gestuurd. Mocht de beperkte oplage onverhoopt zijn uitverkocht, dan wordt het gehele bedrag op uw rekening teruggestort. De bestellingen zullen op volgorde van binnenkomst worden behandeld. Dus hier geldt: hoe sneller u bestelt, hoe meer kans u heeft dat dit Corneille-kunstwerk binnenkort aan uw muur prijkt. Wilt u meer informatie, dan kunt u bellen met Jaski Art Gallery: tel. 020-6203939.

Corneille Expositie

Van 11 december tot 30 januari.
U bent van harte welkom.

Jaski Art Gallery, Nieuwe Spiegelstraat 27 en 30, Amsterdam. Tel. 020-6203939, fax 020-6203069. Geopend: maandag t/m zaterdag van 11.00 tot 18.00 uur. Zondag van 12.00 tot 17.00 uur.